

NC-5.7. Inleiding tot het Modern en Huidig denken, 1983/1984 (289 p.).

NC-5.7.1. p. 1 tot 143

NC-5.7.2. p. 144 tot 287

Dit is NC-5.7.1. p. 1 tot 143

Inhoud -- De grootste indelingsonderdelen. - Deze zijn vooral de volgende.

1A. De heidense filosofie (-660/+600)	MHD 3/245
1A(1) De Natuurfilosofie (-600/-350)	MHD 3/187
1. Opgang (-660/-450)	MHD 3/64
2. Neergang (-450/-350)	MHD 65/187
1A(2) De klassieke fil. (-450/-200)	MHD 187/241
opgang (-450/-320)	MHD 187/238
Kleinsocratiek	MHD 188/193
Grootsocratiek.	MHD 193/238
Neergang. (-320/+200)	MHD 239/241
Theosofieën (-50/+600)	MHD 242/24.
1B. De Christelijke fil. (33/1450)	MHD 246/260
Patristiek / Scholastastiek / andere	MHD 252/260
II. De modern-hedendaagse fil. (1450+)	MHD 260/264
IIA. Renaissancetijdvak / Kant (1450/1781)	MHD 260/262
IIB. Kant / heden (1781+)	MHD 263/264

MHD 2

Opm. – ‘Stoicheiosis’. - Platon van Athene (-427/-347), van wie *An. Whitehead* (1861/1947), met *B. Russell* de schrijver van *Principia Mathematica* (1910/1913), doch ook de proces- of bewegingsfilosoof, ooit zei dat het ganse westerse denken slechts een reeks voetnota's op Platon was, hechte, op zeker ogenblik, fundamenteel belang, voor zijn dialectiek, aan ‘stoicheiosis’, d.i. het uiteenleggen en opnieuw ineenvoegen (harmonia) van bestanddelen.

(a) waarneming.-- De ‘fusus’ (natura, natuur) als diffuus waargenomen geheel is het vertrekpunt van de Westerse filosofie.

(b)1. Abductie. - denkers als de Mileziërs - Thales, Anaximandros, Anaximines v. Milètos (daarvandaan de naam ‘Mileziërs’) - staan voor de hen omringende natuurlijke en menselijke leefwereld, het object van the common sense (Thom. Reid (1710/1796), -- d.i. de werkelijkheid voor zover onmiddellijk gegeven (fenomenale werkelijkheid) voor het alle (niet-krankzinnige) mensen gemeenschappelijke gezonde verstand). Die waarnemingswereld ‘bezien’ zij ‘filosofisch’. Zij redeneren “Indien, achter, in, boven die zicht- en tastbare leefwereld zoiets als een ‘arche’ (principium, oerbeginsel) schuilgaat, dat:

(1) alom aanwezig, als bestanddeel, is en

(2) tegelijk, de oorsprong van alles, wat onze leefwereld biedt, pas dan wordt die verwonderlijke veelheid, waarin we van het danige aantal bomen het ‘bos’ (d.i. het analogon van de één makende oerstof, die tegelijk bestanddeel en gezamenlijke oorsprong is) niet meer zien: een niet-verwonderlijke, ‘begrijpelijke’ en doorzichtige eenheid van vele momenten of levend-beweeglijke bestanddelen.

(B)2. ‘Stoicheiosis’. - ‘abductie’, d.i. de eerste stap in het duiden (interpreteren) van het waargenomene, is wezenlijk ordenen van vele momenten (in de verzamelingsleer herleidt men momenten tot ‘elementen’, die alle identisch-eender, d.i. onderling willekeurig verwisselbaar zijn;-- wat abstract is).

De huidige structuralisten (cl. Lévi-Strauss (1908/2009 e.a.) gaan, bij dat ordenen, analogisch te werk: in termen van linguïstiek (taalwetenschap in de stijl van *F. De Saussure, Cours de linguistique* (1916)) spreken zij over menselijke cultuurfenomenen. Zoiets is slechts één type van platonische stoicheiosis

MHD 3

Cfr. -- Descamps, *La science de l'ordre (essai d'harmologie)*, in: *Rev. Néo-Sc.*, 1898, 30ss.;

-- C. Berge, *Principes de combinatoire*, Paris, 1968 (dit laatste 'situeert' momenten ('elementen') in logistische 'configuraties' (d.i. verzamelingen van 'plaatsen'))).

IA. De heidense filosofieën. (2/245)

K. Löwith, *Weltgeschichte u. Heilsgesch.* In: *Anteile M. Heidegger*, Frankf., 1950, 115ff.: "het Europese zelfbewustzijn ziet zijn historisch cultuurgoed door twee verschillende doch even normerende overleveringen bepaald, de 'klassieke' (versta: heidense) en de christelijke". Wij beginnen met een doorlichting van de eerste basiscomponente van onze westerse filosofieën.

IA(1) De natuurfilosofie en haar eerste grondslagen crisis (-600/-350). (3/187)

Zoals gezegd: de Mileziërs begeven zich aan waarneming, de grondslag van wat W.Jaeger heet 'het Milezisch empirisme'. Doch zij duiden o.g.v. Abductie (= regressieve reductie), d.i. zij stellen een hypothese voorop.

1. De opgang van het wijsgerig natuuronderzoek (-600/-450) (3/64)

1A. De hylische idee der Milesiërs.

Hulè (materia, (oerstof), adjectief: hylisch (oerstoffelijk, fijn- of ijlstoffelijk). - De 'Historia' (inquisitio, onderzoek) der Mileziërs leidt tot analogische reductie. -

Thales (-624/-545), abduceert, uit de waargenomen natuurrijkdom (regen, plantengroei), 'het water' ('to hudor'). M.a.w. in termen (taalspel) van 'water' spreekt hij over de ganse natuur.

Anaximandros (-610/-547), volgens Simplikios, (*Fr. 9*) beweerde dat de oorsprong ('archè') en het (alom aanwezige) bestanddeel ('stoicheion') van de 'zijnden' het 'apeiron' (onbepaalde) is (...). Anaximandros zegt (uitdrukkelijk) ('legei') dat die oorsprong noch water (cfr. Thales) noch een ander (...) bestanddeel is, maar een ander type ('heteran') van 'apeiron' (onbepaalde) 'fusin' (wezenskracht; cfr. infra blz. 11), waaruit alle hemelen en de erin aanwezige werelden ontstaan. (Anaximandros zei uitdrukkelijk) dat in de oorsprongen of bestanddelen, waaruit de zijnden ontstaan, zij, noodzakelijk, ook vergaan. Immers (...), die zijnden betalen straf en boete ('dikèn kai tisin didonai') (cfr. Infra blz. 128vv. Euripideïsche duiding) het ene aan het andere ('allèlois') om reden van 'adikia' (onrecht) en dit volgens de ordening eigen aan de tijd.

MHD 4.

Opgemerkt zij dat de abductie van een kosmisch-fluïdieke rechtsorde in die dagen, gemeengoed was. In de oerstof, nl., beeldt zich alle onrecht af.

Anaximines (-588/-524) (aldus Aetios; *Fr.* 2) “oordeelde dat ‘de oorsprong der zijnden de lucht (‘aer’) is. Immers, (...) daaruit ontstaan alle (zijnden) en daarin worden zij, opnieuw, opgelost (‘analuesthai’) (...) ‘zoals - model - onze ‘psuche’ (‘ziel), lucht als zij is, ons met kracht samenhoudt (‘sunkratei’), zo ook - analogon - ombundelt lucht en adem (‘pneuma’) de kosmos!

Anaximines gebruikt ‘lucht’ en ‘adem’ als synoniemen (‘sunonumos’).” -- Deze eerste ‘abductie’ van wat, later, ‘Wereldziel(estof), zal genoemd worden, is de eerste duidelijke vorm van wat, sedert de renaissance, ‘hylozoïsme’ heet (de oerstof - niet de gewone of ‘grove’ stof, natuurlijk - wordt als leven en levenstichtend geabduceerd).

Opm.-- W. Jaeger, *A la naiss. d. l. Théol.*, Paris, 1966, stelt dat de oerstof ‘heilige’ (hetzij daimonische hetzij goddelijke) kentrekken vertoont; gevolg: de Mileziërs heet hij, met S. Augustinus, theologen. De godsdienstwetenschappers (*G.v.d. Leeuw, Phän. d. Rel.*, Tübingen, 1956 b.v. spreken van dynamisme (krachts-, machtsgeloof; ‘kratofanie’). Dat geregeld over ‘heiligheid’ in termen van ‘fijnstoffelijkheid’ spreekt.

Opm.-- Het begrip ‘hule’ als fijnstoffelijke oergrond van alle ‘zijn’ is een blijvende verworvenheid in de verdere Griekse wijsbegeerte.

1B. De eerste grote, vooral speculatieve, abstracties

Getalvormen, louter gedacht ‘zijnde’, heelallogos,-- ziedaar drie types van louter redenerende abducties.

(i) De wathematisch-theoretische abstractie der paleoputhagoreeërs.

Puthagoras v. Samos (-580/-500); Filolaos, Hiketas, Archutas, e.a.

De oerstof is ‘micromonadisch’ (discontinue uiterst kleine stofdeeltjes). Zij wordt waargenomen in haar grofstoffelijke verschijningswijze. Aantallen geometrische ‘vormen’, ineen gevoegd (harmonie), zijn én oerbestanddelen én oorsprongen (‘beginselen’). (Arithmetiek, geometrie,- muziekleer, sterrenkunde).--

MHD 5.

Deze harmonische getalvormen zijn vooral in:

(1) de muziek - beter: in de 'choreia' (dans, muziek, poëzie - en

(2) de 'macrokosmos'- de 'muziek der sferen' - der hemellichamen aanwezig; daarvandaan, behalve de getal- en ruimtewiskunde, nog de muziek en de astronomie als leervakken, die de Latijnen, later, de 'vier kunsten' - quadrivium - zullen heten. Deze zijn een blijvende verworvenheid der westerse cultuur.

De eenheid in de veelheid.

De analogie - het deels identische en deels niet-identische - is de sleutel van het 'schouwen' ('theoria') van de getalvormharmonie in de oerstof verwezenlijkt

Volidentisch - deelidentisch - (totaal) niet-identisch, ziedaar de differentiaal, die het uitgangspunt der Paleoputhagoreeërs uitmaakte.

Gevolg 1.-- Wezensdefinities als "windstilte is de rust (toestand) in de luchtmassa" of "stille zee is de stillegging van golfbeweging" (Archutas van Taranton (-400/ -365) hebben 'zin': men zegt van het onderwerp 'windstilte' of 'stille zee' uit het gezegde; d.w.z. het onderwerp, op zich genomen, volidentisch enkel met zichzelf (één, d.i. ondeelbaar in zich en onherleidbaar tot iets anders), is deelidentisch met het gezegde, dat, eveneens op zich, volidentisch is met zichzelf.

Anders gezegd: twee volle identiteiten kunnen, indien deelidentisch, van elkander uitgezegd worden. -- Daarbij is het zo dat 'luchtmassa' of 'golfbeweging' de stof zijn, waaraan 'rusttoestand' of 'stillegging' als vorm eigen gemaakt worden,-- bedoeld is een getalvorm (harmonie)

Gevolg 2. -- het aantal, uitgedrukt in (kardinaal)getallen, die het tellen mogelijk maken, is een toepassing of applicatief model van deelidentiteit: een veelheid (minstens twee) van micromonaden (discrete of discontinue punten) is één onder oogpunt van groepering (samenneming, verzameling);

M.a.w. niet enkel als geometrische vorm (harmonie), doch reeds als aantal is de arithmos (getal, ineenvoeging) een eenheid (abstractie) in de veelheid.

Uitweiding.-- Het begrip (wiskundig)- model.

Doede Nauta; Logica en model, Bussum, 1970, 16, 26vv., beweert terecht, dat de Paleoputhagoreeërs het begrip 'model' - in de vorm van 'meetkundig' model van een getalwiskundig gegeven (een aantal), voorloper van het model der analytische meetkunde - hebben ingevoerd. Gezien de enorme toepassing, heden, van het modelbegrip, gaan wij daar op in.

Zo-even zagen wij dat de Paleoputhagoreeërs een innerlijke verwantschap tussen rekenkunde en meetkunde vooropstelden. Dit leidde hen ertoe rekenkundige gegevens in meetkundige te vertalen. 'Model' is een omzetting (representatie) van entiteiten en situaties uit natuur en geschiedenis in een stel symbolen.

MHD 6.

In systeemleerstellige taal: - gegeven in bekend systeem - in dit geval, getalvormen (meetkundige figuren); gegeven, ten tweede, een onbekend systeem

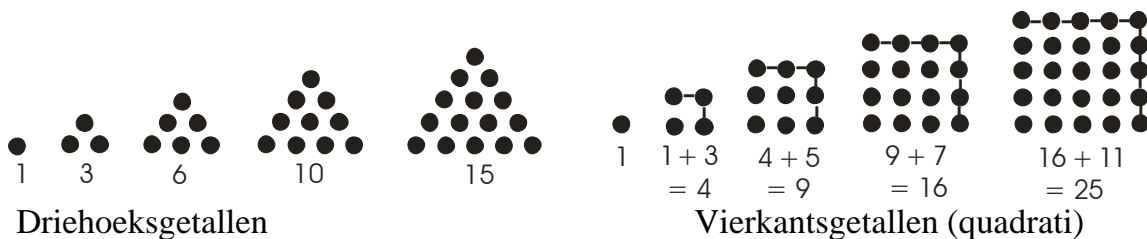
- de eenheid (micromonade, punt) en haar 'getallen' (twee of meer), onafhankelijk van het eerste;

- indien men het gekende systeem gebruikt (b.v. door afbeelding (vertaling, omzetting, functie)), om inzicht ('informatie') te verwerven omtrent het ongekende, dan construeert men, in het bekende, een model van het onbekende. -- cfr. *K. Bertels/D. Nauta, Inleiding tot het modelbegrip*, Bussum, 1969, 28.

- 'Afbeelding' is, in verzamelingsleerstellige taal uitgedrukt, een 'wet' (ordening) zo dat, aan elk lid (element) y van een onbekende verzameling A , in de gekende verzameling B ieder element X toegevoegd, toegewezen wordt. -- symbolisch uitgedrukt: $y = f(x)$ (y is functie van x of x is afbeelding van y).

Cfr. *H. Freudenthal, exacte logica*, Haarlem, 1961, 10/11.

- Kijken wij, nu, toe hoe de Paleoputhagoreeërs de eenheid en haar getallen (minstens twee) afbeelden in getalvormen (harmonie).

M.a.w. via de reeks der driehoeken of vierkanten verwerven wij inzicht (informatie) in de eraan beantwoordende (erin afgebeelde) eenheid en haar getallen. Of: de figuren staan model voor de aantallen.

De later ontwikkelde analytische meetkunde bewijst dat dergelijke 'vertaling' (waarheidsgetrouwe afbeelding) van meetkundige gegevens (zelfs theorieën) in getalmatige (in casu: algebraïsche en omgekeerd), terecht kan uitwerken. "Daarom is de analytische meetkunde ook de eerste systematische modelmethode in de geschiedenis der wiskunde: sindsdien staan meetkundige objecten (begrippen) en methoden model voor algebraïsche en omgekeerd". (*D. Nauta, Logica en model*, Bussum, 1970, 31). Er is, immers, wederzijdse realisatie.

Opm.-- de Paleoputhagoreeërs hebben het mooiste bewijs uit het ongerijmde uit de oudheid nagelaten, nl. dat het onmogelijk is een rationaal getal te vinden voor de wortel uit 2.

Cfr. *D. Nauta, o.c., 27/28* in het eenheidsvierkant is de diagonaal de wortel uit 2 ($\sqrt{2}$); men had nog geen worteltrekkingsmodel en men had geen meetmodel. Gevolg: $\sqrt{2}$ is onmeetbaar.

MHD 7.

“Analogie is de spil van het modelbegrip”.

Toegang tot de wereld, in kennen en kunde, krijgt de mens door in het chaotische en hem onbekende, overeenkomsten te ontdekken met het geordende en het hem vertrouwde.

(i) Het begrip ‘model’ is niet de enige denkvorm, waarin de overeenkomst tussen standen van zaken wordt uitgedrukt.

(ii) er bestaat nog een heel aantal andere begrippen, die, op één of andere wijze, van analogie getuigen.” (K. Bertels/D. Nauta, *Inl. tot het modelbegr.*, 31).

Stellers sommen op: beeld, ikoon, afspiegeling;- metafoor (overdracht);- exemplen (voorbeeld), exemplaar, paradigma (schoolvoorbeeld), toonbeeld;- matrijs, mal, ‘pattern’ (patroon);- facsimile, kopie;- isomorfie, homomorfie, homologie, enz. Al deze gegevens zijn ergens analogiemodellen.

Wie ook maar een klein beetje godsdienstwetenschap kent, weet dat de archaïsche religies krioelen van analogieën en dus, van modellen. Zo b.v. de mythen: zij zijn, in één van de basisbetekenissen, model voor

(i) rituele handelingen en

(ii) alle mogelijke levensdaden (de visvangst b.v. geschiedt naar het oermodel van de ‘eerste’ of oer-visvanger; de protoplast (eerst verwekte voorouder) b.v. staat model voor alle leden van de stam, enz.). Met dit verschil dat, in die sacraal-dynamistische context, het model:

a. toonbeeldig en a.h.w. verplichtend (normatief) werkt en

b. deelname impliceert; d.w.z. degene, die het navolgt, neemt deel aan de ‘dunamis’ (de oerstof) van het model, dat ‘heilig’ (machtgeladen) is.-

Dit aspect is nog aanwezig, op filosofische wijze, in het Puthagoreïsme - het getal, de getalvorm (harmonie) is model, d.i. bestuurt (cybernetisch aspect) en geeft kracht (dynamistisch aspect) aan wat eraan deelneemt door het na te volgen. - Ook in het Platonisme, dat erg veel aan het Puthagoreïsme ontleent, is de idee (d.i. transcendent model of paradigma), door deelname, aanwezig in de natuurgegevens.

De grondslagen crisis der Griekse cultuur, aan het werk in de natuurfilosofische en protosofische ‘verlichting’ (loskomen uit de archaïsche eerbied voor het model (als norm, participatie en kracht)) ziet in het model slechts een manipuleerbaar gegeven: het gesecculariseerde model ontstaat. Waarover later meer.

Het bewijs uit het ongerijmde nu, is een typisch geval van modeldenken en -constructie. Het bewijs ab absurdo heeft volgende structuur:

(i) uitgangspunt: een tegenmodel bestaat, d.i. een voorbeeld (instantie), dat (+) wel beantwoordt aan de gegevens van het probleem, doch (-) niet aan het gevraagde d.i. aan wat behoort bewezen te worden;

MHD 8.

(ii) stelselmatig bewijs, dat zo een tegenmodel onmogelijk is, doordat het ongerijmdheid (tegenspraak, contradictie, 'paradox') "impliceert; -- langs die omweg, dus, blijkt dat enkel het model kan bestaan.

Applicatief model (der Paleoputhagoreeërs).

(i) *Gegeven*: het kwadraat van $\sqrt{2}$ (wortel uit 2) is 2 (d.i. de definitie van het symbool ' $\sqrt{2}$ ');

Gevraagd: (te bewijzen): een breuk, gelijk aan $\sqrt{2}$, is onmogelijk (absurd).

(ii) *Bewijs*.-- lemma (d.i. wat wij niet kennen, nl. $\sqrt{2}$, wordt gesteld alsof het bestond en onbekend was): wij doen alsof er een rationaal getal bestaat, dat model staat voor $\sqrt{2}$.

Rekenkundig vertaald: er zijn twee getallen - p, q - zo dat $p/q = \sqrt{2}$ (p/q is het tegenmodel, dat én onbekend én hypothetisch tegelijk is).

Vereenvoudiging: wij herleiden dit tegenmodel tot zijn eenvoudigste uitdrukking (vorm), nl. door alle gemeenschappelijke factoren van p en q (in p/q) weg te delen; dat herleid tegenmodel heet men p/q .

(i) p en q hebben geen gemeenschappelijke factoren;

(ii) $(p/q)^2 = 2$ (hetgeen 'volgt' uit het gegeven).

a. Uit (ii) volgt: $p^2 = 2q^2$; dat impliceert dat p^2 even is. Maar, in dat geval, dan moet ook p even zijn: $p = 2r$ (-betekent: p is het dubbele van een getal r)

b. Uit (i) volgt dat q oneven moet zijn.

c. Anderzijds geldt dat $q^2 = p^2/2$ (als 'gevolg' van (ii)).

Substitutiebewaking (vervanging): p voor $2r$; in dat geval, dan vinden wij:

$q^2 = 4 r^2/2 = 2r^2$. Wat impliceert dat q^2 even is. Doch in dat geval moet ook q even zijn.

Besluit : indien er een model p/q bestaat, dan moet q zowel even als oneven zijn. Wat absurd, ongerijmd is.

Gevolg: het lemmatisch geanalyseerd tegenmodel is onmogelijk.

Opm.-

1. De Puthagoreeërs - de Grieken - besloten niet, uit zulke situaties, tot het aannemen (poneren) van irrationale getallen (onmeetbare getallen). Zij gaven voorrang aan de meetkunde boven de rekenkunde, die leemten vertoonde (er was geen lengtemaat beschikbaar, d.i. een meetmodel).

2. De Oosterlingen daarentegen, werkten, toen reeds, met irrationale getallen en de moderne wiskunde is die oosterse weg opgegaan.

Opm.-- De lemmatisch-analytische methode is een definitieve en uiterst vruchtbare methode:

(i) Men kent iets niet; doch men voert het in, alsof het bekend was (hypothetisch);

(ii) voert er bewerkingen mee uit (= analyse), die er de implicaties (inherenties, voorwaarden) van blootleggen.

MHD 9.

De hele algebra (sedert de Renaissance) steunt op de lemmatisch-analytische methode.-- De onbekende grootheid wordt, lemmatisch, als 'x' ingevoerd. In oudere handboeken heette de onbekende 'res' (de zaak, waarover het gaat); zij werd door een met krullen versierde 'r' aangeduid, die men, later, door 'x' verving.

De algebraïsche vergelijking $y = f(x)$ - wordt neergepend, alsof de onbekenden gekend zijn, en, meteen, zijn bewerkingen mogelijk (operationele fase: analyse) als met een bekende. De hogere 'analyse' en de 'analytische geometrie' heten zo, uitgerekend omdat zij, lemmatisch, grootheden invoeren, waarvan zij de betrekkingen ontleden.

Ook dat is een modeltoepassing: men vertaalt de onbekende in de kunsttaal der wiskunde (waar zij als afbeelding b.v. x, y, enz., heeft). Of: de letters zijn het kunsttalig 'model' van - wat de huidige technologen heten - de 'zwarte doos', die men wil analyserend toetsen.

Cfr. -- O. Willmann, *Abriss der Philosophie (Philosophische Propädeutik)*, Wien, 1959, 137;

-- *id.*, *Gesch. D. Idealismus, III (Der Idealismus der Neuzeit)*, Braunschweig, 1907-2, 48ff., waar de letterrekening van Fr. Viète (+1603) als model van de (lemmatisch-) analytische methode besproken wordt, en wel als een typisch 'speculatieve' prestatie: inderdaad, de invoering is een abductieve daad, waarbij men veronderstelt (hypothese) dat, door die onbekende lemmatisch in te voeren, het probleem begrijpelijker wordt).

Opm.-- De apagogische redenering.-- Aristoteles (-384/-322) zal, later het bewijs uit het ongerijmde (reductio ad absurdum) 'apagoge' heten.

Opm.-- Het beginsel van tegenspraak (contradictie, ongerijmdheid).

De Eleaten, waarover straks meer, zullen het 'zijnde' stellen tegenover het 'niet-zijnde' (niets). Zij stichten de ontologie (zijnsfilosofie).

De ontologische basis van het ongerijmdheidsaxioma is het tautologisch axioma: "Wat is, is (Wat zo is, is zo)".

Dit betekent dat de volle identiteit slechts tautologisch kan verwoord worden ('tautologia' is 'hetzelfde zeggen'): immers, iets is enkel volidentisch met zichzelf.

Het ongerijmdheidsaxioma luidt: "ofwel is iets (zo) ofwel is het niet (zo)". Dit sluit een derde mogelijkheid uit: "ofwel is iets ofwel is het niets; een derde is uitgesloten". Men ziet dat men een soort complementering doorvoert: ... het 'zijn' en de rest (die niets is en er, dus, eigenlijk, niet is). Het 'zijn' is enkel volidentisch met zichzelf; daarom is het 'absoluut' (volstrekt). Het duldt geen tegenspraak. Het bewijs uit het ongerijmde ontleent zijn logische kracht aan het absolute van het zijn. Men kan er dan ook niets tegenover stellen: iets anders is onmogelijk.

Dat is ontologie.

MHD. 10

Toelichting.-- De logisch-stringente structuur der apagogische bewijsvoering.

(A) **Waarneming.** - De directe kennis schenkt feitenmateriaal (zie infra blz. 232vv.: Husserl's fenomenologie .-

1. Op gegeven ogenblik doet een Paleopythagoreeër een verrassende ontdekking: een vierkant wiens zijden b.v. 1 lengte-eenheid meten, heeft als kwadraat van de diagonaal 2 (stelling v. Puth.); welnu, toen, in tegenstelling tot onze moderne getallenleer, bezaten de Puthagoreeërs wel natuurlijke getallen en 'breuken', doch geen worteltrekking ($\sqrt{2}$) als rekenbewerkingsmodel. Voor $\sqrt{2}$ bestond, in hun systeem, geen meetmodel (lengtemaat).

2. Platon (*Politeia*, 1) doet de verrassende ontdekking dat Kefalos als exhaustieve definitie (cfr. *Infra blz. 200vv. (Socr. begripsbepaling)*) van gerechtigheid abduceerde 1/ altijd de waarheid spreken; 2/ altijd de schulden betalen.

(B) **Duiding** (d.i. indirecte kennis (o.g.v. 'logismos', discursieve redeneringsvorm)).

(B)1. **Abductie.**

1. Plots ziet een Puthagoreeër in: "Indien geen enkel meetmodel bestond, zonder meer, dan zou het verwonderlijk feit 'normaal', 'begrijpelijk: 'niet-verrassend' zijn". Reden: er is dan een noodzakelijke en voldoende reden of grond.

2. Platon, luisterend, ziet plots het ontoereikende der definitie in (als noodz. en/of volde reden).

(B)2. **Deductie**

(uit de abductie (= hypothese, regressieve reductie) een progressieve reductie of toetsbare voorspelling afleiden; een 'controle' (= toetsingsmodel) deduceren).

1. De paleopythagoreeër ontwerpt (abduceert) een tegenmodel (tegen zijn eigen mening in): "Gesteld: er bestond nu toch een meetmodel (meetbaar getal), wat dan (als deductie)? Dit tegenmodel, als hem totaal onbekend, neemt hij als 'lemma', d.i. als onbekende, waarmee hij toch bewerkingen uitvoeren wil, om er de implicaties (deducties) van te analyseren (lemmatisch-analytische methode). Cfr. supra blz. 8, ad (i).

2. Platon ontwerpt een tegenmodel: "Gesteld: een vriend, goed bij zinnen, vertrouwt u wapens toe en hij vraagt ze u terug, waanzinnig geworden. (tegenmodel:) gesteld: gij geeft ze terug. Wat dan?"

MHD 11

(B)3. Peirastische, volle, eigenlijke reductie

(confrontatie van de deductieve voorspelling (hier: lemmatisch-analytisch) met het nieuwe feitenmateriaal).

1. Zie hoger blz. 8, ad (ii): de ‘experimentele’ toetsing, in wiskundige redeneringen, bestaat in axiomatisch-deductieve bewerkingen (hier: het lemmatisch geabduceerd tegenmodel (= idee) wordt op zijn betrekkingen in het hele axiomatisch-deductieve systeem ontleed (analyse) (zie infra blz. 18v. (*het systeem als onderdeel van het totale zijn*; cfr. infra blz. 218 (*reine logica*); 223 (*ideologiekritiek*); 225 (*volle en deelidentiteit*); 227 (*dialectisch standpunt*); 236 (*‘ideeën’ versus positieve wetenschappen*)).

2. Platon redeneert als volgt:

“niemand – ondervestaan: met voldoende geweten - zou zeggen dat gij de plicht hebt, resp. rechtvaardig handelt, indien gij die wapens aan een ontoerekeningsvatbare teruggeeft”. (Platon argumenteert analogisch: in termen van gezagsargument spreekt hij een zakelijk argument uit: ‘indien men aan een ontoerekeningsvatbare een levensgevaarlijk instrument, in volle vrijheid, ter beschikking stelt, werkt men mee aan (mogelijk) geweld dat ethisch-politisch niet-verantwoordbaar is’). (causale deductie).

(b)4. Evaluatie (waardeoordeel).

1. wiskundig model:

Q moet tegelijk (zie hoger blz. 9 (onderaan)) oneven en even zijn. Wat absurd (ongerijmd) is. Zo blijkt het lemmatisch tegenmodel gefalsificeerd (weerlegging).

2. Platon: het tegenmodel leidt, regelrecht, tot de radicale weerlegging in de taal der feiten van Kefalos’ schijnvolledige definitie.

Beide modellen zijn als resultaat overduidelijk.

Uitweiding.- Het onderscheid tussen louter deductieve en reductieve redenering.

(A). regulatief model.

a. Deductie: “Indien vz (= voorzin), dan nz (= nazin; conclusie); welnu, vz; dus nz”.

b. Reductie: “Indien vz, dan nz; welnu, nz; dus vz”.

Beide taalspelen (zie infra blz. 33vv. (Wittgenstein)) zijn tweevoudig.

(i) de voorwaardelijke (= implicatieve, deelidentiteit of ‘inherentie’ uitzeggende) volzin;

(ii) de afleidingsregels (deductieve regel; reductieve regel).

MHD 12

(B). applicatief model.

Deductief model: “Indien alle voldoende verwarmd water begint te koken, dan ook deze pannen water hier en nu (particulier) en dit ene water hier en nu (singulier); welnu, alle voldoende verwarmd water begint te koken; dus deze pannen water en dit water zullen (toekomstig experiment) koken”.

Verzamelingstheoretisch: “indien u (universeel of regulatief model), dan p (part. model) of s (singulier mod.); welnu, u; dus p of s”.

Reductief model: “indien alle voldoende verwarmd water begint te koken, dan ook deze pannen water hier en nu en dit éne water hier en nu; welnu, deze pannen water hier en nu en dit water hier en nu (koken, indien voldoende verwarmd); dus alle water (indien volde verwarmd, begint te koken)”.

Verzamelingstheoretisch: “Indien u, dan p of s; welnu p of s; dus u”.

Hier wordt veralgemeend of geïnduceerd (men ‘extrapoleert’ van p of s naar u). Inductie is een type van reductie (en zeer frequent).

(C). Ontologische ‘horizon’.

Cfr. Infra blz. 217v.; 223vv; 228vv . -- Aangezien alle redeneren zich afspeelt binnen het ‘zijn’, d.i. de verzameling en het systeem van al wat is als zijnde (object der ontologie), kan men redeneringen ook identitief (zie hoger blz. 5) formuleren.

Deze pannen water hier en nu (concreet-individueel),-- dit water hier en nu (sing. concreet-indiv.) zijn evenzovele volle identiteiten (zie infra blz. 219).

Daarover kan men pas ‘redeneren’, indien zij, onderling, deelidentisch zijn. Dat is, inderdaad, een feit: zij zijn, hoe verschillend ook, volidentisch genomen, toch gelijk (identisch) onder oogpunt van ‘indien voldoende verwarmd, dan beginnen koken’ (deelidentiteit).

Uitweiding.- Orfisch-Pythagoreïsche theosofie.

I. Gobry, *Pythagore*, Paris, 1973, haalt de ‘chrysa epè’ (de gouden woorden) der Paleopythagoreeërs aan: “Op de eerste plaats, eer(biedig) de onsterfelijke godheden, zoals zij gerangschikt zijn o.g.v. de (goddelijke) wet”. (o.c.,113).

1. Kenmerkend voor theosofie (wijsgerig, -- vakwetenschappelijk. retorisch) is het rangorde-interval tussen Zeus Pater (o.c., 144), de oppergodheid, en de grofstoffelijke (aardse en kosmische) werkelijkheden.

MHD 13

2. Die hiërarchie der wezens is tevens een rangorde hylisch (fluïdiek, subtiel, fijnstoffelijk) gesproken.

(i) de grove, empirisch waarneembare stof werd geabduceerd als een ‘lagere’ vorm van de oerstof (‘materialisering’);

(ii) binnen de orde der subtiële oerstoffelijke wezens, is een rangorde: zo is b.v. de menselijke ziel een dosis ‘aithèr (cfr. *Infra blz. 122v.; 126v.;-- vgl. 27vv.*), die - oerstoffelijk - anders, fijner, is dan b.v. lucht (hylisch genomen) of aarde.

3. De twee voorgaande rangorden impliceren ‘n derde:

‘dode’ stof, plant, dier, mens zijn empirisch-waarneembare onderscheiden in rangorde. Doch daarachter abduceerden de Puthagoreeërs een hylische rangorde van ‘zielen’ (met eigen zielestofniveau).

4. De mens, als (hylische) ziel (daimon),

is het trefpunt van de drie voorgaande rangorden: dankzij oerstoffelijke vereenzelviging (veelal, nu, mystische eenwording geheten) kan hij communiceren en in interactie komen met heel de heelalzielestof (oerstof, alom aanwezig; cfr. *Supra blz. 3/4*).

(i) Dit kan mantisch (als zien(st)er of wichelend); in dat geval ontwikkelt hij een nieuwe waarneming (extraseculair, transempirisch).

(ii) Ook dynamistisch-magisch (hij manipuleert oerstof als kracht; b.v. in reinigingsriten (cfr. *Wb. Kristensen, verz. Bijdr., A., 1947, 231vv. (kringloop en totaliteit)*)).-- De orfiekers, toen, in Zuid-Italië en Sicilië, overheersende religie, hadden amuletten, toverliederen (ter bezieling van levenloze voorwerpen of doden-oproeping).

5. De rangorde, tussen de wezens en hun subtiële stof,

had ook ‘n agogische (ethisch-politische) zijde. Hoe hoger in subtiliteit, des te onafhankelijker (ontvoogding) en zaliger (vergoddelijking) men werd. De katharmoi (reinigingen) - dankzij offers (d.i. zielestofuitwisselingen en rituelen (d.i. zielestoffelijke handelingen) - alsook ethisch-politische voorschriften - let wel: de twee samen! - hadden als effect bevrijding - der ziel naar hoger toe (daarvandaan dat filosofie, evenals geneeskunde en -kunst, therapeutisch - agogisch werd opgevat.

6. Theosofie ontstaat, wanneer Milezische fysiek en Puthagoreïsche getalvormtheorie met het Orfisme fusioneert (cfr. *J. Zafiropulo, Empédocle d’Agrigente*, Paris, 1953, 44.)

MHD 13.1

K. De jong, de magie bij de Grieken en de Romeinen, Haarlem, 1948, 7/8, spreekt over het toverkruid 'molu' (zwarte wortel, witte bloem); vlg. Homeros, *Odysseus.*, 10: 301vv., kan een godheid er de 'fusus', machtdragende wezensaard van onthullen.

Welnu, die betekenis van 'fusus' is hylisch. De orfische religie wordt door de Milezische en arithmologische filosofie herdacht (traditieherneneutiek: nevens het archaische 'fusus' komt het natuurfilosofische fusus: Theosofie gebruikt beide in haar taalspel (creatieve eclecticiek) (cfr. infra 65)

Opm.-- Alkmaion v. Kroton (+/- -500).

Deze geneesheer (de eerste die lijkopening praktiseert) was Puthagoreeër.

(1) *Hermeneutiek.*

Onderscheidt

(a) waarneming ('aisthanesthai'): van de zijnden gaat een luchtachtige stof uit; zij treft en dringt in de zintuigen en bereikt de hersenen (wat later 'de theorie der 'spiritus animales (dierfluïda) heet; cfr. *Infra blz. 170v. (eidola); 28v.*); dit heeft de mens met het dier gemeen;

(b) Duiding (begrijpen) ('xuniënai'); dit laatste is typisch menselijk;

(c) menselijk duiden bereikt het 'verborgene' (zie *infra blz. 83vv.*), de onzichtbare samenhangen, slechts indirect en onvolledig, nl. d.m.v. 'Tekmeria', inlichtingstekens (wat typisch hermeneutisch is); goddelijk begrijpen onderkent direct en volledig het onzichtbare;-- men ziet de intervalrangorde (dier/ mens/ godheid); cfr. *Supra blz. 12v.*

(2) *Biologie.*

a/ de Grieken onderscheidden, politisch, gelijkberechtiging ('isonomia') en alleenheerschappij ('monarchia').

b/ welnu, Alkmaion spreekt, in het politieke taalspel, over gezondheid en ziekte (analogische reductie: cfr. *Infra blz. 101vv.*).

c/ doch de 'burgers' zijn hier 'krachten' (naturen: dunameis).

d/ Deze krachten worden gerangschikt (cfr. *blz. 2: stoicheiosis*) volgens systechnieën (tegenstellingsparen: vgl. het structuralisme (cfr. *Infra blz. 90*)): 'warm/ koud' en 'droog/ vochtig' (cfr. *Infra blz. 68v.*).

e/ Gezondheid is isonomia (gelijkberechtiging) van alle krachten; ziekte, monarchia (overheersing van één of meerdere krachten).

MHD 14

(ii) De noëtisch-ontologische abstractie der Eleaten. (14/24)

Hoofdfiguren: Parmenides van Elea (-540/...); Zenon van Elea (-500/...).

1.- 'Noein', sedert Homèros, betekent identificering van iets 'als wel degelijk dit hier en nu (en niet iets anders)' (cfr. *W. Jaeger, A la Naiss.*, Paris, 1966, 112) - bewustwording zo dat de volle identiteit van iets met zichzelf duidelijk wordt (directe kennis; zie hoger blz. 11 (intentionaliteit; ontmoeting)).

2a.- Henologische abstractie.

volle identiteit van een zijnde met zichzelf is 'eenheid' ('hen' = 'één'; vandaar: henologie). Reflexieve of lusvormige kijk op iets (nadruk op continuïteit (synechisme) en uniciteit (enigheid)).

2b.- Ontologische abstractie.

(i) De Milesiërs spraken over 'ta onta', de zijnden (meervoud) en over ontstaan en vergaan (beweging): de dingen en processen, die wij als onmiddellijk zichtbaar onder de ogen hebben, in historia, onderzoek, zijn werkelijk veel en veranderend.

(ii) Parmenides 'identificeert' slechts enkelvoud en onbeweeglijkheid. Hij is 'stasiotès', behoudsgezind, statisch ingesteld.

M.a.w. 'Zijn' wordt hier met 'stasis', enigheid en onveranderlijkheid verward. Deze verwarring zal uitzonderlijk zwaar doorwegen, -- zelfs tot op onze dagen - er is, nl. onveranderlijk 'zijnde' maar ook veranderlijk 'zijnde' nevens 'enigheid' van 'zijnde'.

Opmerking.-- Hiermee sticht Parmenides het woord 'verstand' ('nous') vgl. noein - in het Latijn: intellectus - als ontologisch woord. Dit is een 'ktèma es aei' (definitieve verworvenheid). En wel als directe kennis het 'gelijke' ('noein' (kennen, identificeren) - zo zegt hij - is hetzelfde als het gelijke ('einai', zijn, - dat onvergankelijk, gaaf (geheel), enig, onbegrensd, volmaakt is).

Twee wegen

(1) Tautologieën ('zijnde is', 'Niet-zijnde is niet') gelden tot op heden als grondslag van logica.

(2) zijnden, als lemma, die meervoudig-bewegend zijn, zijn 'zinloos' (ongerijmdheid).

MHD 15

Nl. De weg der fysiekers, die in ‘doxa’ (1. schijn, 2. loutere mening) blijven steken en niet ‘identificeren’. “Toen Parmenides, in zijn beroemd leerdicht, een tegenstelling maakte tussen (i) de weg van de waarheid, die door de godheid behoed wordt, en (ii) de weg van de meningen, die de ‘mensen’ eigen zijn, gaf hij, daarmee, het startsein voor de rivaliteit tussen filosofen en retoricci”. (*Chaim Perelman, Retorica en argumentatie*, Baarn, 1979, 149).

Opm.-- Ofschoon de fysiek een (schijn)mening is, ontwikkelt Parmenides toch een eigen ‘fysiek’: zij is beheerst door het dyadisch beginsel, nl. ‘licht’ en ‘duisternis’ (‘nacht’) - wat aan Hesiodos herinnert. De buitenwereld en de mens zelf zijn een ‘mengsel’ van die twee ‘beginselen:-- Daarbij is het zo dat ‘zijnde’ blijkbaar ‘licht’ is en ‘niet-zijnde’ (object der meningen) ‘nacht’.

Het conflict der twee wegen op wiskundig (en fysisch) gebied.

(i) Parmenides, zoals ieder denker voor Anaxagoras (en dan nog) en Platon, onderscheidt nog niet ‘stoffelijk’ en ‘onstoffelijk’ zijnde. M.a.w. zijn ontologie is tegelijk materietheorie. Tegelijk is die ontologie wiskunde (vooral geometrie).

Zenon van Elea, nu, zal daarvan uitgaan om de grondslagen crisis der wiskunde uit te lokken.

Synechisme.-- ‘Suneches’ betekent ‘aaneenhangen (Lt.: continuüm), continu, - wat niet uit losse bestanddelen bestaat: Parmenides had gezegd: “Het denken zal het zijnde niet lossnijden uit het verband van het zijnde.” Dat heet ‘synechisme’ of stelling dat zijnde continu is.

Zenon sticht, hiervan uitgaande, het wiskundig- materieleerstellig conflict:

a. De atomaire (‘atomistische’) wiskunde beweert dat getal en ruimte (en stof) bestaan uit uitgebreide en ondeelbare eenheden (micromonaden, laatste deeltjes), eindig in aantal,

b. De infinitesimale wiskunde, door Zenon verdedigd, dat getal, ruimte (en stof) uitgebreid is, maar deelbaar is infinitesimaal (onbegrensde deelbaarheid): in het kleine is er geen kleinste (zoals, overigens, in het grote geen grootste is doch steeds iets groters).

“Het is de onsterfelijke verdienste van Eudoxos van Knidos (-407/-355)”, die ooit prof was aan de door Platon gestichte akademie, deze grondslagen crisis opgelost te hebben: “Van hem (...) is hoogstwaarschijnlijk de leer der redens afkomstig, die *Eukleides van Alexandria* (+/- -300), in het vijfde boek van zijn *Stoicheia* (elementen), ontwikkelt”. (*EW. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde*, Antw./Nijmegen, 1944, 26).

Uitweiding.-- Eristiek (weerlegging apagogisch doorgevoerd).

Het bewijs uit het ongerijmde is reeds besproken. Zie hoger blz. 7/9.-- het eerste beroemde type ervan sticht Zenon. Dij staan bij één model stil.

MHD 16.

De ‘paradox’ van de snelvoetige Achilleus (uit de *Ilias* van Homeros).

Vooropstelling: Zie hoger blz. 8: ‘irrationale’ (hier: onmeetbare) getalvormen zijn onmogelijk geacht, o.g.v. een toenmalige wiskundige aprioritaire (d.i. op apriori aangenomen axiomata of postulaten of definities steunende) opvattingen.

a/1. De door Zenon aangevallen redeneringsstructuur

(de details zijn historisch verloren), zoals *EW. Beth, De wijsbegeerte der wisk.*, 16vv., ze meent te kunnen formuleren, vatten wij als volgt schematisch samen:

Indien (= noodzakelijke en/of voldoende reden (grond, voorwaarde))

(i)a. Het zijnde uitgebreid is (grootte heeft);

(i)b. Het zijnde op eindige wijze ‘veel’ is (d.i. Atomair (atomistisch) gestructureerd is, d.i. uit een eindig aantal ondeelbare eenheden bestaat (hetgeen minstens door de Paleoputhagoreeërs werd vooropgesteld)),

dan (= noodzakelijke gevolgtrekking)

(ii) het zijnde impliceert werkelijke beweging(smogelijkheid).

Ziedaar de abductie.

Deductieve fase: indien zulks zo is, dan moet de snelvoetige Achilleus, Indien hij gelijktijdig met de voor hem uitgaande schildpad, ‘het zgn. traagste dier ter wereld, vertrekt, binnen een ‘redelijk’ (‘eikos’; zie later, wanneer de retoriek haar argumentatie verantwoordt) tijdsinterval, de schildpad feitelijk inhalen.

Inductieve fase: dagelijks kan iedereen (publiek verifieerbaar feit) iets dat ofwel totaalidentisch ofwel deelidentisch is daarmee, verifiëren: zelfs een baby, die begint te ‘lopen’, haalt, desnoods, in feite, zo een trage schildpad, met wat grootmoederlijke hulp in. Wie twijfelt nu toch aan zoiets ‘klaarblijkelijks’?

Waarde-oordeel: de vooraan opgesomde abductieve redeneringsstructuur kan waar zijn; men neemt ze als dusdanig, dan ook aan, tot wanneer iemand, snugger genoeg is om de hypothese (abductieve vooropstelling) hoe dan ook te weerleggen.

Men lette erop: het is niet omdat dagelijks schildpadden ingelopen worden, dat hoger opgesomde redeneringsstructuur al geldig is: het enige dat vaststaat, is dat zij, minstens als toetsbare abductieve stelling (hypothese), die de dagelijkse waarnemingen in kwestie mogelijkerwijze ‘verklaart’ (er de noodz. en/of vold. grond van uitdrukt), in aanmerking kan komen.

Waar zit, nu, de zwakheid van de door Beth gereconstrueerde abductieve redenering? In het feit dat het experiment (het feitelijke inhalen, binnen redelijk tijdsinterval), niet aansluit aan de exact geformuleerde termen en oordelen ervan: waar b.v. ‘zien’ wij de ondeelbare eenheden Achilleus effectief de schildpad doen inlopen? Wanneer werden de ondeelbare eenheden geteld?

MHD 17

Opm.-- Merk op: het experiment - d.i. de inductieve fase beantwoordt niet aan de hypothese - d.i. de abductieve fase - ;

Vertaald: het regulatieve model (= hypothese) vindt men niet terug in de inductieve fase, die gehoorzaamt aan een ander regulatief model. Zoiets is de grondfout van enorm vele inductieve pogingen. Zie hoger blz. 5vv. (modelbegrip: abductief model en inductief model behoren overeen te stemmen).

a/2. De door Zenon uitgewerkte weerleggingsstructuur

(weerom: de versies, ons overgeleverd, verschillen, - wat ons dwingt ons tot de structuurreconstructie te beperken); cfr. Opnieuw EW. Beth, o.c., ibid..

Abductieve fase.-- weerom, zoals hoger blz. 7/10 (*bewijs uit het ongerijmde; weerom lemmatisch tegenmodel gevolgd door analyse*), construeert Zenon, die, daarmee, de eristiek sticht, een door hem radicaal afgewezen tegenmodel, dat wij hier nu samenvattend ontleden :

Indien (Noodz. en/of vold. voorw.)

(i)a. Het zijnde uitgebreid (grootte hebbend) is (cfr. Beth, o.c., 20);

(i)b. Het zijnde ‘veel’ is, d.i. indien het uit schijnbaar ondeelbare bestanddelen bestond - althans zo denkt Zenon (puur voorwaardelijk),-- dan is die ‘veelheid’ (versta: verzameling bestanddelen) ‘oneindig’ zowel naar aantal als naar deelbaarheid (naar het kleine toe is er geen grens);-- dat is de infinitesimale wiskundig - fysische werkhypothese van de Eleaten; (cfr. Beth, o.c., 21); dan (N. G.)

(ii) het zo door Zenon herduide zijnde - wat niet eerlijk is: hij voert, in het systeem van zijn tegenstanders, elementen in, die uitdrukkelijk afgewezen (niet in het rationeel systeem der tegenstanders opgenomen) zijn - duldt geen echte beweging.

Deductieve fase.-- Indien die veronderstelde ‘beginselen’ juist zijn, dan

(i) benadert de met de schildpad, gelijktijdig, vertrokken ‘podas okus’ snelvoetige) Achilleus wel voortdurend,

(ii) doch hij loopt ze nooit in.

MHD 18.

Opm. - wij hebben, hier, een eerste vermoeden van wat, in de moderne wiskunde, het begrip 'grenswaarde' (limiet) als wel eindeloos benaderbaar, doch nooit bereikbaar punt, e.d.m. heet.

Inductieve fase.

(i) Evidenterwijze weerspreekt de ervaring van wat het Latijn 'sensus communis', het Engels 'commonsense' (het gemeenschappelijke gezonde verstand) heet, deze 'nonsensikale' (pseudo-inductieve) redenering, die de plaats inneemt van een elementaire ervaring, die zelfs een kind kan maken.

(ii) EW. Beth, o.c., 19, schetst de redenering, die Zenon zou gemaakt hebben: indien volgend schema :

Achilleus ----- $a_1, a_2, \dots$ schildpad ----- $S_1, S_2, \dots$

de opeenvolging van respectieve intervallen weergeeft, dan is het zo dat a - doorheen a_1, a_2, a (oneindig) - nooit S - die doorheen de punten S_1, S_2, S (oneindig) - trekt, zal echt inhalen, ofschoon de schildpad minder grote intervallen doorloopt. Wat, natuurlijk, nonsens is. Het interval ' $a---S$ ', ofschoon slinkend, wordt nooit nul.

Evaluatieve fase.-- voor Zenon, als eristieker, d.i. als men wil, gespecialiseerd in weerleggingstechnieken, is dit een 'bewijs uit het ongerijmde': wat gevraagd is, nl. dat beweging 'echt' is (en, meteen, dat a . S . 'echt' inloopt), wordt louter redenerend 'ad hominem' (tegen de tegenstander in), als onmogelijk-op-rationele-gronden 'bewezen'. Dit 'onmogelijk-op-rationele-gronden' à la Zenon moet dan maar het echt absurde vervangen.

Opmerking.-- iedere louter 'theoretische' redenering - 'theoretisch' dan in de huidige zin, niet in de antiek-filosofische zin, die enigszins verschillend is - is maar mogelijk (mogelijkheidsvoorwaarde), op grond van een complementering, d.i. 'tweedeling, van het 'zijn': enerzijds, is er het axiomatisch-definitoerisch omschreven 'stelsel' (d.i., in het archaische Nederlands, 'gestelde gegevens) of systeem;

MHD 19.

Anderzijds, is daar het werkelijke, van onze mentale verrichtingen totaal onafhankelijke 'systeem' (in de zin van gewoon 'samenhangend' geheel en/of verzameling) van het 'zijn' zelf, waarvan het louter 'theoretisch' systeem slechts een - overigens, pover - onderdeel kan zijn.

Welnu, alle rein 'theoretisch' te werk gaande 'denkers' - weerom, in de louter theoretische zin van het 'woord' 'denken' - sluiten hun denkverrichtingen op binnen de 'heldere en klare' grenzen van het door henzelf ontworpen 'systeem'. Daarvan is Zenon's pseudo-bewijs uit het absurde een eerste beroemd model.

Opm.-- Beth, o.c., 19, zegt dat Aristoteles de 'paradoxen' (versta: weerleggingen die de vorm (daarom nog niet de inhoud) van een ongerijmdheidsbewijs hebben) van Zenon de volgende stelling gemeenschappelijk hebben:

Evenmin als de eleatische eenheidsleer, levert de veelheidsleer een noodzakelijke en voldoende grond (hypothese) voor de rationele verklaring van de bewegingsfenomenen. -- dit is de verwoording van een irrationalisme sui generis (d.i. van een eigen aard tussen andere mogelijke irrationalismen). De grondvorm van dit irrationalisme luidt: ook gij hebt geen voldoening schenkende rationele verklaring.

M.a.w. Dit type van irrationalisme baseert zijn irrationaliteitsstelling op louter rationele gronden en de rationele analyse ervan.

Dat Zenon hier een 'ktèma es aei' (een definitieve rationele verworvenheid) gesticht heeft, bewijst, schitterend, overigens, de leerling van K. Popper, *WW. Bartley, Flucht ins Engagement (versuch einer Theorie des offenen Geistes)*, München, Szczyzny verlag, 1962 (Eng. Orig.: *The retreat to commitment*), - werk dat het, van kritisch-rationalistisch standpunt (dat van Karl Popper), opneemt tegen de - zacht gezegd - moorddadige kritiek der xx-st' eeuwse protestantse theologen (Karl Barth, Emil Brunner, Reinhold Niebuhr, Paul Tillich, e.a.) op het moderne en hedendaagse louter rationele denken en leven.

MHD 20

De basisredenering van wat Bartley heet 'het neo-protestantisme' vat hij schitterend samen:

Indien, - op grond van welbepaalde louter logische (noodz. en/of voldoende) redenen, waarvan Baertley zelf schrijft - o.c., 99/100 - dat "tot op heden blijkbaar niemand ze kon weeleggen"- de modern hedendaagse rede dermate begrensd blijkt dat geen mens, heden, eromheen kan de weg van een 'dogmagebonden' niet-rationeel 'engagement' inzet) op te gaan, dan:

(1) heeft ook de hedendaagse christen het (logisch streng verantwoord) recht, een 'inzet' naar zijn believen - wat niet betekent: 'logisch gezien de een of andere gril' - te kiezen en

(2) heeft niemand het recht hem, uitgerekend daarom, te bekritisieren.(o.c., 100).

Meer nog: de gemoedsarme rationalist of vrijzinnige, gezien zijn afwezigheid van bewustzijn inzake de radicale begrensdheid der modern- hedendaagse rede, gaat blindelings een irrationeel engagement (logische sprong) in, zonder te weten wat hij doet; de zich van de grenzen der modern-hedendaagse rede scherp bewuste 'irrationalist' daarentegen, is 'vrij', d.i. hij weet dat een inzet noodzakelijkerwijze willekeurig is (ofschoon niet zonder rationele gronden,- het kan niet genoeg benadrukt) en kiest dan ook overwogen. (o.c., 104).

Deze redeneringsstructuur kan ook als volgt verwoord: "ook gij, rationalist, voltrekt dezelfde logisch niet-verantwoorde 'sprong' (S. Kierkegaard' s uitdrukking, enkel maar in een andere richting".

Men ziet dat eenzelfde denkmodel door Aristoteles, m.b.t. Zenon' s redeneringsstelling, werd geformuleerd: "Ook gij, veelheidsdenker, hebt geen logisch stringente bewijsvoering".

Wat een begrensdheidsbewustzijn inzake rede duidelijk omvat.

MHD 21.

Uitweiding. -- Metatheorie (Xenofanes van Kolofon -580/-490).

Xenofanes was geen eleaat, stricto sensu, maar hij wordt met de henologie (eenheidsleer) der eleaten geassocieerd.

Twee kentrekken:

(1) zijn elegieën zijn maatschappijkritieken (de toenmalige homerisch-aristocratische 'aretè' (deugdelijkheid, ideaal), nl. atletisme en/of militaire moedsprestaties) in naam van de 'verlichting', d.i. de toenmalige natuurfilosofisch gerichte verstandelijk-redelijke ontwikkeling (intellectualisme en/of rationalisme) -- iets, dat zich, in het modern-hedendaagse Westen, zeer nauwkeurig, ofschoon eigentijds, herhaalt;

(2) zijn 'Silloi' (satiren) zijn religiekritiek - vooral de homerisch-hesiodische mythen, met haar 'immorele' godhedenverhalen, moeten het ontgelden - in naam van een louter verstandelijk-redelijke religie, gecentreerd rond de door Xenofanes vergoddelijkte heelaleenheid, die hij in de plaats stelt van de volgens hem al te antropomorfe godheden van het polytheïsme, dat hij, blijkbaar, als 'rationeel verlichte', niet wezensgetrouw meer verstaat (wat blijkt uit zijn kritiek op de menselijke verschijningswijzen der godheden, op de orakels, die hij radicaal verwerpt, zonder eigenlijk inzicht in de structuur van wat hij zo lichtvaardig, want, reeds toen, als pure buitenstaander (externalistische kritiek) 'bekritiseert'.

Metatheorie.

De 'term' 'theorie' (zie hoger blz. 16/19) wordt, hier, zowel in de antieke (werkelijkheidsnabije) als in de modern-huidige (axiomatisch-deductieve) zin bedoeld, nl. als gesloten doch verstandelijk-redelijk systeem van begrippen (termen), oordelen (uitspraken) en combinaties van de twee vorige.

'Meta.theorie' - een recentere, epistemologische term - betekent:

(1) bezinning over de antiek-werkelijkheidsnabije theorie, die zich, daarin, van haar grenzen bewust wordt;

(2) logistische herformulering van de 'structuren' (denkmodellen), al of niet uitdrukkelijk vooropgesteld in een axiomatisch-deductief systeem, als b.v. de gewone logistiek of de gewone reken- of meetkundige bewerkingen, voor zover uitdrukkelijk van **a.** definities, **b.** axiomata en **c.** gewone spelregels voorzien, die de 'bewerkingen' 'regelen'.

MDH 22.

Eigentijds gezien getuigt Xenofanes van ‘kritiek van de kritiek, die hij levert op idealen of godsdienstige gegevens; dat precies is ‘metatheorie’ in haar aanvangsstadium.

Dit blijkt, indien wij Parmenides, nochtans de leerling van Xenofanes, inzake kennistheorie (epistemologie, informatieve filosofie) kort vergelijken.

(a) Parmenides, zoals hoger aangegeven (blz. 14/15; twee ‘wegen’), is zich terdege bewust van het feilbare van de ‘Empirisch-fysische’ kennis, die hij welbewust en, met een terminus technicus, ‘doxa’ - schijn, louter vooruitgeschoven mening, schijnwetenschap - heet.

(a).bis. Parmenides echter, ‘gelooft’ vast in het identificeervermogen (zijnskennis) van de mens: “denken heet niet ‘voorstellingen hebben’ - ‘voorstelling’ is de modern-huidige term voor ‘bewustzijnsinhoud’, voor zover niet-directe aanwezigheid van het gekende object erin gedacht is.

Meteen is er geen scheiding tussen werkelijkheid en loutere ‘voorstelling’.” (*Fr. Krafft, Gesch.d. Naturw., i, Die begr., 239*, waar hij over Parmenides schrijft). ‘Noësis’,: theoretisch-ontologische kennis, is dan ook de werkelijkheid voor zover gekend. -

Dit blijkt overduidelijk uit een andere terminus technicus, die, tot op onze dagen, kenmerkend is gebleven voor het naïeve realisme (geloof dat onze kennis, zonder meer, de juiste weergave van de gekende werkelijkheid is), vooral eigen aan de metafysiek of ontologie ‘Kath ‘heauto’, secundum seipsum, zoals iets is, op zich’.

S. Senn, An sich (Skizze zu einer Begriffsgeschichte), in: *Philosophica Gandensia*, New Series, 10 (1972), 80.95, zegt: “Parmenides reeds bepaalt het ‘zijnde’ als ‘zichzelf en, op zich, is het blijvend op zich (...)” (a.c., 81). Senn voegt hieraan toe:” ‘Op zich’ betekent, als een grondbegrip van de wijsbegeerte, het noëmatisch (d.i. kennis) korrelaat van de ‘noësis’ van het theoretische weten, d.i. van een weten

MHD 23.

dat, in beginsel, het te wetene of de werkelijkheid als onafhankelijk

(1) van degene die weet en

(2) van het weten zelf stelt en beschouwt. Als zodanig bepaalt het er het zijnsbegrip van en, in het zo bepaalde begrip van het 'zijn' wortelen de moeilijkheden aan de basis zelf van de (aan het ideaal van theoretisch weten ontsprongen) metafysica". (ibid.).

(b) Xenofanes denkt geheel anders over de kennis zonder meer (louter empirisch-fysisch of 'metafysisch'): "De mens, zo zegt hij letterlijk, die het zekere wist;

(1) over de godheden en

(2) over alle dingen,

heeft nooit geleefd en zal nooit bestaan. Zelfs indien iemand, in zijn denken, het ware trof, dan nog zou hij het zelf niet weten. Reden: slechts persoonlijke mening heerst overal".

W. Röd, *Gesch. d. Phil., I, 1 (Von Thales bis Demokrit)*, München, 1976, 79, zegt: "de beslissende gedachte (...) is het onderscheid tussen

(1) 'weten' (zekergestelde kennis)

(2) en 'mening'.

(i) Blijkbaar wilde Xenofanes niet loochenen dat zekere kennis van onmiddellijk waarneembare dingen bestaat (ofschoon hij, in Fr. 38, de subjectiviteit der zintuiglijk waargenomen eigenschappen schijnt zo goed als aan te nemen);

(ii) Alle theorieën, echter, die wij, met oog op de verklaring (abductie) van bekende feiten formuleren, kunnen niet als (direct) weten gelden". 'Weten' - hier - eidenai - in het Grieks, betekende 'waargenomen hebben' en, dus, 'weten' uit directe waarneming!

Röd besluit: "De uitdrukking 'mening' zou (...) nauwkeurig met 'veronderstelling' resp. 'hypothese' weer te geven zijn". M.a.w., in de taal van C.S. Peirce (zie hoger blz. 12/14): Abductief weten, meer niet. Verdere de-, inductie en evaluatie blijft geraden.

Xenofanes formuleert twee gronden waarop hij zijn metatheoretische stelling steunt:

(1) de tegenstrijdige of althans veelvoudige theorieën over eenzelfde thema;

(2) de vooruitgang (// 41; 65) van die theorieën: "De godheden (let op: hij gebruikt die uitdrukking louter woordelijk) hebben aan de mens, niet vanaf de aanvang, alles getoond; zij hebben, integendeel, hem, dankzij onvermoeibaar vorsingswerk, - 'zètountes' - mettertijd, geleidelijk betere oplossingen laten geworden". (Fr. 18).

MHD 24.

Samenvattend:

- (1) noch ‘dogmatisch’ rationalisme (d.i. naïef vertrouwend op de ‘almacht’ van de ‘rede’)
- (2) noch ‘sceptisch’ rationalisme,
- (3) wel kritisch- en uitgerekend: metatheoretiserend-rationalisme.

Men vergelijk de zelfde structuur, ofschoon zeer verschillend naar concrete situatie, in Kant's ‘*Drie schreden der moderne metafysiek*’ (nl. Leibniz (dogmatisch) en Hume (sceptisch), terwijl Kant zijn eigen stelling ‘criticisme’ kan heten).

(iii) De hermeneutisch - dialectische idee der Heraklítees. (24/64)

Inleiding.

“De natuurfilosofen hebben het gehad over het eerste beginsel van alle dingen. Xenofanes heeft de enige wereldgodheid aangekondigd. Parmenides heeft de eenheid en de enigheid van het zijnde geleerd”. Aldus *W. Jaeger, A la naiss.*, 132.

Jaeger voegt eraan toe: “Het lijkt nogal moeilijk, althans op het eerste gezicht, te zeggen welke eigen wijziging Herakleitos van Efesos (-535-465) aan de eenheidstheorie, dankzij zijn oorspronkelijke inspiratie, heeft kunnen aanbrengen”.

Het gaat, in deze al te korte uiteenzetting, slechts over die oorspronkelijke inspiratie; reden: zij is ultra-actueel. Verwezen zij naar één modern getuigenis van formaat: “In Herakleitos' opvatting geschiedt alles ‘door tegenstelling’, (kat' enantioteta’).

Zeer Hegeliaans heet het bij hem: “Alles heeft zijn tegenstelling in zich”. Geen wonder, dus, dat de Duitse wijsgeer verklaren kon dat hij iedere uitspraak van Herakleitos tot de zijne maken kon”. (*A. Vloemans, De voorsocratici*, Den Haag, 1961, 54).

Daarbij zij opgemerkt dat Hegel (1770/1831) de directe leermeester van Karl Marx (1818/1883) en diens ‘materialistisch geduide dialectiek’ is,-- wat de actualiteit van Herakleitos nog kracht bijzet.

Verwezen zij ook naar *WB. Kristensen, Verz. Bijdr. tot kennis der antieke godsdiensten*, A'm, 1947, 289: “de ouden noemen Herakleitos ‘de duistere’, en niet zonder reden.

MHD 25.

Want, in echt ‘antieke’ - steller verstaat daaronder ‘archaisch-antieke’ - geest, vond hij het mysterie der ‘totaliteit’ belangrijker dan de ‘rationele’ verhoudingen van het bestaan:

“De verborgen ‘harmonie’ (‘hermonie affanès’) is sterker dan de waarneembare (‘fanerès’)”. (Fr. 54).

De Griekse wijsbegeerte sprak niet de taal van het godsdienstig geloof, maar de bron van haar wijsheid was de godsdienst, die de geestelijke grondslag uitmaakte van al de antieke weerom: ‘archaisch-antieke’ volken, Grieken niet uitgezonderd.

En die was uitsluitend op het geheim van het leven gericht”. Steller gaat verder: “Het dialectische motief staat gelijk met de (...) samenwerking der typische tegenstellingen, waaruit een werkelijkheid van hogere orde verrijst, een werkelijkheid, waarin de tegenstellingen opgeheven zijn. Deze ‘opheffing’ mag, in de wijsgerige taal, ‘redelijk’ heten, in wezen is zij mystiek, de samenvatting van de tegenstrijdigheden, waarvan in alle mysteriegodsdiensten gesproken wordt.

Het derde en laatste lid - na de ‘these’ en de ‘antithese’-, de synthese, staat niet op een lijn met de voorafgaande leden, maar maakt deze tot een organisch geheel en scheidt, daardoor, een nieuwe werkelijkheid.

Het drietal - de zgn. ‘Drieslag’ der Hegeliaans-Marxistische dialectiek: these, antithese en synthese - blijkt, hier weer, het cijfer der totaliteit te zijn. (...). Dat was het kenmerk van alle ‘heilige getallen’, in onderscheid met wat, in ons taalgebruik, daaronder verstaan wordt; want wij denken daarbij, alleen aan de samenvatting van alle gelijksoortige eenheden tot een ‘geheel’ (bedoeld is ‘som’). (...).

De term ‘totaliteit’ (...) is (...) wat in de oude - versta: archaische-godsdiensten, telkens weer, onze verwondering wekt: de diepe opvatting der ouden - weerom: Archaisch - ouden - van het wezen van het zich vernieuwend leven.

MHD 26.

‘Innerlijke strijd’ en verscheidenheid’ (...) is zijn kenmerk. Zijn overheersend beginsel is de aristotelische ‘entelecheia’ (wat de voleinding als ‘telos’ (doel) in zich heeft), die zich in de voleinding of volmaaktheid van het ‘absolute’ (steller verstaat daaronder ‘door (vooral) de godheden (van de onderwereld (‘haldes’)) gegeven) leven verwerkelijk.

Willen we het kenmerk van het zich vernieuwend leven aanduiden, kunnen we niet beter doen dan de oude (weerom: archaïsch-antieke) term ‘totaliteit’ voor ons eigen gebruik nemen.” -- Totdaar Kristensen, die we zo uitvoerig aan het woord laten, omdat hij - bij ons weten - de enige is, die Herakleitos letterlijk ‘verstaat!

Voorbemerking. -- Men denke niet dat Herakleitos een ‘zwever’ was; getuige volgend biografisch-legendarisch gegeven. Ooit belegerden de Perzen de stad Efesos, doch de Efesiërs, ‘la dolce vite’ (het wellustig-genieterige leven) gewend, gingen door met die leefwijze dermate dat de levensmiddelen in de belegerde stad schaars begonnen te worden.

Gevolg: bijeenkomsten omtrent bevoorrading. Niemand waagde het de bezittende klasse haar ‘dolce-vita’ leventje te doen opschorten. Daar toont zich, onder de zich beradenden, Herakleitos - zo heette hij - en eet, in hun bijzijn, een portie gerstegort. “Deze zwijgend gegeven leer drong in de Efesiërs - in hun ‘daimon’ of ‘diepteziel’ (voegen wij erbij)-: zij hadden geen andere ‘terechtwijzing’ meer nodig.” (G. Burckhardt, Uebertr./hrsg., *Heraklit (Ürworter der Philosophie)*, Wiesbaden, 1957,36).

Dit voorval is verwoord in de spreuk “de Perzen ruimden het veld voor de gerstegord van Herakleitos”.

Opm.-- Men leze, van didactisch oogpunt, eerst blz. 63-64.

(1) **Hermeneutiek.** (26/29)

De ‘technè hermèneutikè’, de hermeneutiek, - zo zegt P. Ricoeur, *le conflit des interprétations (Essais d’herméneutique)*, Paris, 1969, 8, - was, in haar eerste fase, een duidingskunst, die de orakelspreuken (‘godsspraken’) verhelderde.

“Herakleitos zelf verstaat zichzelf als duiders (‘interpretant’) van de ‘logos’ (wereld-of, liever, heelalverstand en -ordeing); gevolg: hij eist gehoor niet voor zichzelf als privaat persoon, doch voor de ‘logos’, die hij leert”. (W. Röd, *Von Thales Bis Democrit*, 103).

MHD 27.

Dit klopt met de uitdrukkelijk verwoorde kennisleer van Herakleitos: “(objectief geldige kennis) laat zich ook niet door onmiddellijke (versta: direct met het wezen van het object verbundene) aanschouwing (‘intuïtie’) maar slechts door duiding der ervaringsfeiten, verwerven”. (id, 104).

Structuur sui generis der Herakliteïsche duiding.

(1) Basis. -- “Het ‘vuur’ (‘pur’), d.i. de (i) bezielde, (ii) met verstand en rede begaafde, ja, (iii) goddelijke vuuraiter (‘aithèr’ is de helderblauwe ‘lucht’ als oerstof verstaan, niet in onze huidige grofstoffelijk-chemisch-fysische zin) komt (...) te voorschijn als de ‘grond’ van alle dingen”. (Röd, o.c., 98).

a/ “De grenzen der ziel (‘psuchèr’ peirata’) kunt gij, ook al doorloopt gij iedere straat, niet vinden (‘exheuroio’): zo een diepe ‘logos’ (‘bathun logon’) heeft zij”. (Fr. 45). Röd merkt, daarbij, terecht op dat men niet kan uitmaken of ‘ziel’ nu de individuele ziel ofwel het bezielde ‘kosmische’ (versta: doorheen de kosmos varende) vuur bedoelt.

b/ “De verzameling van het ‘vuur’ in al zijn vormen, d.i. meteen, erin begrepen, de dingen, die door omvorming uit dat ‘vuur’ ontstaan, blijft onveranderlijk, zodat ‘vuur’ - in deze brede (versta fluïdieke of oerstoffelijke) zin - het steevaste te midden van de verandering van de wereld is”. (Röd, o.c., 9s).

M.a.w. - wij vatten samen wat Röd gespreid en zonder eigenlijk - Herakliteïsche duiding zegt - de oerstofleer der Milesiërs is voorondersteld bij H. (zie hoger blz. 3/4 (hylische abstractie)). Verder is - weerom - verondersteld de leer van het ‘kennen van het gelijke door middel van het gelijke’ (zie hoger reeds bij Parmenides, blz. 14); hier: de menselijke ‘ziel’ - zijnde ‘vuur’ (versta juist: ‘een dosis oerstof tot ‘ziel’ georganiseerd) - ‘kent’, d.m.v. ‘vuur’ (versta: oerstof, die ‘kennis’ veroorzaakt), wat ‘vuur’ is rondom haar (d.i. wat in de ons omgevende dingen en processen op fluïdiek-‘vuurlijke’ basis aanwezig is). –

Ziedaar de Milesische oerkern van het Herakliteïsme, dat, echter, i.p.v. ‘Water’ (Thales), ‘apeiron’ (Anaximandros) of ‘air’ en / of ‘pneuma’ (Anaximines), ‘vuur’ als oerstof vooropstelt.

MHD 28.

c/ Diachronisch gezien, is de ‘kosmos’ (heelalorde(ning)) “altijd - in verleden, heden en toekomst - eeuwiglevend vuur (‘pur aezoön’), naar maat (‘metra’) oplaaierend en naar maat, uitdovend”. (Fr. 30).

Röd, o.c., 100, zegt dat deze uitspraak tweevoudig geduid wordt.

Eerste duiding.-- ‘Periodisch’; -- wat Fr. 31 lijkt te bevestigen: “Vuuromvormingen (‘puros tropai’): eerst ‘zee’ (weerom in de oerstoffelijke zin), voor de helft ‘aarde’ (oerstoffelijk begrepen), voor de andere helft ‘storm-met-donder-en-bliksem’ (‘prèstèr: - weerom in de louter oerstoffelijke zin)”. Daarna - aldus de diachronische duiding - geschiedt vormverandering van ‘zee’ en ‘aarde’ in ‘vuur’ (Röd, o.c., 100).

Tweede duiding: Dit is nl. K. Reinhardt’s duiding, die het hierboven aangehaalde Fr. 30 zo verstaat - de ‘kosmos’ is eeuwig levend vuur, ontstaat er niet uit; de omvorming van vuur in ‘zijnden allerhande’ (‘zee’, ‘aarde’, ‘storm-met-donder-en-bliksem’, e.d.m.) en, omgekeerd, de omvorming van ‘allerhande zijnden’ in ‘vuur’ geschiedt ‘metra’, d.i. naar een bepaalde verhouding (de te verkiezen vertaling, overigens - aldus Röd, o.c., 100).

Opm.-- Zijn analogie getrouw, beschrijft Herakleitos de omvorming van (oerstoffelijk) ‘vuur’ in de individuele zielen in analoge termen (“Vuur wordt ‘vochtig’ b.v. gedurende dat proces) - aan die voor de hele kosmos.

Opm.-- Behalve het tweerichtingsproces

(i) levend/ ‘droog’ (oerstoffelijk te begrijpen)/ verstandelijk begaafd (oerstoffelijk ‘verstand’ is bedoeld; zie hoger blz. 27 (bovenaan)) ‘zielevuur’,

(ii) (enigszins) ‘dood’ (weerom oerstoffelijk)/ ‘vochtig’/ (enigszins) ‘van verstand beroofd’ zielevuur), zoals onder de juist hiervoor neergeschreven opmerking even aangeraakt, m.b.t. de individuele zielen beschrijft Herakleitos nog een tweede ‘zieleorsprong ‘in de vorm van ‘anathumiasis’: dit Aristotelisch woord om Herakleitos’ idee weer te geven, dat Aristoteles zelf daartoe aanwendt (An., 1, 2:9), duidt aan het feit dat, uit het ‘vochtige’ (oerstoffelijk), met name uit het bloed van levende wezens, ‘opwalmingen’ (anathumiaseis), d.i. oerstoffelijk - fluïdieke ‘krachten’ (‘dunameis’), vergelijkbaar met ‘nevels’ of ‘misten oprijzen;

MHD 29.

Een ervaring die men bij zo goed als alle archaische volkeren vaststellen kan, zodat Herakleitos hier, gewoon, de offerervaringen, waarin wat het Oude testament heet ‘de offerziel(estof)’, (d.i. de oerstof voor zover in het bloedige offer vrijkomt) de inzet van de wederzijdse uitwisseling tussen godheid (in casu: oudtestamentisch: Jahweh) en offers brengende mensheid is, filosofisch (hylisch-milesisch; zie hoger blz. 3/4) ter sprake brengt.

Waarbij Röd, o.c. 101 voegt: “Het verdient aandacht dat deze opvatting - hij bedoelt de ‘anathumiasis’ van Herakleitos - in de leer van de zgn. ‘Spiritus animales’ (in het Nederlands liever; ‘levensgeesten’) tot in de XVIII-de eeuw voortleefde”.

Inderdaad modern-rationalisten als Francis Bacon of Verulam (1561/1626), de vader van de inductieve methode in de moderne vakwetenschappen, die, in het Latijn van die dagen van ‘Spiritus vitalis’, (enk.: levensgeest) spreekt, en als René Descartes (Cartesius 1595/1650), de vader van de speculatief-wiskundige (geometrische) methode in de moderne en huidige Rationalistische filosofieën, die van ‘les esprits animaux’ spreekt (letterlijk: dierlijke geesten), omdat de levensgeesten als eigen aan het louter dierlijke lichamen, zelfs van de mens, opgevat werden, - hetgeen, althans wat betreft de ‘daimon’ (d.i. de Griekse naam voor de levensziel) juist zal blijken te zijn; - punt, waarop wij later terugkomen), -- deze beide sleutelfiguren van het ontstaande rationalisme, dus, nemen deze oeroude (‘archaische’) leerstelling nog ernstig op.

M.a.w. Wij bevinden ons hier, weerom, overigens, voor een ‘ktèma es ai’, een verworvenheid, die duurzaam blijkt te zijn, gedurende eeuwen, ja, tot op onze dagen, althans on occultistisch-religieuze literatuur, alsook in de vakliteratuur inzake ‘primitieve’ (versta liever: ‘archaische’) religies.

Wij komen uitdrukkelijk, overigens, op die leer omtrent het zielevuur terug in het tweede deel van de cursus.

MDH 30

(2)a. Bovenbouw type I.

(i) Herakleitos leert dat de meeste mensen het heelalvuur niet bevroeden. Dit 'heelalvuur' is zowat de 'archè' (principium of oerstoffelijk beginsel) als 'logos' (stuurkundige macht, die ordenend aan het werk is).

De reden is: hun individualistische ('idios' = 'privé', eigenzinnig of, zelfs, eenzellig) 'geest' zondert hen af van het heelalvuur, dat Herakleitos 'to periechon', het omgevende (vuur) heet.

Deze zielen zijn a.h.w. verzopen in 'niet-vuurlijke', d.i. grofstoffelijke (gematerialiseerde) en / of, in alle geval, buiten- en / of bovenaardse (louter vuurlijke) zijnden.

(ii) De zgn. 'mechanistische' (beter: 'hylische' epistemologie van H. Röd, o.c., 104f., zegt dat Herakleitos 's kennisleer ('epistemologie' -- hier, in de zeer brede zin van alle kennis besprekende theorie) tweemaal het beginsel van 'het gelijke d.m.v. het gelijke' (hier, natuurlijk, 'vuur' (object) d.m.v. 'vuur' (subject) toepast.

a. Onze zintuiglijke kennis is, op haar peil, contact van 'vuur', (zintuiglijke kennis mogelijk makend) met 'vuur' (d.i. wat de ons omringende wereldgegevens, die tot materiële en/of fijnstoffelijke zijnden geworden 'heelalvuur' zijn);

Het ons omgevende ('to periëchon') (vuur) - welteverstaan: 'vuur' steeds in de oerstoffelijk-fluidieke zin; - het is de laatste maal dat wij dit benadrukken, om niet in oervervelende herhalingen te vervallen -, als 'logisch', d.i. door 'logos' of wereldordening gekenmerkt, wordt door onze zintuigen a.h.w. 'ingeademd';

Inderdaad, oerstoffelijke processen zijn a.h.w. uitwisselingen via poriën - Herakleitos zelf gebruikt het woord 'aisthètikoi poroi' en 'poros betekent, normaal, doorgang(skanaal).

Daarbij merkt Röd, o.c., 105 op dat deze waarnemingsporiën (die het ziel lichaam of oerstoffelijk lichaam eigen zijn, niet het grofstoffelijke, natuurlijk) zich, gedurende de slaap sluiten, om zich, in de waaktoestand te openen, waardoor het dagbewuste leven (met o.m. het bewuste waarnemen) mogelijk wordt.

Opgemerkt zij dat, hiermee, Herakleitos zowel de paranormale als de onbewuste processen, in ons kenleven, althans, een plaats inruimt.-- Wat een 'ktèma es aei', een verworvenheid voor altijd, zoals Thoekudides zegt, is.

MDH 31.

b. Onze verstandelijk-redelijke kennis - aldus Röd, o.c., 105, - heeft een analoge structuur, die hij, echter, niet verder preciseert, tenzij door het volgende: “ik, Herakleitos, ben de mening toegedaan de degenen die ‘slapen’ - zie hoger blz. 30-, ‘arbeiders’ (‘ergatas’) en ‘medewerkers’ (‘sunergous’) zijn van de in de kosmos wordende (zijnden) (‘ginomenon’)”. (Fr. 75).

M.a.w. minstens op één wijze, de ‘slapende’ (versta: de zich onbewuste), kan men in het kosmisch worden betrokken zijn. Fr. 2 preciseert dit: “Daarom is het noodzakelijk (‘dei’ zich bezig te houden (‘hepesthai’) met het gemeenschappelijke (‘xunoi’) d.i. - aldus de oertekst zelf - met dat wat allen afzonderlijk gemeenschappelijk is (‘koinei’). (De logos of heealorde), die gemeenschappelijk is, is, meteen, aan ieder afzonderlijk gemeenschappelijk.

Terwijl echter, de logos gemeenschappelijk is, leven de meesten zo alsof zij een totaal privaat of, zelfs eenzellig (‘idian’) denkvermogen (fronèsis) bezaten”. Dit wijst erop dat het ‘slapen’, d.i. zich onbewust te midden van de kosmische processen bevinden, bestaat in ‘eenzellig denken; -- wat, enigszins, herinnert aan wat *CSS. Peirce, ‘The fixation of belief*, in: *Pop. Science monthly*, 12(1877), v (in initio), ‘*the method of tenacity*’ (de methode der eigenzinnigheid) heet.

Peirce omschrijft: “Alles opnemen in onze geest, wat wij ons maar voorstellen kunnen, het bestendig in ons binnenste herhalen ... als antwoord op eender welke vraag”. (ibid.). Iets in die aard wordt zeker door Herakleitos bedoeld. Dit blijkt uit het volgende fragment (Fr. 1.), dat wij herordenend weergeven (om er de herakliteïsche structuur van bloot te trekken).

(1) Enerzijds, is er Herakleitos zelf (met degenen, die ‘begrijpen’): met woorden en met werken toetst hij (‘peiromenos’) èn, meteen, duidt hij (‘diègeumai’, al verhalend zijn mening uiten) door

(i) ieder individueel (zijnde) te ontleden (‘diaireon’) ‘katta fusin’ (volgens de natuur - ondervestaan: ‘hem eigen’ - en

(ii) door te doen begrijpen (= verklaren) (‘frazon’) hoe het ermee gesteld is.

Mhd 32.

(2) Anderzijds zijn daar ‘de velen’ (‘hoi polloi’) die terwijl zij toetsen met woorden en werken, als resultaat oogsten dat zij er net uitzien, alsof zij niet getoetst hebben (‘a.peiroisin eoikasi’).

Herakleitos vergelijkt nog op andere wijze: “Net zoals zij vergeten wat zij al slapend verrichtten, zo verbergt zich (voor hen), wat zij al wakend verrichtten”.

Weerom: het zich onbewuste van hun kosmische wordingservaring. Met dit woord: ‘kosmische wordingservaring’, echter, treden wij in het domein niet van de duiding maar van de dialectiek,-- waarover straks meer.

Luister naar Herakleitos zelf - in dezelfde context - : “Ofschoon de logos - wat, in Herakleitos’ taal, zowel ‘het heelalverstand’ als zijn ‘boodschap erover’ betekent - altijd (‘aei’) is (‘eontos’) - men lette op het woord: ‘eontos’, ‘zijnde’ (participium praesens) - , toch ontstaan (‘gignontai’) niet-begrijpende mensen (‘a.xunetoi anthropoi’), ook al hebben zij (over de ‘logos’ en mijn boodschap daaromtrent) nog niets gehoord of wel iets vernomen”.

M.a.w. of de logos zich aan hen, individueel, rechtstreeks onthult of ik doe het, door mijn boodschap, - beter: ‘verkondiging’ -, het gaat er gewoon niet in.

Welnu, juist in dat nulresultaat heel zeker, lijkt het herakliteïsche ‘onbegrip’ o.g.v. ‘eenzelligheid’ sprekend over de ‘method of tenacity’ (eigenzinnigheids-methode) van Peirce.

Gezien twee denkers, zo ver uiteen levend als Herakleitos en Peirce, zo een sterk identische beschrijvingen nalaten inzake ‘eigenzinnig denken’ -- met een naar ‘egoïstisch denken’ zwemende schakering --, staan wij hier, weerom, voor in ‘ktèma es aei’ (eeuwige verworvenheid), zoals de beroemde uitdrukking van Thoeukudides, de ‘pragmatisch-historicus’ der protosofistiek, het, enigszins, bedoelde. Iedereen onzer stoot op zulke gesloten medemensen.

Röd, o.c., 105, vertaalt de zin, hierboven regel 3/5, als volgt: “de andere mensen blijft onbewust, wat zij, na ontwaken, doen, zoals zij het bewustzijn verliezen voor wat zij, in de slaap, doen”. Zo een, overigens juiste, vertaling zweemt in beetje te veel naar Freuds psychoanalytische taal, om helemaal correct te zijn.

Maar zij bevestigt de stelling dat Herakleitos de stichter van een soort diepte- en parapsychologie is.

MHD. 31 (bis ?)

b. Onze verstandelijk-redelijke kennis is, op haar peil en wijze, vuurlijke contactname en afbeelding van vuur-lijke processen.-

1/ Fr. 64: De keraunos (bliksem, d.i. het ‘aionische’ (eeuwige) vuur; vgl Fr. 32 (Zeus)) bestuurt (geeft doelgerichtheid; cfr. infra 113vv. (*teleologie*)) alle zijnden.

Dit ‘vuur’ (versta: fijnstoffelijkheid) heet Herakleitos ‘fronimon’ (zie verder 54vv. (fronesis)), met dialectisch-tragisch inzicht begaafd en ‘aition’ (veroorzaker) van alle zijnden. Als harmonie der tegengestelden (cfr. supra 24vv.) is dat ziele- en, tegelijk, heervalvuur (vgl. supra 4 (healziel(estof)) tekort (en dus heervalverwekkend) en te veel en dus heervalondergang (cfr. Supra 3/4) Cfr. Fr. 65/66.

2/ Fr. 67: De godheid (‘ho theos’) is dag/ welwillende (nacht), winter/ zomer, oorlog/ vrede, overvloed/ hongersnood. (...). De godheid verandert, vervreemdt van zichzelf (‘alloioutai’), net als het vuur, telkens wanneer het met reukwerk gemengd wordt.

Men ziet dat ‘de godheid’, hier, fysisch geduid wordt en met het fijnstoffelijk heerval- en zielsbeginsel (oerstof) vereenzelvigd wordt. - Iets analoogs zullen wij vaststellen bij Euripides (cfr. Infra blz. 124 (voorgond/ achtergrond); 128v. 1 en 2/ Lees nu hoger blz. 12/13.1 (vooral 13, ad 4 (de mens als hylisch wezen, naar zijn ziele-daimon)); 242; 242/244 (oudtestamentische duiding v.d. ziele-daimon); 251 (christelijke duiding). - Fr.112: het ‘fronein’ zie zo-even), d.i. het verstandelijk-redelijk begrijpen van het heerval- en tegelijk, zielenproces, is de grootste deugdelijkheid (‘aretè’).

Fr. 116 alle mensen hebben aandeel (‘metesti’; cfr. infra 195/197 (platonisch deelnamebegrip) aan zelfkennis en ‘fronesis’ (d.i. de kennis van het dialectisch, lotbepalend heerval- en zielenproces).

Fr. 115: ja, de ziel(‘psuchè’) - blijkbaar, van de mens- is de heervallogos (heerval-structurerend verstand of godheid, (zie zo-even Fr. 67) en, tevens, heervalvuur (zie zo-even fr. 64/66)); zij is dit als heervalverstand, dat zichzelf doet toenemen (d.i. evolueert). Wat op zowel evolutie (+) als involutie wijst, d.i. voor de zoveelste maal, harmonie der tegengestelden.

Uitweiding. (31-32)

Eigenzinnige methode.

-- (1) C.S. Peirce (1839/1914), *The fixation of belief*, in : *Pop. Science monthly*, 12 (1877), V (in initio), zet kort uiteen de drie onwetenschappelijke, op toevallige abducties berustende denkmethoden:

MHD 32. (bis?)

(1) the method of tenacity (wat wij met eigenzinnigheidsmethode vertalen);

(2) the method of authority (vertaald door Rechtzinnigheidsmethode (men verwarre, in helder Nederlands, niet ‘psychologisch oprecht’ met ‘wereld- en levensbeschouwelijk rechtzinnig of orthodox of, gebeurlijk, rechtgelovig’);

(3) the a priori method (vertaald, niet woordelijk, maar zakelijk Peirce weergevend, door vrijzinnigheidsmethode,-- waarbij ‘vrijzinnig’, nu, niet een zuil van vrijdenkers aanduidt, maar een denkmethode, die, blijkbaar, zeer vaak typisch de vrijdenkersmethode is (zie infra blz. 261v. (fundationalisme)).-- cfr 33 (*rechtzinnigheidsmethode*); 177v. (*vrijzinnigheidsmethode*)).

Kort gezegd, als Peirce het uitdrukt, komt de eigenzinnige methode hierop neer: “Alles opnemen, in onze geest, wat wij ons maar voorstellen kunnen; het bestendig herhalen (...) als antwoord op eender welke vraag”. (ibid.).

Peirce zelf geeft als appl. mod. iemand, die vrijhandel ‘aanhangt’ en, daarom, niets anders leest dan vrijhandelvriendelijke dagbladen,-- om zijn ‘geest’ niet met andersdenkende invloeden te ‘besmetten’ (een soort puri(tani)sme of reinheids-ideaal, dus).

-- (2) Herakleitos moet, blijkbaar, op analoge (cfr. infra blz. 11vv. (analogische redenering) wijze, gestoten zijn op eigenzinnigen.

Luister.-- Fr. 2: “terwijl (en ofschoon) het Heelalverstand (‘wereldlogos’) algemeen toegankelijk is, leven de meesten alsof zij eenzelve denkvermogen bezitten (‘idian fronèsin’). Deze - volgens Herakleitos - blijkbaar, naar het egoïstische (de gestoorde graad van eenzelve denken) zwemende denkmethode blijkt o.m. doordat de eenzelve denkenden Herakleitos’ boodschap (‘logos’ geheten) omtrent de wereld- of heelalorde (‘logos’ geheten, eveneens) wel telkens weer toetsen (cfr. *Hoger blz. 11*; ‘*peiromenoi*’) zowel met woorden (gesprek) als met werken (feitenmateriaal) maar er niets uit abduceren, net alsof zij niet toetsen (‘a.peiroisin’). (Fr. 1). Dit, in tegenstelling tot Herakleitos.

MHD 32.1

***Uitweiding.* - Heraklíteische ‘dieptepsychologie’.** (32.1 / 32.12)

Fr. 45: “De grenzen der ziel (‘psuchè’) - blijkbaar, de menselijke ziel - zou men, al gaande, niet vinden, ook al loopt men alle mogelijke wegen af: een zo ‘diepe’ ‘logos’ (inzicht-in-het-heelalbestuur) bezit zij”.

Men ziet het: Herakleitos zelf gebruikt het woord ‘bathus’, diep, i.v.m. de ziel, zodat wij de omweg van de hedendaagse terminologie niet nodig hebben (waarin ‘dieptepsychologie’, streng genomen, de verzamelnaam is voor *psychoanalyse* (S. Freud (1856/1939)), *Individualpsychologie* (A. Adler (1870/1937)) en ‘analytische’ *psychologie* (CG. Jung (1875/1961))).

Fr. 73: “Men behoort niet als de slapenden (anderen vertalen: ‘onbewusten’) te handelen en te spreken. Want, ook in de slaap, zo denken wij, handelen en spreken wij”.

Fr. 75: “(...) Herakleitos zegt dat de slapenden (‘onbewusten’) aan de arbeid (‘ergatas’) zijn en aan het meewerken (‘sunergous’) m.b.t. wat, in de ‘kosmos’ (heelal), geschiedt”.

Fr. 1 (cfr. Supra 32, onderaan): “De andere mensen - die niet leven en denken als b.v. Herakleitos zelf - is verborgen (‘la(n)thenei’) alwat zij, wakend (‘bewust’) verrichten. Overigens: Zij vergeten (‘epi.la(n)thanontai’) al wat zij, slapend (‘onbewust’), (deden)”.

Opm.-- Röd, o.c., 105, vertaalt dit als volgt: “De andere mensen blijft onbewust, wat zij, na ontwaken, doen, zoals zij het bewustzijn verliezen voor wat zij, in de slaap, doen”. Doch de tekst zo vertalen lijkt ons een beetje te hedendaags duiden.

Fr. 21: “ ‘dood’ (‘thanatos’) is ‘al wat wij, wakend, zien (‘horeomen’). ‘Al wat wij, slapend, (zien) (is) ‘slaap’ “. Tekst, die moeilijk te duiden is.

Fr. 34: “Degenen, die niet begrijpen (‘a.xunetoi’) - blijkbaar, degenen, die Herakleitos er zijn heelallogosboodschap niet verstaan -, juist terwijl zij vernemen (‘akousantes’, ‘horen’), gelijken net doven. Het spreekwoord ‘aanwezig, zijn zij toch afwezig’ getuigt precies over hen”.

Samengevat: Herakleitos gebruikt de systechnie ‘slapen/ waken’ blijkbaar zowel zakelijk als metaforisch (analogisch) en wel in de zin van ‘onbewust (afwezig)/ bewust (aanwezig). -- Zodat ook ‘dieptepsychologie’, verstaan als ‘psychologie van het onbewuste’, niet langs de omweg van het huidige woordgebruik’ m.b.t. Herakleitos dient ingevoerd te worden.

Opm.-- 1 kor 4:3/5, overigens, spreekt in analogisch taalspel.--”Voor mij (Paulus) is het van het minste belang dat ik door u of door de mensen beoordeeld word.

MHD 32.2.

Ik beoordeel niet eens mijzelf. Wan ik ben mij (in mijn geweten) van niets bewust ('sun.oida'); doch, o.g.v. (dat van niets (slechts) weten, alleen) ben ik nog niet 'gerechtvaardigd' (met God en diens orde in orde). Degene, die mij beoordeelt, is de 'Heer' (cfr. Infra blz. 250).

Besluit: oordeelt niet voordat de 'tijd' ('kairos'; vgl. Supra 4 (bovenaan: 'de tijd')), daar is, d.i. tot wanneer de 'Heer' komt (d.i. de terugkeer), die

(1) zowel de verborgenheden ('ta krupta') van de duisternis (d.i. de onderwereld) zal belichten

(2) als de wilsrichtingen van de harten (d.i. de keuzen, die de mensen, in hun ziel, hebben waargemaakt) openbaar maken".

Men ziet dat, lang voor Freud, de Bijbel, net als de oude Griekse denkers, zowel de 'kosmisch-demonische' duisternissen als de 'dieptepsychisch-onbewuste' keuzen der wezens allerhande (de mensen op aarde, inzonderheid) gethematiseerd heeft.

Opm.-- Het nauwkeurig semasiologisch begrip '(on)bewust'.

De woorden 'bewust(zijn)' en 'het on(der)- of voor-bewuste' worden, in het zog veelal van Freud, dermate veel gebruikt, dat het nodig is deze woordenverwarring te ontwarren.

Wij nemen A. Willwoll, *Unbewusstes*, in: W. Brugger SJ., Hrsg., *Phil. Wörterb.*, Freib.i.B., 1961-8, 342f., als leidraad.

(A) Het 'metafysisch' (versta: kosmisch-ontologisch) onbewuste. (32.2 /32.6)

Steller begint met GW. Leibniz (1646/1716), de scholastisch-Cartesiaan (met zijn onderscheid "perceptie (onbewust)/ a(p)perceptie (bewust)").

Doch reeds de Mileziërs (zie hoger blz. 3/4), met hun begrip 'hylisch (= oer- en fijnstoffelijk) beginsel van het heeral' (water/ 'a.peiron' (onbepaald), adem/ lucht), overschrijden, duidelijk, **1/** de zichtbare en **2/** de bewuste gegevens (zie infra 83/85 (theoria, speculatieve overschrijding van het onmiddellijk gegevene).

Na hen, denkers - als Herakleitos, Anaxagoras, Euripides (zie verder) doen evenzo.

Steller vernoemt, daarop, de romantiekers (vooral de Duitse), die, aan het onbewuste (al of niet in de kosmisch-ontologische of louter psychologisch-ethische zin), een 'grote rol' (sic) toekenden. Cfr. Infra 166v. (Schelling,-- daarin, enigszins, door CSS. Peirce, die zich een Schellinglaan heet, gevolgd); 220 (*individueel-concreet*).

MHD. 32.3.

Deze romantisch-kosmisch-ontologische zienswijze (abductie) heeft twee opvallende kentrekken.

(a) *Het benadrukken van de infrastructuur der werkelijkheid*

(d.i. de ons omringende en ons, tevens, doordringende kosmos, ja, het hele alomvattende ‘zijn’ (ontologisch; cfr. Supra 12 (*identitief: 218/226*) en wel als woest en ongeordend, tot het demonische toe (cfr. *Infra 34/38 (Herakl. mod.); 47 (persoonlijke daimon); 56/64 (seksuele magie 123/168 (de hele euripidelsche hermeneutiek); 248vv. (Christ. duiding))*).

Opm.-- De (Duitse) romantiek heeft dit accent, blijkbaar, geërfd van de Sturm und drang, die, rond *JW. Goethe* (1749/1832; cfr. zijn *Faust*), *JG. Hamann* (1730/1788) en *JG. Herder* (1844/1803), rond 1770, ontstond. De Stürmer und Dränger keerden het ‘verlichte’ rationalisme en zijn helder-geordende levens- en wereldvisie de rug toe en duiden zowel het heelal als het (menselijke) leven als dragers van ‘onbegrijpelijke geheimen’:

“Voor zulke afgronden van donkere gevoelens, krachten, prikkels, huivert nu onze heldere en klare filosofie het meest. Zij slaat er zich een kruis bij, alsof het om de hel der onderste zielekrachten ging”. Zo drukte, toen, Herder het uit.

Als men Freud leest, dan kan men zich niet van de indruk ontdoen dat, behalve de mythologisch-demonistische woeste infrastructuur (die hij o.m. aan de antieke en archaïsche Mythen ontleende), ook die typisch-Stürmerisch-Drängerische ‘Kraftgenialität’ (titel, *die de Stürmer und Dränger zichzelf, voor zover zij anti-autoritair-nihilistisch (cfr. infra 263v.: grondslagen crisis)* waren, gaven) in zijn levens- en wereldduiding, mooi uitgedrukt in de titel van één van zijn werken: ‘*Das unbehagen in der kultur*’, hem eigen was.

En, meteen, zijn volgelingen, ook de zich christelijk hetenden, vertonen dezelfde infrastructuurchaos als bakermat en voedingsbodem voor al wat leeft, de mens inbegrepen. Cfr *LJ. Kent, the subconscious in Gogol and Dostoevskij, and its antecedents*, the Hague/ Paris, 1969, 15/52 (*towards the literary discovery of the subconscious*); daar wordt de Duitse romantiek heel bijzonder vermeld, o.m. *L. Tieck* (1773/1853), “De vader van het Duitse romantisme in Rusland en de dichterlijke oom van de Duitse en Engelse Démonen en heksen”. (o.c., 38f.).vgl. *Infra 137/140 (Duitse ballade)*.

MHD 32.4

(b) *Het benadrukken van wat Scheler (cfr. Infra blz. 236) heet ‘sublimering’.*

Dat soort proces, waardoor krachten van een lagere zijnsfeer - in de loop van het wordingsproces van het heelal (ontologisch verstaan, overigens) - in dienst gesteld worden van een hoger geëvolueerd type van zijn en worden (*M. Scheler, Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Darmstadt, 1930, 79;81).

Zegt Scheler, o.c., 76: “De stroom van krachten en werking, die, alleen, feitelijk bestaan en toevallige zijnswijze (men denke aan de ‘existentia’ en ‘essentia’ van de scholastici (cfr. Infra 253/259)) kan doen bestaan (‘setzen’), loopt, in de wereld, die wij bewonen, niet van boven naar onder, maar van onder naar boven.

(i) in de hoogmoedigste onafhankelijkheid staat de anorganische wereld, met haar eigen wetmatigheid, daar voor ons,-- terwijl zij, daarbij, op heel weinig punten, zoiets als ‘iets levends’ bevat.

(ii) in hoogmoedige onafhankelijkheid staat de plant en het dier t.o.v. de mens,-- waarbij het dier veel meer van het feitelijke bestaan der plant afhankelijk is dan omgekeerd”.

Scheler zegt, o.c., 77, overduidelijk: “Machtig is, oorspronkelijk, het laagste, onmachtig het hoogste”.

(iii) “Het worden van de mens en, meteen, het worden van ‘geest’ (d.i. het intellectueel-rationeel moment in de mens; cfr. Infra 234/236) zou in die opgaande perspectief, er uitzien als het – tot nog toe - laatste sublimeringsproces van de natuur”. (o.c.,79).

Men ziet het:

(i) de basis (infrastructuur) is machtig en beslissend;

(ii) de top (het bovenwerk, de suprastructuur; - termen, die ook K. Marx (*cfr. 142 infra*) hanteert) is onmachtig en secundair.

Dit impliceert ‘n radicaal nieuw begrip van ‘denken’ (filosofie, vakwetenschap). A. De Waelhens, *Existence et signification*, Louvain/ Paris, 1958, 75ss. bevestigt dat Hegel (*cfr. Infra 226vv.*), Marx (zie zo-even), Kierkegaard (*cfr. Infra 162vv.*), Nietzsche (*cfr. Infra 142*), H. Bergson (1859/1941), allen de Nieuwe filosofiestijl huldigen, nl. denken is het infrastructurale leven tot bewustzijn-, ja tot volle bewustzijn van zichzelf komend.

MHD 32. 5.

M.a.w. het kosmisch-ontologisch onbewuste ‘zijn’ (anorganisch, plantaardig, dierlijk) komt, plots, op een gegeven ogenblik van de evolutie (hier meer dan louter biologisch gedacht) van het totale ‘zijn’; tot bewustzijn.

Men ziet de centrale rol en van het onbewuste en van de bewustwording en/of making (consciëntisering). Deze sprong van het onbewuste naar het bewuste voltrekt het denken systematisch (vgl. 18; 54; 91; -- 217 + 237v.).

Juist deze denkvorm zien wij, nog archaïserend-fris en gedrenkt in het polydemonistisch polytheïsme en dynamisme (cfr. *supra* 4) aan het werk bij iemand als Herakleitos of Euripides, ja, Anaxagoras en, zeker, Demokritos (cfr *infra*).

Kritisch-filosofische opmerking.

(i) Voor wie grondig én archaïsche religies én magie (*mantiek*; cfr. *infra* 84) kent, ziet in dat het kosmisch-ontologisch onbewuste ‘zijn’ (de infrastructuur, inzonderheid) er én de grondslag (het oerstoffelijk beginsel; zie hoger 3/4 (*Milezisch mod.*); 12/13.1 (*Orf.-Puth. mod.*); verder: 242/245 (*laatant. Theos. Mod.*) én de bewust mantisch-magisch uitgebuide infrastructuur de grondslag van religie en magie is.

Er is, m.a.w., conformiteit (zie 64vv.) tussen de romantische en romantisch beïnvloed filosofieën en de archaïsche en mantisch-magische mentaliteit. -

(ii) Vl. Solovief, *La justification du bien (Essai de philosophie morale*, Paris, 1939; 192, bekritiseert grondig de wijze waarop de sprongen van onbewust naar bewust verklaard wordt. Zijn verklaring (abductie) luidt als volgt: “Het feit dat de hogere (...) types van ‘zijn’ na de lagere te voorschijn komen (...), bewijst absoluut niet dat de hogere door de lagere voortgebracht (‘produits’) of geschapen (‘crées’) zijn (...).

De hogere zijnstypes en zijnstoestanden, die het rijkst en het scheppendst zijn, zijn, ontologisch gesproken, voorafbestaand t.o.v. de lagere (...). Dit loochent de evolutie niet. Men kan ze niet loochenen. Zij is, immers, in feit. (...). De evolutie van de lagere types (...) kan - op louter eigen kracht - de hogere niet scheppen. Zij schept echter, de materiële voorwaarden of een gunstig milieu zo dat het hogere type zich toont (...).

MHD 32.6

Besluit: ieder opdagen van een nieuw zijnstype is, enigszins, een nieuwe schepping (...):

(1) Wat reeds bestond, is de materiële grondslag voor het zich tonen van het nieuwe type;

(2) de (...) eigen inhoud van het hogere type (...) bestaat van alle eeuwigheid; dit doet niets anders dan - op een gegeven ogenblik van de ontwikkeling een andere bestaansorde intreden, nl. de ons omgevende fenomenale wereld". Tot daar Solovief (*cfr. infra 260*), die, blijkbaar, platoniserend transcendent idealisme huldigt (zie *infra 193vv.; 253v.*). Dat uitstekend samengaat met een kosmisch-ontologisch evolutionair denkschema (abd.).-

(iii) Natuurlijk is daar, benevens de romantisch-idealistische, ook de grofstoffelijk-materialistische abductie inzake kosmisch-ontologisch onbewuste.

D. Dubarle DP, Concept de la matière et les discussions sur le matérialisme, in: *Fr. Russo e.a., Science et matérialisme (recherches et débats, 41)*, Paris, 1962, 37/70, zet, grondig, filosofisch en vakwetenschappelijk deskundig, uiteen het modern-hedendaagse begrip 'materie' (het mechani(c)stisch en het 'dialectisch' (marxistisch) materiebegrip inbegrepen).

Ziehier wat Dubarle zegt: "In feite keert, zodoende, het hedendaags begrip 'materie', enigszins, terug naar het aloude inzicht eigen aan de voorsocratische 'fuis' (sic): heen - net als tweeënehalf millennia terug (...) - tracht de filosofie al wat de mens kent, te verzamelen binnen de idee van een oerstof ('*étouffe primordiale*'), die elementen bevat van alle werkelijkheid en die, zelfwerkdadig, de haar eigen types en particuliere gevallen, voor zover wezenlijk, voortbreng". (a.c., 54).

M.a.w. de materie wordt de bakermat - zoals Scheler (*zie hoger 32.4*) ze van beneden naar omhoog ziet zich ontplooiën - van radicaal alle 'zijn' (ook het oer-of fijnstoffelijke en het ideële).

In analoge zin spreekt *JK. Feibleman, The new materialism*, The Hague, 1970,

(B) Het menselijk onbewuste. (32.6/32.12)

De romantische arts CG. Carus (Psyche) situeerde, als baanbreker, het kosmisch-ontologisch onbewuste in de individuele en collectieve zielefenomenen van de mens.

De paranormologie, als parapsychologie, deed iets analoogs. Freud, Adler, wat betreft het individueel - onbewuste, -- Jung, Moreno,-- wat betreft het collectief - onbewuste, hebben, elk op zijn wijze, de dieptepsychologie en aanverwante gesticht.

MHD 32.7

Wij zeggen wel ‘en aanverwante’, want het is nooit zonder meer dieptepsychologie. Er is dieptebiologie, - sociologie, enz. mee gemoeid. Terecht zegt *JL. Moreno* (1892/1974), die meer - en veel meer - is dan de stichter van een magere sociometrie, in *Gruppenpsychotherapie und psychodrama*, Stuttgart, 1973-2, 2f.:

“De ‘entgötterung’ (= secularisering) van de wereld,

(i) die B. De Spinoza (1632/1677; *cfr. infra blz. 262*) inzette, doordat hij ‘God’ en ‘wereld’ gewoon vereenzelvigde,

(ii) hebben Fr. Nietzsche (zie verder 142;145), K. Marx (zie *ibid.*) en Freud (zie *ibid.*) doorgezet:

a/ door omkerende waardeschatting van de ethisch-politische waarden (nihilisme) - Nietzsche -,

b/ door economische analyse (sociale democratie) - Marx -,

c/ door psychoanalyse (religie als ‘begoocheling’; *cfr. infra blz. 64.5*)

Freud (...) Marx zag de situatie van de mens louter als lid van de maatschappij en zag, daarbij, de strijd binnen die maatschappij als het beslissende lot van de mens (*cfr. infra 41/43;142v.*).

Freud zag de plaats van de mens als de plaats van iemand, die dwaalt tussen geboorte en dood (*cfr. infra 142;144v.*).-- de bredere kosmos werd, door hen, er niet bij betrokken. (...).

De mens is een kosmisch wezen. Die mens is meer dan een biologisch, psychologisch, sociologisch of culturologisch wezen. (...). Ofwel is hij medeverantwoordelijk voor het ganse universum, voor alle vormen van ‘zijn’ en voor alle waarden - ofwel betekent zijn verantwoordelijkheid niets, absoluut niets. (...). Ik stelde, daarom, de hypothese (= abd.) op dat de wordende kosmos het eerste en laatste bestaan en de hoogste waarde is. (...).

Vakwetenschap en experimentele methoden (*zie infra 70/123 (Anax. Sc)*), indien deze aanspraak willen maken op waarachtigheid, moeten toepasselijk zijn op de theorie omtrent de kosmos.

(1) De zgn. ‘Therapeutische groep’ (*opm.*- Moreno stichtte de methode der ‘groepen’, die, met haar psychodrama, de passief-individuele divanmethode van Freud, sinds 1913+, verving) is, daardoor, niet enkel een tak der geneeskunde (therapeutisch moment) en een vorm van maatschappij (sociologisch-sociometrisch moment), doch ook de eerste stap in de kosmos (religieus moment)”.

MHD 32.8.

(2) De ‘therapeutische groep’ is, volgens Moreno zelf, een harmonie der tegengestelden (*zie hoger 24/26*).

(A). *Enerzijds is hij medisch-therapeutisch.*

Het zgn. ‘economische proletariaat’ (Marx) is - aldus Moreno, o.c.,7 - slechts een kleine minderheid. Doch het therapeutische proletariaat is “het oudste en talrijkste (...)”. Het bestaat uit personen, die onder de ene of andere vorm van ellende gebukt gaan, - slachtoffers als zij zijn van een onuitstaanbare (*cfr. Infra blz. 249 (christ. Analogon)*) niet-therapeutische wereldorde (*vgl. 40/43 (Herakl. Lotsdialectiek); 143vv. (Eurip. Lotsanalyse); 250v. (christel. lotsanal.)*).

Die ellende is;

1/ religieus(*vgl. 63 (pandora -mythe); 129vv. (Eurip. mythekritiek); 252 (christ. religiekr.)*);

2/ raseigen;

3/ economisch (*vgl. 143*);

4/ politisch (*cfr. 42;155/162 (Hekleidai)*);

5/ sociaal;

6/ psychisch.

Aldus steeds Moreno zelf. Onze verwijzingen bewijzen dat hij gelijk heeft. “De wereld is vol van miljoenen afgezonderde, afgewezen en afwijzende, onverzorgde individuen en groepen”. (*ibid.*).

“Het therapeutische proletariaat kan niet door economische revoluties ‘verlost’ worden: het bestond in primitieve en prekapitalistische maatschappijen en het bestaat in kapitalistische en socialistische maatschappijen’. (*o.c., 7f.*).

Moreno bijt van zich af: “Er bestaan, in de huidige wereld, niet enkel de twee oudbekende wereldbeschouwingen (...), de communistische en de (liberaal) democratische, doch ook nog een derde, (...) de therapeutische’. (*o.c., 6*).

Volgens Moreno hebben

(i) de grote religies, onder oogpunt van invloed op de mensheid, terrein verloren en een groot deel van haar initiatief verloren;

(ii) Doch ook de grote politieke bewegingen (communisme en liberale democratie) faalden (inzake het therapeutisch proletariaat) (*ibid.*). Hij zoekt ‘n uitweg in een neo-religieuze therapeutische filosofie (*ibid.*).

MHD 32.9

(B) Anderzijds verwittigt Moreno.

Hij verwittigt o.c., 4, tegen de lichamelijke of psychische thaumata (kwetsuren), eigen - aan zowel de individuele als de groepsmethoden: “In psychodramatische zittingen is het gevaar van een trauma bijzonder groot”.

Dit stelt het probleem van de juiste waarde én van de dieptefilosofische zienswijze (epistemologisch) én van de therapeutische waarde ervan.

(A) Epistemologisch.

a/ E. Chartier (= Alain) (1868/1951), radicaal cartesiaans rationalist (zie 262), heet ‘het onbewuste’ een ‘mythologische schim’ (d.i. ‘niets’)

b/ JP. Sartre (1905/1980), atheïstisch en, mettertijd, marxistisch existentialist (cfr. *infra* 166v.: *fil. v.h. 'dat'*) en G. Politzer (1903/1944), marxistisch rationalist (zie 142vv.), zien het onbewuste (vooral freudiaans gezien) als een abductie (‘methodologische hypothese’), die, pas, door en met de dieptepsychologie ontstaat. Wij sluiten ons hierbij aan. Doch met voorbehouden allerhande.

(A) 1. Epistemologisch.

Wij stellen meer dan één wijze vast van integratie.

a/ FJJ. Buytendijk, *De vrouw (haar natuur, verschijning en bestaan)* Utr./ Br., 1951, situeert de dieptepsychologische methode in de sfeer van de objectieve, natuurlijke zijnswijzebeschrijvingen (nevens de biologische, de psychologische) (zie o.c., 145/177; waaruit blijkt dat Buytendijk zeer afwijzend staat).

b/ Daarentegen *Wilfried Daim, tiefenpsychologie und Erlösung*, Wien/München, 1954, keert a.h.w. Buytendijk’s schema om. I.p.v. de dieptepsychologie voor de fenomenologie (zie verder 231/ 236, waar Scheler, eveneens, de vakwetenschappen als voorspel van de fenomenologie opvat), als pure (en dan nog natuurwetenschappelijke) vakwetenschap, “af te handelen” (in meer dan een zin)

a/ begint Daim met de Husserliaanse fenomenologie (o.c.,18), die hij, meteen, ook existentieel (Heidegger, Sartre; zie 146/148.1; 162/168) opvat en verbreedt. -- Doch nu geschiedt een omkering a.h.w. van de fenomenologie als beschrijvende methode: Daim ziet er, enkel, de aanzet in; meer niet.

b/ zij bereikt, immers, niet de structuur, zoals E. Spranger (1882/1963), A. Pfänder deze opvatten (vooral diachronisch in het zieleven situerend) en die Daim het typische object van ‘n ‘begrijpende’ (‘verstehende’) studie heet.

MHD 32.10

Inderdaad, *Spranger, Understanding and Explaining in psychology*, in: *VIIIth intern. Congress of psychol., proceedings and papers*, Groningen, 1927, zegt - helemaal in de lijn van Vico (zie verder 38v.) en Dilthey: 'begrijpen' is gegevens (waarnemingen en/of abducties) situeren, als 'zin-vol', d.i. 'begrijpelijk' (zie hoger blz. 10), binnen een geheel ('ein ganzes'; -- vgl. *supra* 2 (*stoicheiosis*); 220vv. (*Rom. gansheid*)), dat zowel louter logisch (zie *supra* 5 (*analogie*; zie 101vv.(*type logische reductie*))) als axiologisch (waarderend situeren) kan zijn.

Een appl. mod. terzake zij ontnomen aan *P. Moyaert, wijsgerige bedenkingen bij De Waelhens' 'la psychose'*, in *Tijdschr. v. fil.* 46 (1984): 1, 24/31 (*enkele opmerkingen over hallucinatie*).

'Hallucinaties' - gewoonlijk gedefinieerd als waarnemingen zonder iets, dat waargenomen wordt - zijn b.v. steken; schokken, uit- of openbarstingen, windtochten, koude- of warmtegolven, vonken, flikkerende of fonkelende punten, schimmen e.d.m. (vgl. M. Merleau-ponty (1908/1961; existentieel fil.), *Phénoménologie de la perception*, Paris, 1945, 392s.).

Het subject is ervan overtuigd dat het deze 'fenomenen' (in de strikte zin van 'wat zich hoe dan ook, aan het waarnemende bewustzijn toont' (*cfr. supra* 12 (*ontologische horizon*); 217v. (*Jacoby's opm.*) waarneemt).

Tot daar de waarneming van objectieve gegevens, die het zgn. hallucinerende subject, gewoonlijk, duidelijk onderscheidt van dagdagelijkse, 'gewone' (seculair of medemenselijk geldige) waarnemingen.

Dermate zelfs, dat een juistere definitie zich opdringt, nl. hallucinaties zijn waarnemingen met een niet-dagelijks, een ongewoon object (zie a.c., 30v. (omkering van 'percipiens zonder perceptum')).

Abductie: "Indien wat mijn-medemens-hier-en-nu (medemenselijk begrijpende methode (*cfr.* 39, ad 4b)) hallucineert, ergens in een 'onbewuste' sfeer, toch een eigen werkelijkheidstype vertegenwoordigt, dan wordt zijn hallucinatie 'begrijpelijk' (*cfr.* 39, ad 4a)".

Hoe redeneert, nu, de structuurpsycholoog Sprangeriaans? -- Als volgt: "Indien ook ik dergelijke 'hallucinaties' (b.v. in mijn droombewustzijn) waarneem, dan kan ik mijn medemens, door hem/haar te situeren binnen de verzameling van degenen, - die, evenals ik, ook (*vgl.* 19/20 (*erist. mod.*)) 'hallucinaties waarnemen, 'begrijpen' (*vgl.* 39, ad 4b)".

MHD 32.11

M.a.w.: apperceptie van een gegeven binnen een logisch gebeurlijk: axiol.) geheel en medemenselijk-begrijpende methode zijn, hier één.

c/ Daim situeert nu pas de Dieptepsychologie: “Zij heeft gepoogd (...) het zielkundig gestoorde (‘inadequate’) te begrijpen en is, in zover, begrijpende psychologie. Het ging om het begrijpen (‘verständnis’) der zgn. neurosen, zoals ook Freud zegt”. (o.c., 19).

Besluit:

- (1) Fenomenologie beoefenen betekent dat fenomenen moeten beschreven worden.
- (2) Begrijpende psychologie impliceert dat fenomenen moeten ‘begrepen’ worden.
- (3) Dieptepsychologie impliceert de onbewuste gegevens begrijpelijk maken. (o.c., 20).

Of nog: “De (1) nauwkeurig vastgelegde fenomenen (fenomenologie), (2) op hun onbewuste (verklarings)gronden (zie hoger blz. 2 (abd.); 10 (lemma)) (dieptepsychologie) begrijpen (begrijpende methode)”. (o.c., 20f.).

Of nog eens: “Meer dan fenomenologie, want het blijft niet bij fenomenen, maar zij worden ‘begrijpelijk gemaakt’. Meer dan slechts begrijpende psychologie, want:

- (1) het gaat over fenomenologisch klaar gevatte gegevens en
- (2) het begrijpen wordt uitgebreid tot onbewuste gegevens. Ten slotte, meer dan zuiver dieptepsychologie, want het onbewuste wordt begrijpelijk gemaakt binnen fenomenologisch gevatte gegevens”. (o.c., 21).

Hier zij zeer nadrukkelijk verwezen naar M. Scheler’s ideatieve fenomenologie, die filosofische dieptepsychologie mogelijk maakt (*zie infra 234vv.*).

Zo b.v. rijst de vraag: “Wat ‘is’, nu, zoiets als ‘onbewuste’ (verklarings- of abductie) gronden?”.

Of nog: “Hoe behoort zowel de (gebeurlijk ‘hylisch’ doorleefde of opgevatte) kosmos als het (louter intellectueel-rationeel gevatte) ‘zijn’ ontworpen (geabduceerd) te worden indien er zoiets als ‘het (metafysisch of menselijk) onbewuste’ bestaat?”

(B) Axiologisch.

(1) *I. Kant* (zie *infra 263*), *Träume eines Geistersehers (Erläutert durch ‘träume der Metaphysik’)* (1766), II:1, zegt: “Waan en verstand hebben zo’n ineen vloeiende grenzen dat men moeilijk in het ene gebied, lang, doorgaat, zonder, soms, een kleine afwijking in het andere te maken.

En de MHD 32.12.

M.a.w., indien reeds het ‘verlichte’ denken dermate ononderscheidbaar is van de waan(zin), wat dan a-fortiori met diepte-ervaringen, zoals b.v. ‘De groepen’ (sensitivity training en zovele andere of de divanmethode?) Zie verder blz. 127v., waar Euripides een analoge vaststelling doet! Zie ook 36/38 (*Herakl. waanzin*).

(2) *Florenskij*, een Russisch Christelijk-realist (zie infra 260), zegt: “Tussen het eeuwige leven in de schoot der H. Drie-eenheid (zie infra 246vv.) en de tweede eeuwige dood (zie hoger 32.2vv.;36v. (Gogol) is ook maar geen haarbreed interval. (...).

Inderdaad: het verstand, genomen in zij fundamentele logische normen, is ofwel door en door absurd, tot in zijn fijnste structuur waanzinnig, d.i. een samenspel van onbewezen (zie infra 261v. (*fundationalisme*)) en dus volkomen toevallige (zie hoger 31 v. (*Peirce’s drie op toevalligheid gebaseerde methoden*)) bestanddelen (zie 2 (*stoicheiosis*)), ofwel heeft datzelfde verstand het meer dan seculair-logische tot basis”. (*J. Tyciak, Die Liturgie als Quelle östlicher Frömmigkeit, Freib.i.b., 1937, 112f.*).

M.a.w.: Wat aan Moreno en de meeste dieptepsychologen of -therapeuten kan opgeworpen, is dat zij buiten de Drie-ene levenskracht om te werk gaan. Inderdaad,

(i) het oude testament wijst erop dat het vitaal-biologisch levenspeil dubbel te overschrijden is, nl. cultuurstichtend-humaan (= intell.-rat.) en Messiaans (= pneumatisch) (*cfr. infra 243*);

(ii) wat het nieuwe testament slechts bewaarheidt. (*cfr. infra 247vv*). Wat *VI. Solovjef* (zie infra 260; supra 32.5v.), *La Justification du bien*, 187, als volgt uitdrukt:

“De steen bestaat. De plant bestaat en leeft. Het dier leeft en is zich van dat leven, in al zijn toestanden, ‘bewust’ (zie hoger blz. 32.4vv. (*bewustwording; sublimering*)) De mens begrijp, op grond van ideeën (zie infra 193vv. (*Tr. id.*); 210v. (*Imm. Id.*) 253v. (*Tr. En omm. Id.*)) de zin (zie infra 234vv. (*ideatieve zingeving*); 258v. (*Peirce, zingeving*)) van het leven.-- doch de godskinderen verwezenlijken die zin van het leven”.

MHD 33

Opm.-- Waarnemingskritiek.

(1) enerzijds, verkiest Herakleitos directe waarneming: “De (zijnden), waarvan ‘opsis’ (het zien), ‘akoè’ (het horen) ‘mathèsis (inlichting) bestaat, verkies ik”. (*Fr. 55*). Vgl. *Fr. 101*.

(2) anderzijds, heette Herakleitos het gezichtsvermogen ‘bedrieglijk’ (‘horasin pseudesthai’) (*Fr. 46*; vgl. *Fr. 56*).

Opm.-- Kritiek van het gezag(sargument).

(1) Enerzijds nodigt Herakleitos uit tot ‘gemeenschappelijk denken’,

(2) anderzijds, bekritiseer hij, uitdrukkelijk, ‘rechtzinnige’ (‘rechtgelovige, orthodoxe) of ‘gezagsgebonden’ denkwijzen. “Het hoort niet zoals kinderen van ouders. Wat, eenvoudig gezegd - hierop neerkomt: “Zoals wij het zelf van anderen overgeleverd gekregen hebben.” (*Fr. 74*).

Dit lijkt sprekend op de ‘method of authority’ (‘gezagsmethode’) van *CSS. Peirce, The fixation of belief*, in: *Pop. Sc. M.*, 12 (1877), V (in initia). Cfr. *Supra blz. 11 (Platon)*.

(2)B. Bovenbouw type II.-- De taalspeltheorie.

(1) Appl. model:

“In de ogen van de god(heid), (‘ho theos’) zijn alle (zijnden) schoon, goed en gerechtig. In de ogen van de mens(heid) echter, is de duiding (‘hupeilèfasin’)

a/ van de ene soort (zijnden), dat zij gerechtig zij

b/ van de andere, dat zijn, daarentegen, ongerechtig zijn”. (*Fr. 102*).

M.a.w.: Herakleitos stelt hier godhedentaalspel tegenover mensheidstaalspel. In de ogen van de blijkbaar polydemonistisch-polytheïstische abducties (axiomaya), is alles ethisch-politisch (normatief) goed. Uitgaande van menselijke abducties, echter, - blijkbaar die van zedelijk-maatschappelijk meer ontwikkelde mensen, dan - is er onderscheid tussen ‘goed’ en ‘niet goed’ (kwaad).

(2) Regulatief model.

(1) L. Wittgenstein (1889/1951) was, in een eerste periode van analytische of taal(analytische) filosofie, wat men heet ‘logisch of taalempirist of –positivist’. Aan ieder afzonderlijk woord behoorde, zoveel mogelijk, één object, in de werkelijkheid of de gedachte, toeschrijfbaar te zijn (toevoeging: een-eenduidige verhouding).

(2) Later- wat men heet ‘analytische wijsbegeerte van de gewone taal’ (in tegenstelling tot de exact-wetenschappelijke taal) - zag Wittgenstein

MHD 34.

in dat eenzelfde woord, althans in de gewone, voorwetenschappelijke taal (men denke aan de taal van de common sense; *cfr. supra blz. 2; 18*), door iedereen, de man van de straat of de vakwetenschapper gesproken, meer dan één betekenis (één-veelduidige verhouding) kan hebben.

L. Vax, l'empirisme logique, Paris, 1970, 61, drukt dit als volgt (analogisch) uit: “Zoals (= model) er een hele verzameling spelen bestaat, die dezelfde speelkaarten gebruikt, zo (= analogon) bestaan er een hele verzameling taalspelen, die hetzelfde taalmateriaal gebruiken”. (*cfr. Supra blz. 2 (stoicheiosis)*).

G. Nuchelmans, Overzicht ven de analytische wijsbegeerte, Utr./Antw., 1969, 178, verklaart dit nader.

(i) ieder afzonderlijk woord oefent pas “zijn volle werking uit, binnen een wijdere taalactiviteit”.

Hier, in het herakliteisch appl. mod.: er is een polydemonistisch polytheïstische taalactiviteit, die de mensen, die erin geloven, zo doet spreken (de structuur zelf van het in taalspel uitgedrukte religie verplicht a.h.w. (onbewust; -- hetgeen de structuralisten zeer scherp hebben gezien; *cfr. Supra blz. 2/3; infra 90*)); er is een hoger ethisch en - politisch bewustzijn, dat de mensen, die erin leven, zo doet spreken.

(ii) iedere ‘wijdere’ taalactiviteit’ (sedert Wittgenstein ‘taalspel’ geheten) is, zelf, op haar beurt, “ingebed in een geheel van handelen, dat niet louter verbaal is”. Ja, ieder taalspel “is pas ten volle te begrijpen, indien rekening gehouden wordt met de totale levensvorm of cultuur, waarvan het deel uitmaakt”. (*G. Nuchelmans, o.c., ibid.*)

(3) *Appl. modellen.*

CL. Ramnoux, Héraclite (l' Homme entre les choses et les mots, Paris, 1968, 3s., preciseert enkele taalspelen nader.

Zo: b.v. Hesiodos v. Askra (VIII-ste/VII-de e.) vertoont een genealogisch-theologische taalactiviteit: hij ‘denkt’ letterlijk in stambomen van ‘godheden’. Zo:

a. in het begin zijn daar leegte (‘chaos’), aarde (‘gaia’), minne (‘eros’)

b. Uit leegte, (*cfr. infra blz. 58vv.; 125vv.; 210vv. (Arist. mod.)*) zonder geslachtsverkeer, worden duisternis ((‘erebos) en ‘nux’ (nacht) verwekt;

c. Uit nux, doorheen het koppel aither (hogere luchtlaag) en licht, die de goede nakomelingschap van nux uitputten, worden ‘verwekt’ een hele verzameling ‘machten’ (numina, (lt.)).

MHD 35

De 'tijd' (in de mythische zin) is daar voor balladeske machten (*cfr. infra blz. 137vv.*) als doodslaap, 'grijnslach' (spotlach), -- alsook de lotsverdelingsgodinnen (Morai), wraakgodin ('nemesi'), twistgodin ('eris'), doodsgodinnen ('keres). Ramnoux voegt erbij dat het taalspel van de 'nachtelijke' ritus (dynamistisch-magische kratofanie; *cfr. Supra blz. 3/4; 12/13.1*) en van de indrukwekkende ervaringen, die de mens, 's nachts, doorsnee genomen, doormaakt (balladeske nachtdromen b.v., die de dieptepsychologen ook verrekenen in hun duidingen) hiermee ineenloopt.

Ramnoux preciseert dat Herakleitos 'n aantal namen gebruikt - b.v. 'Nacht' (de welwillende) - waarin, opnieuw, meer dan één taalspel doorkomt: 'de welwillende: bij Heracleitos, blijkbaar, is, zoals Ramnoux beweert,

a. een louter taalkundige naam, doch met een traditionele gemoedslaag, ingebed in de volkstaal der toenmalige Hellenen, die zowel de godhedenealogie als de nachtelijke ritus vergeten waren;

b. een louter taalkundige naam, doch, nu, als commonsense- of omgangstalige benaming van wat ongeletterde en geleerde ervaart, als het valavond wordt;

c. een taalkundige naam, maar die, onder invloed van de milezische fysiek, tot een vakwetenschappelijk term dreigt uit te groeien ('het fenomeen dat, na zonsondergang, ontstaat, tot aan zonsopgang').

Ramnoux steunt zich op Fr. 57: "De leermeester van de meesten, tot nog toe, is Hesiodos. Zij zijn ervan overtuigd dat hij het meest weet. Nochtans - aldus H. Zelf - is hij degene, die noch de dag noch 'de welwillende' (= nacht) kende: (beide) zijn, immers, één". Hesiodos gebruikt het woord 'eufronè' (de welwillende) niet. Herakleitos kiest het, blijkbaar, welbewust. Herakleitos bekritiseert én de 'polumathiè' (veelweterij) én het gebrek aan (dialectisch) inzicht in de eenheid van dag en nacht. Ook kent hij aan de welwillende geen balladeske eigenschappen toe, althans op het eerste gezicht.

MHD 36

Opm.-- Herakleitos speelt graag met woorden. Dat is geweten. In die zeer beperkte zin is er ‘taalspel’ bij Herakleitos.

Ineenlopend daarmee komt in Herakleitos’ fragmenten, soms, een lach, grijnslach (zie hoger blz. 35) door, -- zo b.v. in Fr. 70: “De meningen ‘doxasmata’) der mensen noemde Herakleitos kinderspelen (‘paidon athurmata’). “Andere anekdotes bevestigen zulks (zo b.v., wanneer hij met de kinderen speelt, uit verachting voor de Efesiërs en hun (politiek) gedoe. Herakleitos vertoont, in zijn heealbeeld, een rangorde, in dat verband.

Fr. 79: “Als ‘n klein kind (‘nèpios’),-- zo komt een (wat de mensen heten) man over in de ogen van de ‘daimon’ (godheid). Vergeleken met de godheid (‘pros theon’) is het fenomeen de meest wijze mens (‘faineitai ho sofotatos’) een aap (‘pithèkos’)’.

Fr. 82: “De schoonste aap, indien vergeleken met het mensengeslacht, is een lelijkerd (‘aischros)’”.

Gezien op de algehele polydemonistisch-polytheïstische achtergrond (denk aan Hesiodos’ grijnslach als ‘hogere macht’) staan wij, hier voor een balladesk fenomeen, dat b.v. bij Nik. Gogol (1809/1852) duidelijk en sacraal voorkomt.

Dr. L. Kobilinski-Ellis, Die macht des Weines und Lachens (zur Seelengeschichte Nikolaus Gogols), in: R. Van Walter, Uebertr., Nikolaus Gogol, Betrachtungen über die göttliche Liturgie, Freib.i.Br., 193b, 80/100, zegt dat reeds het eerste, fris-volkse humorvolle werk van Gogol: De avonden op de landgoedhoeve bij Dikanjka (met stukken als de beangstigende wraak (met de tovenaarsfiguur) en ‘wij’ (= aardgeest; met de figuur van de mooie heks)), verwoordt wat de Byzantijnse liturgie heet ‘De algeheel belachelijke hades’ onder een uiterst nuchtere en ‘realistische’, ja, naturalistische verschijningswijze schemert een deels fantastische, deels demoni(sti)sche figuur door.

De ‘tovenaar’ (versta: zwart-magiër), die Gogol de trekken verleent van de boze antichrist, voelt zich het voorwerp van het beangstigende uitgelachen worden door alle dingen van deze wereld (kosmisch-demoni(sti)sche grijnslach). In zijn uiterste vertwijfeling vraagt hij een ‘heilig’ man - kluizenaar - om zijn gebed tot God. Doch deze vervloekt hem. Daarop de tovenaars-antichrist: “Vader, gij lacht mij uit. (...)

MHD 37.

Ik zie hoe uw mond opengaat (...). De witte rijen van uw oude tanden grijzen”. Daarop werpt de tovenaars-antichrist zich op de eremijt en vermoordt hem.

Maar nog steeds, wanneer de hades, wiens inwendige gloed de altijd toenemende en nooit gestilde wraakzucht is, hem verslindt, kleeft hem de laatste angst van zijn bestaan, dat ‘lachen’ aan het lijf: waarachtig, zijn eigen paard lacht hem uit. Ja, het schijnt hem toe alsof ook de onbeweeglijke ruiter op de berg Kriwan de ogen opent, hem ziet en het van het lachen uitproest. –

Totdaar L. Kobilinski-Ellis die er aan toevoegt dat, bij Gogol, in tegenstelling tot menig romantieker (Byron) of nieuw schrijver (EA Poe, de ‘poètes maudits’ in Frankrijk, de Russische ‘decadenten’, Carducci in Italië, enz.), het demonische nooit geïdealiseerd werd. Integendeel: “Sterk was Gogol’s wens het heilige (in de Bijbelse zin) te belichamen. Doch de spiegel van zijn ziel was en bleef gericht naar onder, naar het benedenrijk der karikaturen.

G. Burckhardt, Uebertr., Heraklit (Urworte der Philosophie), Wiesbaden, 1957, vertelt over Herakleitos’ ‘natte dood’: “Tot mensenverachter uitgegroeid, trekt Herakleitos de bergen omhoog, de eenzaamheid in. Hij brengt zijn leven door in het gebergte, levend van bessen en kruiden.

Slechts één keer keert onze kluizenaar naar de stad terug. Hij leed, immers, aan waterzucht. Tot de artsen sprak hij in raadsels en zei: “Kunt gij een overstroming in een droogte doen omslaan?” Doch zij verstonden hem niet. Toen de artsen hem niet konden helpen, ging hij in zijn verlangen naar ‘heet leven en warmtegloed’ (*cfr. supra blz. 28*) - ziek als hij was, de waanzin nabij, een runderstal in, groef zich in de dampende stalrest in en stierf zo, zestig jaar oud’. (o.c., 38).

Het relaas van Gogol’s sterven is analoog: waanzinnig weende hij op de divan; hij weigerde te eten en, van honger stervend, zei hij ‘Hoe aangenaam is het te sterven’.

Dermate was hij gegrepen door de vraag naar het wezen van de grootste Zonde, nl. de zwarte magie van de boze antichrist;-- vraag, die, later *Vl. Solovjev* (1853/ 1900), *Vertelling omtrent de antichrist*, zal hernemen. M. Scheler (zie *infra blz. 231vv.*) onderscheidt zinnelijke, vitale, Psychische en ‘geestelijk-persoonlijke’ waarde-aanvoeling

MHD 38.

Tot deze laatste rekent *Scheler* de zaligheid en/of de vertwijfeling (absolute verworpenheid). "Het behoort tot het wezen dezer waarde-aanvoelingen dat zij ofwel helemaal niet doorleefd worden, ofwel bezit nemen van het geheel van ons zijn". (*Der Formalismus in der Ethik*).

In de 'grijnslach van Hesiodos, in de lach van Herakleitos - in de tragische lach van Gogol stoten wij op zoiets. Ook Euripides (zie verder blz. 128) zal zoiets laten doorschemeren. Ook de film *Het land van onze voorvaders*, van de Fin *Rauni Mollberg*, ontmoet men die lach, die tragisch is, te midden van demonistisch-balladeske gegevens. En niet om niets waarschuwen, van oudsher, de grote yogi's, in India, tegen de vuurenergie en haar tweesnedigheid (wat uitgelegd wordt, voor Herakleitos, verder blz. 49vv., vrl. 56/64) = uitw. over de filosofische filologie.

Gb. Vico (1660/1744), de grote geschiedfilosoof, publiceert, in 1725 *Scienza Nuova* (nieuwe wetenschap).

1. Romantici als *Friedr. Von Schlegel*, (1772/1829: *Philosophie des Lebens*), broer van Aug. Wilhelm (1767/1845) - cfr. *V. Santoli, Philologie und Kritik*, Bern/München, 1971, 82/101 (*Philologie, Geschichte und Philosophie im denken Friedrich Schlegels*)" - of als Novalis (Freiherr Fr. Von Hardenberg (1772/1801), die schreef: "Is niet iedere lezer 'n filoloog? ", hebben ons eraan gewend lezing van teksten als filologische en filosofische werkdadigheid te duiden.

Fr. V. Schlegel: "Lezen is de filologische drift bevredigen" (o.c., 92).-- Het behoort wezenlijk tot de filosofische vorming

- (i) historisch -taal- en literatuurkundig (= filologisch en
- (ii) filosofisch te leren lezen.-- Daarom deze greep naar Vico.

2. Het object.-- Vico ziet, als filoloog-denker, de menselijke geschiedenis (leven) tweevoudig:

- a. Het leven wordt door de menselijke vrijheid uitgevoerd.
- b. Het is het werk der goddelijke voorzienigheid.

"Het is het

1/ door de menselijke vrijheid uitgevoerde

2/ werk der Voorzienigheid". (*R. Levolée, la morale dans l'histoire*, Paris, 1892, 140).

3. De filologie bestudeert zowel

- (i) de feiten (historisch moment) als
- (ii) de teksten (taal-, literatuurwetensch. moment).

MHD 39.

M.a.w.: Grammatica's, tekstcritiekers, hermeneuten, - historici,-- zij verzamelen empirische fenomenen (cfr. *infra blz. 232vv.* fenomenologie) zoals door Vico bijzonder gewaardeerde gewoonten en wetten, reizen en handel, oorlogen en vredesverdragen, e.d.m., waarbij gezinsleven, uitvaart (en religie als basis) voorop komen. -

4A. Algemene 'hermeneutiek'

(= Filosofie, filologie). Vico bewonderde twee antieke schrijvers, bij uitstek:

1. C. Tacitus (+55/+119), de Romeinse geschiedschrijver, omdat deze de mens, zoals hij in feite (faktisch is, onderzoekt (*cfr. infra blz. 166v.* Schelling's 'positieve' filosofie).

2. Platon v. Athene (-427/-347), omdat deze de mens, zoals hij ideëel en ideaal behoort te zijn (normatief: eth. - pol.), ontwerpt als filosoof (*cfr. infra blz. 193vv.*), wie de 'ratio' ('waaruit de wetenschap van het (ideëel, ideaal) 'ware' voortkomt), de idee in Gods geest (*cfr. infra blz. 193*), vooropstelt als lemma (abductie met onbekende momenten; *cfr. supra blz. 10*). -- cfr. *J. Chaix-ruy, Vie de J.-B. Vico, Paris, 1943, 58s*

4B. Bijzondere 'hermeneutiek'

(het 'verstehen' van W. Dilthey (1833/1911), in het spoor van hermeneutiekers als F.v. Schlegel (zie hierboven) en vooral Fr. Schleiermacher (1768/1834).

Vico bewonderde vurig Fr. Bacon (zie *infra blz. 92vv.*), de stichter van de oorzakelijke (causale, 'effectieve') inductie. Doch Vico verplaatste het onderzoek der causale verbanden, van de (mathematische) fysiek, naar het menselijke leven als stichtend optreden (objectivering).

Vico's epistemologie beweert: "Het (door de mens) verwezenlijkte (factum) is het ware (verum)". Vico, net als Bacon, ziet veroorzaking als centraal, maar, i.p.v. de buitenmenselijke natuur, bestudeert Vico de menselijke natuur als veroorzakingsproces.

Vico: "Wat de mens, zodoende, zelf 'verricht' (sticht), dat kent hij het best! De eigen oorzakelijkheid is de grondslag van de kennis".

K. Vorländer, Gesch. v.d. Wijsb., 3, Utr./Antw., 1971, 187v. zegt dat, op die wijze, Vico de geesteswetenschap stichtte, tegen de mathematisch-fysicale natuurwetenschap (van de mens o.m.) in van de rationalisten, als b.v. R. Descartes (1596/ 1650), de vader van de moderne filosofie, die het sympathisch-analogisch contact met de medemens miste.

MHD 40.

M.a.w.: De ‘objectiveringen’ (producten) van de mens - meetkunde, menselijke feiten - kent de mens ‘congeniaal’ (met dezelfde genius, ‘sympathisch’ als wezensgelijk). - De rest is hem veeleer ‘vreemd’. Daarmee liep Vico vooruit op de romantische hermeneutiek, Dilthey inzonderheid. (cfr. *infra blz. 56vv. (Herakl. appl. mod.); 142 (Eur. appl. mod.)*).

(2) Herakliteïsche ‘dialectiek’.

M.b.t. het regulatief model zie v. P.Foulquié, *La dialectique*, Paris, 1949, 41/122 (*la dialectique nouvelle*):

(i) De neoplatonische theosofie (cfr. *infra blz. 242vv.*),

(ii) de speculatieve theosofie der XIV-de eeuw (J. Eckhart (1260/1327), N. Van Kues (1401/1450)) lopen vooruit op de XIX- d’ eeuwse dialectiek van G. Hegel (1770/1831; cfr. *infra blz. 226vv.*), K. Marx (1817/1883) en Fr. Engels (1820/1895), de beide stichters van het dialectisch-historisch materialisme (cfr. *infra blz. 94v.; 142; 169/180 (Demokrit. rat.)*).

(2)A. Grondbegrip.

Twee hoofdtrekken typeren lotsdialectiek.

a. Totaliteit(sidee).

cfr. *infra blz. 226vv. (Hegeliaanse ‘deductie’); 231 vv. (Schelers ideatie; vooral blz. 235)*.

Zoals Kristensen (*zie hoger blz. 24vv.*) reeds zei, is het zicht op de horizon (= ‘totaliteit’) kenmerkend voor de harmonie der tegengestelden in de archaisch-demonistische religies.

Zo b.v. Fr. 80: “Het recht (is) strijd. Onsterfelijken (zijn) sterfelijken, sterfelijken onsterfelijken”.

Of Fr. 62: “(Onsterfelijken, sterfelijken) leven wederzijds, de enen in de plaats van de anderen, de dood en, omgekeerd, zij sterven wederzijds, de enen in de plaats van de anderen, het leven”. Bedoeld is de lotsomwisseling.

Welnu, een echt filosoof

(i) stelt de dialectische feiten (= waarneming (cfr. *supra blz. 10*) vast,

(ii) doch in tegenstelling tot b.v. de louter empirisch-historisch ingestelde wetenschapper (fysieker), - stelt hij zich de vraag: hoe behoort (abductie; cfr. *supra blz. 10*) het geheel der werkelijkheid te zijn (*identiteif; cfr. supra blz. 12*) zodat zoiets als op het eerste gezicht ‘verwonderlijke’ lotsomwisselingen mogelijk zijn (Kant: mogelijkhedenvoorwaarde)?-- zo is - bij Herakleitos (net als bij Puthagoras of Parmenides) - de totaliteit tweemaal getypeerd:

(1) als speculatief kenbaar) heealverstand en

(2) als heealooerstof.

MHD 41

b. Harmonie der tegenstellingen.

Zie hoger blz. 3 (Anaximandros, (*ontstaan-en-vergaan*) 7/8 (*Paleo-puthagoreïsche 'apagogie'* (*ongerijmdheidsbewijs: wat als 'bestaande' vooropgezet wordt, blijkt 'niet-bestaande' (ontstaan-èn-vergaan)*)); 9/10 (*logische structuur van de apagogie*); 15/20 (*eristiek*; vooral Aristoteles' duiding van Zenon's eristiek als 'evenmin-als-ik'-redenering (= 'ook-gijredenering), die de 'ondergang' van de toenmalige vakwetenschap (wiskunde vooral) en eenheids- en veelheidsfilosofieën duidelijk stellen).

Deze applicatieve modellen van 'harmonie der tegengestelden' zijn van het eerste type, nl. het doodlopende type: wat ontstaat - hetzij hylisch (werkelijk) hetzij ideëel (als bewijsvoering) - vergaat, loopt op niets uit als men wil: eerst 'is' het, daarna 'is' het 'niet (meer). Wat impliceert dat, in dat wat eerst is, reeds de mogelijkheid van niet-zijn opgesloten ligt.

Dit aspect zal, later, door Hegel bijzonder benadrukt worden. Hij heet het 'objectieve', d.i. in het zijnde zelf aanwezige, 'dialectiek'.

Zie hoger blz. 21/24 Xenofanes' metatheoretische stelling:

- (i) het 'dogmatisch' rationalisme, ontstaan,
- (ii) vergaat in het 'sceptisch' rationalisme; doch deze harmonie der tegengestelden' draagt, in zich, de wortel van een herstichting, een nieuw 'ontstaan', nl. de vooruitgang der theorieën.

Dit aspect 'vooruitgang der beweging', d.m.v. herstichting zal ook weer Hegel bijzonder naar voren halen: het past in het evolutie- en vooruitgangsideaal der XVIII-de en XIX-de eeuwen. Dit aspect, weliswaar, is bij Herakleitos, afwezig. Tenzij men zijn invoering van het persoonlijk-zinnige denken i.p.v. zowel 'eigenzinnig' denken (*blz. 31 supra; 33 (eigendunk)*) als van 'rechtzinnig' denken (*blz. 33 supra*) of, zelfs, polymathie (*ibid.*), als 'vooruitgang' van denken, in zijn ogen welteverstaan, mag beschouwen.

Het heeft er, echter, alle schijn van dat hij de afwisseling 'zinnig' denken i.p.v. hetzij eigen- hetzij rechtzinnig denken als de afwisseling van ontstaan-èn-vergaan beschouwt. Het is in alle geval onzeker.

MHD 42.

(2)B. - Analyse.

We staan nu stil bij aspecten - in Hegeliaanse taalspelige vorm 'momenten' d.i. elementen van een 'Harmonie der tegengestelden'.

(1) Fr. 53: "De strijd ('polemos') is, enerzijds, de verwekker ('patèr') van alle zijnden, anderzijds, de 'vorst' ('basileus') van alle zijnden, - wat met zich brengt dat hij - enerzijds - de enen als godheden ('theous'), de anderen als 'mensen' deed (uit zichzelf) te voorschijn komen ('edeixe') en dat hij - anderzijds - de enen tot slaven maakte, de anderen tot vrije mensen".

(2) Fr. 80 (zie eerst blz. 39 *supra*, onderaan): "Men behoort te weten ('eidenai') nl. door eigen of andermans aanschouwing Zie hoger blz. 33 (*opm.* 3) - dat de strijd het gemeenschappelijke is, - dat 'dike', 'recht' twist is en, meteen, dat alle zijnden ontstaan ('ginomena') ten gevolge van 'twist' ('kat' erin') en wel noodzakelijkerwijze".

Dit is blijkbaar een toespeling op Homeros en Hesiodos, waar zij, boven de godheden, onderaan de mensen, en, binnen de mensenwereld, bovenaan de vrijen, onderaan de slaven, aan het werk tonen hetzij in het epos (Homeros) hetzij in de theon antroponieën (Hesiodos, de Orfiekers).

Wij staan hier dichtbij de beruchte dialectiek van de heer en de knecht, bij Hegel en Marx. Hier is een eerste aanloop daartoe: uit de strijd der godheden (zie *P. Ricoeur, Finitude et culpabilité, II (la symbolique du mal)*, Paris, 1960, 167/198 (*Le drame de création et la vision 'rituelle' du monde*), waar steller de oorsprong (noodz. en volde voorw.) van het kwaad, hetzij fysisch hetzij ethisch-politisch, situeert in de strijd der godheden, die samenvalt met de 'schepping' (versta: ordeschepping in de wanorde, die 'in den Beginne' is)), -- uit die strijd, dus, leidt Herakleitos af zowel de onderscheiden 'godheid/ mens' als die van 'vrijen/ slaven' of van 'kindsen, resp. aapsen/ niet-kindsen, resp. niet-aapsen' (zie hoger blz. 36) of, zelfs, van 'Herakleitos zelf/de medeburgers van Efesos' (*ibid.*).

(3) Fr. 104: "Van welke aard, toch, is hun identificeervermogen (noös') - zie hoger blz. 14 (Parmenideïsche variante) - of hun hart ('frèn')?"

MHD 43.

Aan straatzangers hechten zij geloof ('peithontai'). Als leermeester huldigen zij de menigte ('homiloi'). Dit doordat zij niet door aanschouwing weten ('eidotes') dat "de menigte boosaardig, de zeldzamen niet-boosaardig" (zijn)".

M.a.w.: een duidelijk elitisme beheerst het resultaat van de natuurlijke selectie (schifting, oordeelsschifting), die de strijd, eventueel in de vorm van twist, veroorzaakt. Zoals het onderscheid ('discriminering') tussen mensen en godheden of tussen slaven en vrijen - zie hierboven, waar de resultaten van de strijd (twist) kort genoteerd werden - eveneens een 'natuurlijk', d.i. op grond van machtverhoudingen ontstane ('genesis') of 'vergame' ('fthora') selectie, d.i. oordeelsschifting, is.

(4) Fr. 114: "Indien de mensen met 'identificeervermogen' ('xun noöi') zich willen uitdrukken, dan is het noodzakelijk dat zij zich versterken met dit 'alle zijnden gemeenschappelijke' ('toi xunoi') Zie hoger blz. 31 (Fr. 2), 36 (hetzelfde Fr., doch taalspelig bekeken en, dus, enigszins anders vertaald, doch met volstrekt behoud van de eigenlijke betekenis).

Indien zij zich zo gedragen, dan maken zij zich tot sterken ('machtigen'), zoals een polis (stadsstaat) door middel van 'nomos' (stadsstaatwetgeving). En op een nog veel sterkender wijze behoren zij zich tot sterken te maken: alle menselijke stadsstaatwetgevingen, immers, worden, als met voeding voor de geest ervan, gevormd ('trefontai') door de enige goddelijke (wetgeving).

Immers deze (ene goddelijke wetgeving) doet haar sterke macht gelden ('kratai') over een domein zo groot als ('tosouton hokoson') zij maar zelf beslist ('ethelei'). Meteen is zij soeverein ('exarkei') t.o.v. alle zijnden en zij is ze meester ('periginetai')".

Opmerking van rechtshistorische aard.

F. Flückiger, gesch. d. Naturrechts, I (Die Gesch. der europäischen Rechtsidee im Altertum und im Frühmittelalter), Zolikon/Zürich, 1954, 96f., schrijft letterlijk: "(Herakleitos') grondidee beheerst zijn rechtsidee. (...).

MHD 44.

Aangezien de goddelijke wetgeving, uitgerekend, de wetgeving van de strijd is, betekent (Herakleitos') uitspraak omtrent de 'voedende vormingswaarde' van de 'goddelijke' wetgeving) dat alle wetgevingen haar 'sterktevoeding' uit de strijd halen. (Fr. 114).

Die strijd is als 'verwekker', van alle zijnden - zie hoger *blz. 42 (Fr. 53)* --, is, meteen, de dragende ondergrond van alle wetgevingen. Het recht is een machtsevenwicht. Zoals alle zijnden, in Herakleitos' wereldvisie, uit de strijd der tegengestelden resulteren, zo ook de stadsstaatswetgevingen: nl. als situatiegebonden resultaat, dat, uit de krachtmeting van politieke machten, voortvloeit.

Met deze opvatting stemt ook:

(i) de reeds vernoemde uitspraak overeen, dat nl. 'Dike' (rechtsuitvoering), d.i. die goddelijke macht, die, meestal, in zaken van rechtsherstel, Zeus' uitspraken ten uitvoer legt, -- dat nl. die dike zelf, op zich reeds, strijd is of, althans, twistvorm van strijd - wat op hetzelfde neerkomt - zie *hoger blz. 33 (opm. 3), 42 -*;

(ii) alsook stemt daarmee overeen dat andere woord van Herakleitos omtrent 'recht' (*Fr. 44*): "Vechten ('machesthai') - zo is het noodzakelijk -, dat doet het volk ('ton dèmon') met de wapendragende hand boven de wetgeving, zoals boven een stadstaatmuur".

Overduidelijk verdedigt Herakleitos dezelfde succesethiek, -politiek, die wij reeds bij Euripides van Salamis (-480/-406) - blijkbaar in tijd, een paar decennia later - (o.c., 43/51) - vastgesteld hebben,

(a) de wetten zijn eenvoudigweg de weerspiegeling (*zie hoger blz. 5/6, 7 (modelbegrip)*) van de politieke machtsverhoudingen; wie het door macht haalt,

(b) heeft, in ieder geval, het 'recht' aan zijn kant, aangezien uitgerekend de 'goddelijke' 'dike' zich juist in de strijd, die het kosmisch humaan gebeuren wezenlijk is, zegevierend uitwerkt. Achter de aardse macht gaat de 'goddelijke' wereldleiding schuil.

Bijgevolg: tussen macht en recht kan, in wezen, geen onderscheid meer ontwaard worden. Men zou deze opvatting reeds als een natuurrechterlijke rechtsopvatting kunnen bestempelen, - dit des te meer daar Herakleitos de heelalwetgeving inzake de strijd reeds uitdrukkelijk met de 'fysis' (natuur) in verband gebracht heeft, ook al gebruikt hij het woord 'natuurrecht' nog niet zelf".

MHD 45.

Tot daar Flückiger, die o.m. verwijst naar *Fr. 10*: “Verbindingen (‘sunapsies’, -- blijkbaar een ander woord voor ‘harmonieën’) zijn dingen die geheel, en anders, die niet-geheel zijn, wat samenwerkt en wat tegenwerkt, samenklank en wanklank; meteen: uit alle zijnden het en(ig)e en uit het en(ig)e alle zijnden”.

Ook verwijst Flückiger naar *Fr. 123*: “Al wat ‘fusus’ (natuur) is, gaat liefst geheimzinnig te werk”. Van dit laatste zien wij niet goed het verband met het natuurrecht als machtsverschijnsel, tenzij men, zoals Flückiger, als protestant overigens, graag de (menselijke) natuur (vooral) pessimistisch-pejoratief duidend, natuur en machtsverhoudingen in de vorm van harmonie der tegengestelden identificeert. Doch dit is één mogelijke duiding van het, op zich, veel omvattender begrip ‘fusus’ (natuur), al was het maar dat dit woord ‘wezen’ of zijnswijze, neutraal bedoeld, betekent.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat meer dan één denker, later, ‘natuurrecht’ verstaat als dat soort recht dat bij de hogere, gewetensvolle natuur van de mens past. Dit belet niet dat Flückiger met zijn duiding van *Fr. 123*; o.i. meer dan gelijk heeft, in feite, maar dan pas contextueel of taalspelig, En niet o.g.v. het louter protestants-pejoratief geduid woord ‘natuur’.

(3) *Het verband tussen hermeneutiek en ‘dialectiek’*

(harmonie der tegengestelden bij Herakleitos.

(a) *Fr. 123* (hier bovenaan zo-even vertaald en van uitleg voorzien) biedt een uitstekende inleiding. ‘Technè hermèneutikè’ (hermeneutiek), zo zei Ricoeur (zie hoger *blz. 26*), was, aanvankelijk duidingskunst inzake godsspreken (oraculeuze hermeneutiek), voordat zij, overgedragen naar profane objecten, gewoon tekstuitleg werd.

(b)1. *Sacrale hermeneutiek.*

Eerst een uit Herodotos van Halikarnassos (-484/-425), een tijdgenoot van Euripides (zie *Hoger blz. 44*), gehaald voorbeeld van orakelduiding, niet om reden van de anekdote, doch om reden van de duidingsstructuur ontleed. *G. Daniels, religieus-historische studie over Herodotos*, Antw./Nijmegen, 1964, 71, geeft ons daarvan een prachtig schema.

MHD 46.

Het gaat over *Herodotus, Historiën, 1:66*. De Spartanen, na Lukourgos' wetgeving krachtig geworden als volk (Lukourgos situeert men in de IX-de e. voor Chr.),

(i) vervallen in 'hubris' (zelfoverschatting, grensoverschrijding); gevolg: zij raadplegen het orakel te Delphi m.b.t. het hele grondgebied van de Arcadiërs, in de waan 'sterker te zijn dan de Arcadiërs', en, meteen, deze geringschattend. Zij stelden zich, bij de Puthia, de godssprekende vrouw te Delphi, niet tevreden met een deel van het Arcadische grondgebied: zij willen het geheel.

(ii) Het antwoord van de Puthia geeft hun wel niet geheel Arcadië, maar zegt toch: "Ik zal u (enk.) geven

(1) het feit dat er te Tegea 'orchèsthai' (dat zowel 'dansen' als 'in de tuin ('orchos' = tuin, rij wijnstokken) arbeiden' kan betekenen) zal geschieden;

(2) het feit dat een mooie landbouwvlakte met de meetkoord 'diametrèsthai' (dat zowel 'het land verdelen' als 'als krijgsgevangenen op het land arbeiden' kan betekenen) zal gebeuren.

(iii) Analyse der structuur.

(i) De Spartanen lijden aan landhonger ('imperialisme') een vorm van hubris.

(ii) a. De godheden beslissen een immanente sanctie: Zij geven de Spartanen in het orakel te raadplegen. Daarmee zet wat de Grieken heten 'dikè', uitvoering van het 'godelijk' (versta: polytheïstisch-polydemonisch) besluit, in.

(ii)b. De puthia, als instrument, in 'mania' uitgetreden toestand, deelt het hierboven vermelde orakel mee. - Hier zet nu formeel de orakelhermeneutiek in.

Structuraal gezien, d.i. rekening houdend met een meervoud van gecodeerde, d.i. geheim gehouden betekenissen ('boodschappen'), is de verhouding 'tekst'/ 'lezing van de tekst' in de grond, één-veelzijdig. De ene, enige tekst is vatbaar, combinatorisch gezien, voor meer dan één duiding.

'Combinatorisch' betekent 'dat wat meer dan één element van een gegeven verzameling op meer dan één wijze verbindt tot (meer dan één) (hier) betekenis-geheel.

MHD 47.

Hier zijn de elementen ('momenten') o.m. en vooral de volgende. -

- (1) De godheid te Delfoi, Apollon, van wie Herakleitos zelf tekstueel zegt: (*Fr. -93*) "De vorst ('anax'), wiens eigendom het orakelheilighdom te Delfoi is,
- a. Spreekt niet (duidelijk),
  - b. verbergt (ook) niet (zonder meer),
  - c. Doch geeft een teken ('sèmainei')". -

(2) Verder element: de Sibullè of tempelwaarzegster. Tekstueel, weerom, zegt Hier zijn Herakleitos van haar: "De sibullè (sibylle) spreekt met de mond van iemand die in vervoering (uittreding) is (orakelspreuken) uit, die geen voorwerp van lach zijn ('agelasta') - cfr. *supra blz. 36vv.* -, die niet opgesmukt zijn noch van parfum voorzien (...) op grond van (de kracht van de) godheid". (*Fr. 92*).

(3) De orakelraadplegenden, die, in hun 'geestesgesteldheid', voor zover deze bewust is en voor de medemensen vaststelbaar, ('èthos'), hun dieper gelegen 'daimon' aan de openbaarheid prijsgeven (cfr. *Fr. 119*): "De eigen aard (voor zover zichtbaar) is, bij de mens, zijn 'daimon', (die zich niet, tenzij via tekens toont)".

Gevolg: niet zonder reden waarschuwen alle orakelduiders voor het onbewuste in de mens, die het orakel der 'polydemonistisch-polytheïstische' godheden raadplegen.

Reden: Men krijgt, vanwege de godheid (in de zo even bedoelde zin), uitgerekend die raadgeving, die het model van de persoonlijke en/of groepsdaimon uitmaakt (zie hoger blz. 5/7 (modelbegrip)).

Het orakel verloopt alsof het uw eigen 'lotsbepaling' weerspiegelt. Het is een waar, ofschoon polydemonistisch-polytheïstisch, model van uw eigen grondsituatie-in-het-heelal, vooral als oerstoffelijk leefmidden gedacht.

Inderdaad, 'daimon' - indien dit woord, tenminste niet ofwel een bepaalde godheid ofwel een rang binnen de polydemonistisch-polytheïstische godhedenhiërarchie aanduidt,-- wat wel meer voorvalt (de taalspelcontext beslist) - 'Daimon', dus, betekent onpersoonlijke kracht of macht(ssstof). Zie hoger: *blz. 3/4 (hylisch-dynamistische abstractie)*, *27/30* (Herakleitos' eigen gearde hylisch-vuurlijke abstractie, die een sluitstuk van zijn filosofie uitmaakt). Meteen zij verwezen naar *blz. 31/32 (diepte- en paraps.)*.

MHD 48

Samengevat: de tekst van de orakelspreuk is het kruispunt van een veelheid van 'factoren' ('momenten'), die, op hun beurt, op een veelheid van combinatorische verbindingen kunnen uitlopen. - Zo b.v. alleen al 'doso', 'ik zal geven': -- wat betekent dat juist? Wie is het 'ik' van dat futurum (toekomstige tijd) van 'geven'? Wat betekent, hier-en-nu, 'geven'? -- We zeggen wel: 'hier-en-nu'. Er is, in het feitelijke leven, niet alleen maar 'abstractie', d.i. algemeen geldige betekenissen van b.v. een werkwoord; er is steeds het concreet-individuele (cfr. cursus eerste jaar: *idiografische structuur*).

Zo is er de aangesproken persoon: 'toi', wie juist is bedoeld? De concreet-individuele man of vrouw, die de Spartanen gezonden hebben naar Delfoi? Of: de vorst, de bevelhebber? Wie nog, misschien? -

'Tegeèn', 'Tegea': - Wat is bedoeld, juist? De stad? De stadsbewoners? De stadsoverheid? Het er rond liggend grondgebied? Of wat nog, dat onder de naam 'Tegeèn' kan bedoeld zijn?

'Possikroton' - het opzettelijk, op blz. 46, overgeslagen adjectief bij 'Tegeèn' kan zowel in het Grieks van die dagen, 'geslagen' ('vertrappeld') met de voeten als 'slaande' ('vertrappelende') met de voeten betekenen! Dus zowel de passieve als de actieve betekenis van het werkwoord (cfr. *Ma. Bailly/ Me. Eger, Dictionnaire Grec - Français*, Paris, 1903, 1611).

M.a.w. zal Tegea met de voeten slaande of met de voeten geslagen zijn? Van " 'chrèsmos' (godsspraak, orakel) 'kibdèlos' (vals, verraderlijk)" gesproken! Deze uitdrukking gebruikt Herodotos in dit verband, zoals op menige plek elders in zijn boek, en wel terecht!

Voor de twee andere werkwoorden 'orchèasthai' en 'diametrèsasthai' en hun grondige semasiologische veelduidigheid verwijzen wij naar *blz. 46 supra*.

Besluit van deze korte (onvolledige) semasiologische analyse van combinatorische momenten: statistisch al een heel aantal mogelijke combinaties.

Vermenigvuldig deze semasiologische momenten en hun verbindingen met de situatieve momenten (kort overlopen op blz. 45/47 supra; samenvatbaar in

- (1) godheid,
- (2) tempelzienster,
- (3) raadplegenden)), en gij berekent, intuïtief reeds, het aantal combinaties!

MHD 49

Vooral, als men even, analyseert, - b.v.:

(1) de godheid is zogenaamd 'Apollon': wie is juist die 'Apollon'? In Delfoi werden oorspronkelijk nog andere godheden en 'daimones' (verpersoonlijkte of, zelfs, persoonlijke oerstoffelijke wezens): is de tempelzienster, in 'mania' (mediumnieke uittreding) wel zo zeker door Apollon - en niet door een ander 'numen' (zoals de Romeinen zegden) - geïnspireerd? Alleen al deze numineuze analyse stelt voor onoverkomelijke kritische problemen.

(2) De puthia: is zij, vandaag, dat de Spartaanse afvaardiging daar voor haar staat, wel in haar juiste mantische toestand? Verder: er zijn gevallen van niet-echte mania, waarin de zienster of ziener bedrog pleegde! Pleegt ook zij, nu-en-hier, geen bedrog of laat zij zich niet, te goeder trouw, bedriegen? Op zich reeds is de mediumnieke analyse een zwaar probleem, kritisch gesproken.

(3) De raadplegenden: zie hoger *blz. 47 (ad (3))*. Deze analyse is de meest beslissende, blijkbaar, althans in de ogen van de orakelhermeneutiekers.

Reden: enkel wie - oerstoffelijk en totaal (in het heelalverband) - 'sterk', d.i. machtdragen, krachtdrager, was, kon, in beginsel, zeker zijn van de juiste orakelspreuk en, indien deze niet de juiste was, dan van de juiste duiding.

Voor de theoretische grondslag hiervan, verwijzen wij naar *blz. 26/40*: Herakleitos wist overduidelijk waarover het ging, indien men van duiden sprak (hermeneutiek). Juist daarom hebben wij dat hoofdstuk zo uitvoerig aan dat over de dialectiek laten voorafgaan. Zonder grondig inzicht én in de kennisleer op oerstoffelijke ('subtiele', fijnstoffelijke, 'fluïdieke') basis én in de eraan aansluitende duidingsleer, kan men de dialectische grondstructuur van en gij berekent, intuïtief reeds, het aantal combinaties! Herakleitos' filosofie niet, tenzij 'verminkt' verstaan.

(b)2. Filosofisch dialectische hermeneutiek.

(a)1. **Inleiding.--** "Deze kosmos, die dezelfde is voor alle zijnden, heeft noch de een of andere godheid noch de een of andere mens geordend ('epoiësen'). Hij was, integendeel, altijd en zal altijd zijn een altijd levend vuur ('pur aeizoön'), dat, 'naar maat' oplaait en 'naar maat' uitdooft". (*Fr. 30; zie hoger blz. 28*).

MHD 50

Wat ons, hier en nu, interesseert, is niet de oerstoffelijke grens eerbiedigende structuur, doch het woord ‘kosmos’, dat zowel natuur- als menselijke cultuurordening betekent, niet zonder esthetische inslag (zie wat de paleopathagoreeërs daarover, binnen hun systeem van getalmatig-ruimtewiskundig denken, hebben geïntegreerd: *blz. 4/5 supra*).

Herakleitos bedoelt, onder meer en, zelfs, vooral een rechtsordening. *Cfr. hoger blz. 43/45.*-- Wij onthouden dat noch godheid noch mens ‘ordestichtend’ optrad. Toch is er ‘maat’, grens in: het vuur, d.i. de wortel van al wat zicht- en tastbaar is, de oerstof dus, beweegt doorlopend ‘metra,’ met maat of naar maat. Wat juist veroorzaakt, verwekt, die ‘maat’?

Anaximandros van Miletos (*zie hoger blz. 3*) antwoordde daarop, in het fragment, dat zijn taalspel (*zie hoger blz. 33vv.*) niet heeft, waarbinnen het, uitdrukkelijk althans, kan begrepen worden, dat de ‘rechtsorde’ (‘taxin’) - zo vertaalt W. Jaeger, althans, het woord - niet zonder echte reden, overigens - nl. de rechtsordening van de ‘tijd’ (‘chronos’) ontstaan-en vergaan (wat reeds, enigszins, dialectiek impliceert) regelt.

Herakleitos, in *Fr. 52*, heeft daar een variante op: “De ‘aion’, d.i. de tijd, maar met een schakering van bovenmenselijke, ja goddelijke ‘tijd’ (‘eeuwige tijd’) is een kind (‘pais’), dat zich kinds gedraagt (paizon’) - wat o.m. doch niet alleen ‘spelen’ impliceert; dit woord enkel door ‘spelen’ vertalen is Herakleitos’ gedachte onjuist weergegeven-, dat triktrak speelt (‘petteuon’): kindereigendom is het vorst - zijn (‘paidos hè basilèiè’)”.

‘Triktrak’ is een kansspel - let wel op: één soort spel, kansspel -, gespeeld op een dubbel bord met puntige figuren, schijven en dobbelstenen, die overspringen van het een naar het ander deel. *Cfr.* het Griekse woord ‘halùà’ dat zowel ‘bord’ als ‘sprong’ betekent.

Indien wij, dus, goed duiden, dan is de (hogere) tijd, die het leven (de lagere tijd) regelt, te vergelijken met een kind, dat kinds optreedt.

MHD 51

(a)2. *Het dialectische begrip ‘omslag’* (in het tegengestelde)

Fr. 88 - dat vergelijkbaar is met de uitdrukkingen, die ook ‘omslag’ kunnen weergeven, die hoger op blz. 39v. werden genoteerd - :

“Hetzelfde is in (de zijnden): levend-en-gestorven, wakend-en-slapend, jong-en-oud. Het ene soort (zijnden) is, immers, na omslag, het andere en dit laatste, na, opnieuw, omgeslagen te zijn, het eerste soort”.

Fr. 90: “De hele verzameling der zijnden is vuuromwisseling en vuur is omwisseling van alle zijnden, vergelijkbaar met (omwisseling van) goud tegen koopwaar en koopwaar tegen goud”.

Men ziet, telkens weer, het taalspeelse moment, hier in de woordkeuze: ‘omslag’, ‘omwisseling’, bij behoud van de harmonie der tegengestelden. Bij dit alles ontkomt men niet aan de uiteindelijke indruk dat Herakleitos ‘speelt’ èn met ideeën én met woorden: is het dan zo verwonderlijk dat dat wat, in die ideeën en woorden, ter sprake komt, ook als speels, spel, triktrak overkomt? De Harmonie der ideeën, resp. woorden weerspiegelt de harmonie der zijnden

(b)1. *Het* (overigens algemeen-Griekse) ***begrip ‘maat’***.

Reeds in de hylisch-vuurlijke orde is, wezenlijk ‘Maat’ (‘metra’) aanwezig (zie hoger blz. 28; 50 (bovenaan)). Dat dit dieptegegeven er werkelijk is, ziet Herakleitos, o.m., in de ‘kosmische’ natuurfenomenen: “De zon (...) zal de Maat (‘metra’) niet overschrijden. Indien zij dit niet (als wet onderhoudt), dan zullen de Erinues (de wraakgodinnen), de helpsters (‘epikouroi’) van Dikè (de uitvoerende gerechtigheid), het bloottrekken”.

De wraakgodinnen zijn een typisch chthonisch (tellurisch) fenomeen, met de onderwereld verbonden: zij bewaken, met Dikè of b.v. ook nog Moira, die de gerechte lotsverdeling verzorgt, de grensoverschrijdingen (hubreis; zie hoger blz. 46) inzake bloedverwantschap, gastrecht, dodenverering en aanverwante. Zij behoren tot de oudste rechtslaag in Hellas. - de vraag rijst in hoever Herakleitos die, onbetwistbaar, aan ‘dikè’ en zo gelooft nog aan eigenlijke ‘godheden’, zo kenmerkend voor de volksreligie, gelooft. De ‘verlichting’ (zie hoger blz. 21 (*Xenofanes*)) had de neiging ofwel te loochenen ofwel louter zinnebeeldig (metaforisch) te duiden.

MHD 52

M.a.w.: alles wijst erop dat Herakleitos de numina (godheden, daimones als persoonlijke wezens begrepen, deze keer) enigszins tot kosmisch-fysische 'machten', 'instanties' herleidt. Wat men, heden, een vorm van ontmythologisering zou heten. Of van secularisering. Maar met behoud van de 'religieuze' 'schijn' of 'schemer', die er rond hangt. Dit verradt de reden waarom *Cl. Ramnoux, Héraclite (ou l' homme entre les choses et les mots)* - zie hoger blz. 34vv. (*taalspelen, die van archaisch-sacraal naar vakwetenschappelijk (kosmisch-fysisch) reiken*) - juist in haar titel reeds dit tussen de woorden en de zijnden hangen vermeldt.

Wat, terloops, gezegd, vele 'gelovige' tijdgenoten, maar dan m.b.t. onze eigen katholieke 'numina' (H. Drie-eenheid, Maria, zeker de 'heiligen' (volksheiligen), erfzonde, doopsel, katholieke geslachtsmoraal, enz.) ook nog heden doen.

M.a.w. de verlichting - Xenofanes, Herakleitos en zovele filosofen, vakwetenschappers, retoren - van toen verschilt, in wezen, niet zo sterk van die van nu.

(b)2. Dobbelstenen, die overspringen van het ene deel van de speelplaats naar het andere.

Slotbemerking.

Op. blz. 36 supra zagen wij ons gesteld voor de vraag naar ernst of onernst (spotlach, grijnslach) bij Herakleitos. Het woord voor 'nacht' 'welwillende' keert, bij Herakleitos, meermaals - en bij iemand, die zo zorgzaam zijn taalspel overweegt, als Herakleitos, zeker niet toevallig - weer. Zou de ware uitleg niet zijn dat hij de nacht als zo 'welwillend' aanvoelt en verkondigt, doordat hij de gevangene is van het polydemonisch-polytheïstisch pantheon (godheden- en daimonessysteem)?

Dit 'systeem' is een echt machtssysteem, al zij het een machtssysteem, dat allereerst op vuurlijk-oerstoffelijke basis zijn macht uitoefent. - Voor de laatste keer: zie blz. 27vv. - de hylisch-vuurlijke abstractie is en blijft, voor Herakleitos, hoewel mythisch-archaisch, geldig (ongeseculariseerde taalspel), maar wezenlijk confrontatie met 'welwillende nacht', d.i., voor de mens, die nadenkt - zie hoger blz. 31/33 (verstandelijk (redelijke kennis) - 'tijd' (aion), maar triktrak spelend.

MHD 53

Opm.-- “Harmonie (ineen voeging van tegengestelden), indien zij verborgen is, is sterker (‘kraitton’) dan de onverborgene”.

Dat verstaan wij nu wel enigszins, niettegenstaande alle heraklitsische ‘duisterheid’ Door te werk te gaan als de godheid te Delphi en op andere orakelplaatsen (Herodotos vernoemt er zo maar zestien), nl. niet duidelijk spreken doch ook niet zonder meer verzwijgen, doch tussenin - een veelduidig teken geven -, behoudt de verborgen harmonie der tegengestelden haar overheersingspositie (zie hoger blz. 43 (machtsverhoudingenrol)): degene, die in haar ondoorzichtig netwerk, als een vlieg in een spinnenweb (vgl. *Fr. 67a*), gevangen zit, ziet niet klaar, hij werkt met niets dan lemmata, onbekenden, alsof zij bekend waren, maar dan zo dat de ‘analyse’ die zijn leven is, geen enkele opheldering impliceert. De ‘inductieve’ toetsing leidt nergens heen, tenzij tot eeuwig herbeginnen. Ziedaar de echt tragische wereld- en levensbeschouwing van Herakleitos.

Opm. -- Dat deze lemmatisch-analytisch doodlopende zienswijze wel degelijk die van Herakleitos is, blijkt overduidelijk uit *Fr. 123* (zie hoger blz. 45, maar dan rechts-historisch):

“Al wat natuur is, gaat liefst geheimzinnig te werk”. Nu, die ‘natuur’ is wezenlijk ‘harmonie’ (der tegengestelden), zoals in de opmerking hierboven nog genoteerd. De fysiek, ooit met zoveel overmoed - hubris - gesticht door de Milesiërs, gaat hier ten onder in echt irrationalisme: wat is dat ‘verborgene’, dat ‘geheimzinnig te werk gaan’ anders?

Herakleitos, immers, is en blijft denker, d.i. een zijnde dat klaar en duidelijk wil ‘abduceren’ (verklaren), deduceren, induceren. Doch die inductie verifieert telkens weer juist geteld een abductief-deductief lemma, geheten ‘harmonie der tegengestelden’, die, verborgen, steeds sterker is dan de denker.

Dit is dan de tweede niet zuiver hylische fysiek, nevens de Eleatisch-Zenonische (zie hoger blz. 19), die eindigt op een bekentenis: ‘ook gij, evenmin als ik’ ziet er klaar en duidelijk in hoe de fisis werkt, irrationalisme maar met louter rationele middelen. Alleen Xenofanes biedt een dialectisch geldige uitweg. *Cfr. blz. 24.*

MHD 54

Inderdaad: denken, dat geen macht over het doordachte en gedachte verleent, bewerkt, is dan ook machtloos. Is zulks nog denken? Ja en neen onmachtig denken.

(i) *Xenofanes*, in het begin van de filosofisch-vakwetenschappelijk-retorische verlichting, kon nog op ‘vooruitgang’ rekenen inzake de grondslagen. Niet de onderdelen, ook niet de bovenbouw, d.i. wat op de grondslagen (axiomata, noodzakelijke en/of voldoende redenen) opgebouwd wordt, zijn doorslaggevend voor verlichting: de verlichte metatheorie, heden, komt tot één conclusie, nl. ieder denken kiest, zonder voldoende, enkel maar met noodzakelijke reden of grond, zijn abductieve vertrekpunten (axiomata, definities, -- lemmata).

Zolang de ‘theorie’ een gesloten systeem mag blijven, kan men met de noodz. en voldoende redenen voortredeneren. Maar zo een denkproduct is door een bijzondere, nl. de theoriestichtende complementering, recht gehouden: men abstraheert welbewust van de rest (het complement) van het zijn.

Gevolg: ‘bene currunt, sed extra viam’ - zei S. Augustinus ooit, in een andere taalspelige context - “zij lopen goed, maar buiten de loopbaan”. Hier toegepast: zij denken goed, maar buiten het ‘zijn’, d.i. de onverminkte werkelijkheid. Alleen binnen de grenzen van de theoretische abstractie (d.i. complementering) kan de ‘rede’ in haar verlichte vorm zich ‘sterk’ weten en/of voelen, daarbuiten, in de zich geheimzinnig omhullende fuis, in het gebied van de verborgen harmonie, vooral indien deze de verlichte geest persoonlijk raakt, -- daar houdt de verlichte grensoverschrijding op.

Zo eerlijk waren Zenon van Elea en Herakleitos van Efesos dat zij die grens hebben aanvoeld en, ieder op zijn wijze, geformuleerd (eristiek, dialectiek, -- beide wezensverwant).

(ii) *Fr. 116*: “Alle mensen is het gegeven (‘netesti’ (d.i. zij hebben er aandeel aan), zichzelf te leren kennen (‘ginoskein’) en zich te bezinnen (‘fronein’)”. (54/55). Het werkwoord ‘fronein’ - aldus *W. Jaeger, A la naiss.*, 123 - in de fragmenten 2, 17, 64, 113, 116 met zekerheid door Herakleitos gebruikt, betekent “de juiste intuïtie (directe aanhouwing), de ‘rechte’ (d.i. juiste) wijze van ‘denken’ (de explicatie, resp. duiding (zie hoger blz. 31vv.)”.

MHD 55

(‘fronimos’, ‘fronèsis’ zijn adjectief en substantief bij ‘fronein’). Deze kenactiviteit is in uitdrukkelijk verband met het praktisch gedrag van de mens. In tegenstelling tot ‘noèsis’ (‘noèma’) van Parmenides, dat speculatief is (*zie hoger blz. 4 (overzicht), 14*).

Jaeger geeft twee voorbeelden.

a. Aischulos van Eleusis (-525/-456), de grote tragieker, in zijn tragedie *Agamemnon* (176) gebruikt het woord ‘fronein’ in het gebed tot Zeus: daar betekent het het begrip (inzicht), eigen aan de gelovige, van (in) de tragische situatie, die door de godheid verwekt is, alsook van (in) het gedrag van de mens, dat daaruit voortvloeit, in geweten.

b. De apollonisch-delfische wijsheid, die de kern van de leer van het heiligdom te Delphi uitmaakte, past dat ‘fronein’ toe op de ‘maat’ (grens), die de mens, zoals alle zijnden, overigens, behoren te eerbiedigen in hun projecten, uit vrees in hubris te vervallen. Wie zich zo gedraagt, ‘fronei’, handelt bezonnen. Bezonnenheid-in-tragisch-denkkader, -- ziedaar de betekenis kern van ‘fronein’.

Volgens Jaeger, o.c., 124, is Herakleitos de eerste denker, die het abstracte denken (van de harmonie der tegengestelden, natuurlijk) wil toegepast zien in het praktische leven, privaat en publiek (*cfr. supra blz. 36*, waar (zoals in het orakel der Delfische zienster tot de Spartanen-in-Hubristoestand (*zie hoger blz. 46/49*), waar, volgens Herodotos, de afloop (teleute) voor de Spartanen catastrofaal was (alleen de inductieve falsificatie volgde, niet de verificatie van hun eigenzinnige duiding (*zie hoger blz. 32,33*))), zo ook de Efeziërs, doordat grondwet en stadsstaatsleven steeds heillozer werd, een analoge falsificatie van hun eigenzinnige duiding van Herakleitos’ boodschap, ondergingen). Dat is - voor Spartanen en Efeziërs - tweemaal een tragische situatie. ‘Fronein’, ‘fronèma’, enz. zijn tragische termen.

MHD 56

B. Fr. 117 (56/57): “Een man, telkens wanneer hij bedronken is, wordt gedreven (vgl. ons woord ‘drijfveer’), door een onvolwassen knaap tot wankelen gebracht. Hij weet niet waarheen hij strompelt, want zijn ziel is ‘hugrèn’, vochtig.”

Fr. 119 (zie hoger blz. 47) zei dat het ‘èthos’, het (zicht- en tastbare) gedrag, in de mens zijn ‘daimon’, zijn diepteziel, is.

Dit herinnert aan wat Herakleitos, als Griek van die dagen, zelf moet gezien hebben, de Dionusoscultus:

Fr. 15 (dat zijn sacrale uitleg geeft van die cultus) verduidelijkt - wat bij Herakleitos als ‘verlichte geest’ van veel religieus begrip, d.i. verstaan, getuigt - de idee, die Fr. 119 dekt.

Meer nog: **Fr. 15** legt de ware wortel bloot van Herakleitos’ tragisch-dialectische zienswijze. De tekst luidt: “Indien de bakchanten (dionusosvierders) (...) niet Dionusos ter ere de feeststoet hielden en in een godsdienstig lied (‘humneon’) de schaamdelen (fallos) bezongen, dan begingen zij de allerschaamtelooste daden dezelfde (werkelijkheid) is nl. de hades (onderwereld) en Dionusos, ter ere van dewelken zij in vervoering geraken (‘mainontai’) en de wijnpersfeesten vieren (‘lènaizousin’) en/of mededingen voor de dichtkunstprijs gedurende die feesten (tweede betekenis van ‘lènaizo’)”.

M.a.w.: Herakleitos als verlichte geest is, in beginsel, tegen zulke schaamteloze vieringen; maar zijn breeddenkendheid, juist als verdraagzaam-verlichte geest, doet hem de internalistische duiding die de vierders zelf, niet hij, natuurlijk, huldigen, waarderen,

M.a.w. wij staan hier voor een zeer merkwaardig applicatief model van ‘verstehen’ (d.i. ‘begrijpende methode’) zoals b.v. Gb. Vico (1668/1744),- later, W. Dilthey (1833/1911) dit voorstonden maar dan in de zin van duiders en duidingstheoretici inzake menselijke daden, producten e.d.m. en wel op grond van wezensverwantschap tussen duider en geduid menselijk object. Zo b.v. hier, de ergerlijk-seksueel magische riten der Lènaia (Bakchosvieringen).

Opm. -- E.v. Tunk, *Kurze gesch. der altgriechischen Literatur*, Einsiedeln/ Köln, 1942, 14, zegt: “(...) De dramatische dichtkunst der Grieken dankt haar ontstaan aan de Dionusoscultus.

MHD 57

(...). De Dionusoscultus vertoonde een ernstige en een vrolijke zijde.

a. Als vegetatiegodheid stond Dionusos in verband met alle bezielde wezens, alsook met de gestorvenen. (*cfr. supra blz. 51: chthonische religie*).

b. anderzijds, bood zijn bekendste gave, de wijn, gelegenheid tot allerhande vormen van uitgelaten gedragingen. (...)

c. Uit de gemengde aard van de Dionusosverering kwamen, als resultaten, te voorschijn:

1. De Tragedie, **2.** Het saterspel, **3.** De komedie”. Doch daarover straks meer, als over Euripides sprake is (en zijn dieptepsychologie).

Alleen dit m.b.t. Herakleitos: de Dionusoseredienst - zowel in de intentionaliteit (bewustzijnsstructuur) van de vierders (deelnemenden) zelf, als in zijn cultuureffecten, zo-even vernoemd, - bewees dat hij meer was dan vulgaire seksmagie, ofschoon die, aan de basis ervan, niet te loochenen viel. Dat zag Herakleitos duidelijk in.

Meer nog: zijn eigen dieptepsychologie (*zie hoger blz. 32 o.m.*) had hem bijgebracht dat de mens twee zijden heeft:

1. De bewuste en voor medemensen, enigszins, inleefbare (waarop zijn versie van ‘verstehen’ (begrijpende methode) - *zie hoger blz. 38* - berustte);

2. De onbewuste, maar zeer belangrijke, in de diepte, ‘daimon’ geheten; deze zag hij o.m. in de Dionusosverering, als cultuurstichtend, naar boven komen. Op die zekerheid, als blijkbaar meer dan toeschouwer, moet zijn eerste versie van de harmonie der tegengestelden berust hebben. Wij keren, nu, tot zijn basisaxioma, het steeds brandend vuur. Terug (*zie hoger blz. 27vv.*).

(b)3. “Vesta is dezelfde als ‘de aarde’, het steeds brandend vuur maakte de bestaansgrond van beiden uit”. (*Wb. Kristensen, verz. bijdr., 306*). ‘Vesta’ is de naam van een typisch Romeins ‘numen’, nl. de godin van de huishaard.

MHD 58

WB Kristensen, verz. Bijdr., 306vv., legt de rol van de haardvuurnumina of -krachten, resp. machten (zowel persoonlijk als onpersoonlijk), zoals steeds nader uit.

Wij vatten samen (om reden van het feit dat de eigenlijke draagwijdte een uitvoerige studie zou vereisen,- wat ons te ver zou leiden).

a. Het haardvuur - aldus steller - is, in feite, het aardvuur. Het was archaisch-antieke religie, o.m. bij de Hellenen en de Romeinen, dat - men luistere naar de veroorzaakstersrol - door het haardvuur (causatief verband: het onderhouden, maar dan eerbiedig-gelovig, van het haardvuur scheidt, verwekt, veroorzaakt de aarde (als aardgodin en aardfluidum tegelijk) in alles, wat zij verwekt (voortbrengt), leeft.

b. Applicatieve modellen (58/60)

1. De bij de Romeinen 'lar' (huisnumen) geheten, een natuurgeest(je), dat 'woonde' (fetisj-begrip), zoals Kristensen letterlijk schrijft (o.c., 307), "in het vuur ('pur' zegt Herakleitos in het Grieks, dat zowel allerlei soorten echt letterlijk te verstaan 'vuur' betekent als o.m. ook 'kwaad' (zoals in de uitdrukking 'vuur op vuur gieten' (kwaad met kwaad vergelden,- omwisselen; cfr. Supra blz. 51(*omslag*)))) op de huishaard", de 'lar familiaris' (gezins- en familiehuishaardgeest), dus, "deed het leven der familie opgaan" (o.c.,307).

Kristensen legt nader uit: de ouden schreven aan het haardvuur een levenwekkende energie toe. De godheid van het vuur der aarde - men lette op de samenhang 'vuur/aarde' - was de verwekker van het leven der aarde (nl. o.m. in het gezin, de vruchten der aarde e.d.m., die met dat éne gezin, dat de lar vereerde in en door het altijd levende - zie hoger blz. 49v. ('pur aeizoön') -, samenhangen).

Het hoofdmotief in de tot die ideeënkring behorende mythen en riten was, daarom, het mysterie (in de godsdienstwetenschappelijke zin van 'ritus' ineem met mythe, die, via getoonde 'zinnebeelden' (gewoonlijk seksuele organen,- aldus het algemene vermoeden; want de zwijgplicht der archaische mysterievierders laat daar een waas over hangen), de levenskracht der aarde aan de vierende deelnemenden doorgaf) van de opgang en ondergang van het leven (der aarde).

MHD 59

Kristensen heet dit fenomeen ‘geboorte’ - of ook nog ‘mystieke procreatie’. De verwoording ervan was - zo zegt Herakleitos - steeds dezelfde: “De maagdelijke moeder doet het leven opgaan”. Deze ‘maagdelijke moeder’, nu, was de gemalin van de godheid van de onderwereld,-- in dit geval - nl. van het altijd levende aard- en haardvuur - van de godheid van het aardvuur.

Zo b.v. - als applicatief mythisch model van deze regulatief-mythische stelling - geeft Kristensen het volgende:

(a) volgens Dionusios van Halikarnassos (4:2) werd de godin Athènè Polias (d.i. stadsstaatbeschermer) samen met de god Hèfaistos (d.i. de godheid van het vuur) in het Erechtheion (d.i. de tempel t.e.v. Erechtheus, letterlijk vertaald: ‘aardschudder’, de stamvader van één der grote families van Attika), op de Akropolis (d.i., letterlijk vertaald: ‘versterkte vesting’) door het volk van Attika en vooral de stadstaat Athene vereerd.

Meer nog: daar, in het Erechtheion, werd, althans in de archaïsche tijden, het stichtingsvuur van de polis Athene dag en nacht onderhouden. Reden: het altijd levend vuur (‘pur aeizoön’) was het ‘beeld’ (zie later, wanneer sprake is van het begrip ‘beeld’ (afbeelding, model, bij Platon) d.i. de zichtbaar makende tegenwoordigstelling, van het - wat Kristensen heet - ‘blijvende’ of ‘aardleven’.

Men herleze, nu dat de hiëro-analytische achtergrond verduidelijkt werd blz. 27/28 (het altijd levend vuur, met de twee mogelijke en geldige duidingen), en men verstaat hoe een ernstig en scherp denkend ‘fysieker’ als Herakleitos tot zoiets als een kosmos die ‘altijd levend vuur’ is, kan komen.

M.a.w. de absoluut noodzakelijke (en misschien voldoende, althans voor de kernintuïtie) reden of grond (abductieve hypothese) van zijn filosofie is uitgerekend zo een hiëro-analytisch fenomeen.

(b) Volgens Kristensen, die wij doorlopend weergeven, maar met toelichtende gegevens, werd als abductieve hypothese van dat haardvuuronderhoud en -verering op de Akropolis, de mythe verhaald, die als volgt luidt.

De godin Athènè werd, maagdelijk als zij was, door het vanuit de aarde opstijgende vuur van de vuurgod Hefaistos tot ‘moeder’ van Erichthonos, De ‘uit de aarde’ (versta: uit het via de vuurgod Hefaistos uit de aarde, als subtiele of fijnstoffelijke (oerstoffelijke) werkelijkheid verstante fysicale aardbol, opgestegen fluidum - met - vuuruitzicht) ‘geboren’ - mystieke procreatie - stamhouder van het Atheense volk. - Hiermede is één moment van Herakleitos’ vuurfysiek duidelijker.

MHD 60.

2. Een nog veel duidelijker hiëro-analytisch model biedt ons, aldus steeds Kristensen, o.c., 307, de Romeinse tegenhanger van de Attische godin, de maagdelijke Athene, nl. de vestalin Ocrisia, de dienstmaagd in het paleis van koning Servlus Tullius, de zesde koning van Rome (-578/-535).

(i) ‘Vestalin’ of ‘Vestaalse maagd’ was eigenlijk een merkwaardig én privaat én publiek applicatief model van archaisch-sacrale dienstbaarheid (aangezien wij daar niet nu op in kunnen gaan, zij verwezen naar WB. Kristensen, o.c., 201/229; waar o.m. naar één Bijbels model verwezen wordt, nl. de Ebed Jahweh, de lijdende en stervende maar tevens als verheerlijkte heer gevierde dienaar van de Heer (d.i. van Jahweh);

Kristensen had er, gerust, kunnen bijvoegen Maria, die zich, volgens Lukas de evangelist-geneesheer, ‘dienstmaagd’ van de Heer heet, zoals, overigens, Jezus zelf, uitdrukkelijk, de titel ‘dienaar van de Heer’ voor zich heeft opgeëist.

Meteen zij één tekst aangehaald: “De sacrale positie der slavinnen heeft geheel aan die van de slaven beantwoord. Ook zij waren aan de godheden der onderwereld gewijd. Doch zij hebben, in het bijzonder, het mysterie van de vrouwelijke energie bij de opgang van het leven vertegenwoordigd en verwerkelijkt - zie hoger blz. 59, waar het begrip ‘beeld’ in platonisch-sacrale zin ter sprake komt -.

Daarom waren zij (...) de dienaressen van Juno (de zuster-echtgenote van de oppergod Jupiter) en de Junones (deelgodheden van de oppergodin Juno). Meteen stonden de slavinnen in bijzondere betrekking tot Vesta, de haardvuurgodin der Romeinen, meteen tot de ‘aardmoeder’ (‘terra mater’), en tot de ‘vestalinnen’, d.i. de vestaalse maagden, de bewaaksters van het haardvuur”. (o.c., 217). Op deze voorrang der vrouwelijke energie hebben zo goed als alle oerreligies haar wezen gesteund)

MHD 61

(ii) Dat Vesta, ofschoon een andere godheid ('numen') dan de aardmoeder door een minimaal aantal Romeinen met deze 'omgewisseld' (zie hoger bl. 51, voor het *Herakliteisch analogon*) werd, betuigt de Latijnse dichter *Ovidius van Sulmona* (-43/+17), in zijn *Fasti* (6: 267; // 299, 460): "Vesta is dezelfde als de 'aardgodin' ('terra'). Het steeds levend vuur - zie opnieuw, met de moed der wanhoop - zouden we zeggen - hoger blz. 27/28 - maakt de bestaansgrond van beiden uit". Men heeft het goed gehoord: de bestaansgrond. Niet enkel Herakleitos ziet in het 'altijd levend (haard vuur)' een noodz. en/of vold. grond of reden.

B.bis. Applicatieve modellen type 2.

(1) Het 'mystieke huwelijk' - een uitdrukking, die ook onze katholieke mystiekers en vooral mystiekerinnen hebben, overdrachtelijk overigens, overgenomen - van

a. een haardvuurgodinnelijke maagd, beter dienstmaagd, en

b. een onderwereldlijke haardvuurgod, wordt ook te Rome erkend als vorstehuis- en staatsstichtend (privaat en publiek, dus): De mythe als abductief vooropgestelde hypothese, te Rome, luidt als volgt. In het private huis van koning Tarquinius Superbus, de zevende en laatste koning (in de strenge, archaische zin van dat woord) van Rome (-534/-509), - zo luidde het 'verhaal' of 'fabula' der zien(st)ers - verscheen - het is geen fysicaal fenomeen, weermom benadrukt - een 'fascinus', fallos (mannelijk lid), die, bij de dienstmaagd Ocrisia, de vestalin, een zgn. vorstelijk kind verwekte.

Plinius de oudere (+23/+79), *historia naturalis*, 28;39, vertelt hierbij: "Fascinus, het mannelijk lid, dat als godheid ('deus') onder andere voor de Romeinen 'sacra' (heilige dingen) door de vestalinnen vereerd wordt".

De duiding van de fallos of wijpenis verschilt - aldus Kristensen - : de ene duidt hem als de lar familiaris (zie hoge: blz. 58), de andere als volcanus, het equivalent van de Helleense haardvuurgodheid Hèfaistos. "Beide opvattingen komen op hetzelfde neer: de vuurgodheid der aarde was de gemaal van de maagdelijke moeder, in dit geval, van de vestaalse maagd". (Kristensen, o.c; 307).

MHD 62.

(2) zoals de hierboven vernoemde historisch betwifelbare Ocrisia, zo ook waren alle vestalinnen ‘amatee’, ‘welbeminden: door de pontifex maximus (oorspronkelijk ‘iemand, die thuis is in de belangrijke magie van ‘bruglegging’ (cfr. *The oxford classical dictionary*, Oxford 1950, 716); later: vlg. Cicero, Har., 18, een priester, thuis in het in toenemende mate ingewikkelde ritën van de staatservedienst);-- door de ‘opperpriester van staatswege’ aangesteld.

Zij droegen, dan ook, de karakteristieke haartooi van bruiden (*zie hoger blz. 59; 61* (‘mystiek of mysteriecultueel, beter, huwelijk’). Bij gebleken ontrouw werden zij levend begraven, d.i. aan haar ‘werkelijke’ (oerstoffelijk gesproken, natuurlijk) gemaal, de vuurgodheid of vuurnumen in de aarde wonend, overgelaten. “Zij waren de ‘bruiden’ van de god der onderwereld, d.i. de verwekkende godheid in het ‘altijd levende’ haardvuur”. (Kristensen, o.c., 308).

c. Applicatieve modellen type 3.

Ditmaal nemen wij, lukraak, een werk over godsdienstwetenschap van recentere datum, nl. *M. Eliade, De mythe van de eeuwige terugkeer*, Hilvrest, 1964, 30vv.. -

(a) Het hoofdstuk heet ‘Goddelijke oer-beelden (= modellen) der rituelen’. Het begrip ‘oer-beeld’ zal, later, in deze cursus, als over Platon sprake is, uitvoeriger behandeld worden.

Applicatief model: “In Hellas bootsten de huwelijksriten het model van Zeus en Hera na (vlg. Pausanias van Ludia (?; +/- +150), *Periègésis*, 2: 36: 2, verenigde de oppergodheid Zeus zich met Hera ‘in het geheim’ (toespeling op de geheim te houden mysterieriten)”. (Eliade, o.c., 29). -

(b). *ibid.*, 30, vermeldt Eliade, die een wereldfaam bezit terzake, dat reeds de Soemeriërs (die als zelfgegeven naam ‘Kengir’ hadden en zich, in het vierde millennium voor Chr., in het tweestromenland (Irak/Iran) vestigden), op nieuwjaar, de ‘vereniging’ der - luister goed toe: - der ‘elementen’ (d.i. de kosmische numina, die tegelijk grofstoffelijke werkelijkheden waren, b.v. de hemel en de aarde).

MHD 62.1

In heel het antiek-archaïsche oosten wordt nieuwjaar, dat de kringlopige zichtbaarmaking-en-tegenwoordigstelling (= 'beeld' in Platonisch-archaïsche zin) is van de 'schepping' (versta: ordestichting) van de kosmos als goede-en-schone heelalordering, gevierd in de luisterrijke ritueel-mythische vereniging van de fysicale, seculair wereldlijke koning - b.v. de vorst van Babulon - met de oerstoffelijk aanwezig geachte godin (van het altijd levende haardvuur, zowel privaat als publiek).

“Op nieuwjaar ‘slaat’ (d.i. verenigt zich) Ishtar (d.i., in het Foinikisch (Fenicisch), Ashtar, in het Grieks Astarte, de oorspronkelijk Soemerische Inanna, die, Akkadisch-babulonisch, tegelijkertijd (harmonie der tegengestelden) liefdes- of beter, minnegodin en oorlogs- of strijd- en twistgodin was), -- de minne- en strijdgodin Ishtar; dus, ‘verenigt zich’ met Tammouz (Tammoez) (het equivalent van de Helleense of Romeinse haardvuurgodheden).

Op diezelfde nieuwjaarsdag nl. bootst de fysicaal werkelijke vorst de goddelijk-fluïdieke hiërogamie (sacraal huwelijk) na, door de voltrekking, doorheen de fysicaal werkelijke tempelpriesteres, die haar godin op aarde zichtbaar stelt en vertegenwoordigt, in een geheim vertrek - weerom mysteriereligieuze geheimhouding - van de godinntempel, waar het ‘mystiek-rituele’ bruidsbed der godin in kwestie staat, met de fluïdiek aanwezig geachte godin (Eliade, o.c., 30).

Doch men leze nauwkeurig wat Eliade daar onmiddellijk aan toevoegt: “de goddelijke vereniging is een waarborg - d.i. in wijsgerig-vakwetenschappelijke termen: de noodz. en/of vold. reden of grond (abductieve hypothese) - voor de vruchtbaarheid van de aarde - (nu begrepen als verzamelnaam van ‘al wat fysicaal leeft in en rondom de betrokken vorst, vorstin en de hun onderhorige onderdanen, die zij mystiek (mysteriereligieus), zichtbaar tegenwoordig stellen’”. (ibid.).

Opm. -- Deze lange, ja, vervelend ingewikkelde zinnen bevattende uitweiding kan zinloos lijken. Goed, maar men herleze nu eens *blz. 42* (strijd, en vooral, in dat strijdverband, ‘vorst’ (‘basileus’, d.i. het typisch oosters woord voor regeerder)), terwijl men eraan denkt dat Efesos in de Perzisch-oosterse levenssfeer ligt).

MHD 63.

(c) Pandora.

WB. Kristensen, Verz. Bijdr., 299vv., legt uit de juiste betekenis van de Muthos van Pandora, d.i. de aardgodin als ‘harmonie der tegengestelden’.

Hij begint met te situeren. Het denkbeeld van de rijkdommen der aardgodin, die zich van ondergeschikte numina of daimones (zowel onpersoonlijk als persoonlijk te verstaan) bedient, in o.m. en vooral - exemplarisch dan nog, d.i. als regulatief model terzake - uitgedrukt in de mythe van ‘de allesgeefster’ (‘pan’ = alles, + ‘dora’ = geefster).

a. De godheden, - zo luidt het sacraal-fluïdieke verhaal, dat én verhaalt én, al verhalend, stichtend (en wel rijkdommen der aarde stichtend) werkt (verwekt, veroorzaakt, d.i. - wijsgerig-vakwetenschappelijk noodz. en/of vold. grond is) -- begiftigen Pandora (= aardgodin of allesgeefster) met alle denkbare schoonheid, die tegelijk dubbelhartigheid en/of onbetrouwbaarheid is.

Opm.-- Deze dubbelhartigheid, beter: ‘harmonie der tegengestelden’ want zij is meer en anders dan bewuste psychologische ‘onbetrouwbaarheid’, die er maar het hatelijkste onderdeel van is, is typisch, natuurlijk.

b. Hermes, de goddelijke heraut, leidt Pandora uit het onderaardse rijk (Hades). Meteen ‘verrijst’ (stijgt op) zij in deze seculaire wereld met haar gaven in een vaas (‘pithos’). De ‘pithos’ is, voor wie Griekse mythologie kent, het bekende ‘beeld’ (d.i. in een schijnbaar fysicaal voorwerp, hier een soort vaas, zichtbaar tegenwoordig-zijn) van de onderwereld (aardmoeder).

c. Zoals de Eleusinische Kore is ook Pandora, in haar ‘anodos’ (opstijging uit de onderaardse fluïdieke sfeer): zij wordt door de (naïeve) mensen (die zich van haar wezen, nl. ‘Harmonie der tegengestelden’, geen rekenschap geven) met vreugde ontvangen. Doch spoedig slaat deze vreugde in verdriet om (omslag): de inhoud van de sacraal-mythische ‘pithos’ was tweesnedig, behalve heil, gezondheid, leven, bevatte hij ook onheil, ziekte, dood. De mensen kwamen tot de conclusie, die Herakleitos, *Fr. 110* uitsprekt: “Voor de mensen is het feit dat wat zij wensen, zich verwerkelijkt, geen verbetering”.

MHD 64

Pandora staat voor ‘wat de mensen wensen’ (modelbegrip). En nog een ander *Fr.* (125a) is, in dit kader, zeer sprekend: “Mocht het u nooit aan rijkdom (‘ploutos’) het woord, dat uitgerekend weergeeft wat de aardgodin als Pandora ‘schenkt’ in haar ‘pithos’ ontbreken, Efeziërs, opdat het overtuigend bewijs geleverd wordt van het feit dat gij verloederd aan het worden zijt (‘ponèreuomenoi’)”.

M.a.w. Rijkdom, eens voldoende aanwezig, is de mogelijke noodz. en/of volde reden van ‘booswording’, zedelijk-maatschappelijke peilverlaging. Rijkdom is, als al wat Pandora schenkt, ‘genesis te kai fthora’ (opgang-en-neergang), d.i. harmonie der tegengestelden. Herakleitos’ eerste en laatste filosofisch woord.

Opm. -- M. Scheler (1874/1928), huserliaans gericht fenomenoloog stelde zijn conformiteitssysteem m.b.t. de verhouding tussen religie en filosofie (‘metafysiek’) voorop: hij reageerde, hiermee, zowel tegen (zowel algehele als gedeeltelijke) identificeringen (fil. = (minstens gedeeltelijk) religie) als tegen scheidingen (‘dualismen’ geheten).

Religie - aldus Scheler - kan niet gegrondvest worden op ‘metafysische inzichten’ in de ‘laatste en hoogste heelalgrond’ (die, dan, ergens met God identisch moet zijn).

Het verste dat men komen kan - aldus Scheler - is dat de resultaten der metafysiek ‘conform’ (vormgelijk) zijn met de religiegronden.

Men zou, i.p.v. ‘conformiteit’ ook van het feit kunnen gewagen dat, naar model (*zie hoger blz. 5vv.*), religie en filosofie ergens identisch zijn (partiële identiteit, dan).

Het is duidelijk dat de filosofie van een Herakleitos ‘conform’ is, in hoge mate, met de religie der aardmoeder of ‘nacht’ (de welwillende’ (*zie hoger blz. 34v.*))

Maar, was Herakleitos dan toch, niettegenstaande wat wij, hoger blz. 49v., vast meenden te mogen stellen, nl. dat de ordestichting niet o.m. van godheden uitging, ergens zeer religiegelovig, maar verborg hij het?

“Het leeuwenaandeel van de godheid betreffende dingen ontglipt, door ‘ongeloof’ (‘a.pistièi’), met als gevolg dat het zich niet laat kennen”. (*Fr. 86*). Misschien verborg Herakleitos zijn geloof, net als de ‘fusus’ ervan houdt zich te verbergen!

MHD 64.1

Opm.-- Projectie.

Scheler's 'conformiteit' kan, onbewust, verward worden met 'projectie' inzake religie. -- Omdat het begrip 'projectie', 'projecteren' zo vaak gebruikt wordt, zie hier een semasiologisch schema.

1. Expressieve betekenis: 'veruitwendiging'.

Een subject legt, in z 'n voor medemensen (en, meteen, zichzelf) waarneembaar gedrag inwendige fenomenen (denk-, gemoeds- en wilsinhouden) aan de dag, in z' n waarnemingswijze, taalspel (33vv.) en gebarenspeel, algeheel gedrag;-- Diltheyaans gezien, 'objectiveert' het subject z' n 'innerlijkheid' ('geest'); cfr. 38/40 supra).

2. Creatieve betekenis: 'ontwerp'

Een subject, of groep subjecten, natuurlijk, scheppen ('creatief moment': iets onbestaands creëren of iets reeds bestaands hercreëren, vernieuwen) b.v. een ontwerptekst of ontwerptekening (van een gebouw, een onderneming, e.d.m.). -

3. Interpretatieve betekenis. 'Toeschrijving', 'overdracht'.

3a. *EB. de Condillac* (1715/1780), de Franse sensualist (191v. *infra.*), verstaat onder 'projectie':

a/ een intellectuele bewerking,

b/ zo dat de inwendige fenomenen van een subject

(i) distributief, in de uitwendige werkelijkheden, rondom hem, modelidentisch afgebeeld en

(ii) collectief, in die zelfde werkelijkheid, buiten hem, schijnafhankelijk gedacht worden.

3b. Het toeschrijven met al of niet overdragen (afreageren) neemt veel vormen aan. Doch het is en blijft steeds een vorm van abduceren (1; 10 *supra*), d.i. vrijblijvend hypothesen formuleren omtrent de erin betrokken uitwendige wereld.

3b.1. Logi(sti)sch: een model construeren van iets in iets dat, buiten dat iets, bestaat, is 'dat iets in iets anders en onafhankelijks projecteren' (5vv. *Supra*);

Zo is de 'projectieve geometrie' gecentreerd rond het modelidentisch overbrengen ('overdragen') van meetkundige vormen b.v.;

zo is cartografie het modelgetrouwe afbeelden van aardrijkskundige werkelijkheden;

zo is, projectietechnisch, het afdraaien van een film of het te zien geven van diapositieven 'projecteren' op een scherm (die anders en onafhankelijk is).

MHD 64.2

Meteen is duidelijk dat de sens(ual)istische betekenis zeker niet identisch is met de logi(sti)sche betekenis (de onafhankelijkheid van de projectie is de inzet van het onderscheid). M.b.t. de modeltheoretische ‘projectie’ zij verwezen naar 101/109 (analogische reductie).

3b.2. Hermeneutisch (38/40)

Gewoonlijk wordt duidingstheoretisch projecteren verward met de zgn. psychologie van het projecteren).

(i) Zeer vaak betekent ‘projecteren’ niets anders dan eigenrecht- en/of vrijzinnig duiden (*abduceren*; 31; 33; 177vv.; 233v. *infra*);

Zo zegt *J. Delay* (*La jeunesse d’ A. Gide* (1869/1951)) dat “de kinderachtige (‘enfantines’) reacties van André Gide t.o.v. de ethiek, resp. politiek, die men hem had onderwezen, ‘slechts’ de projectie waren van zijn gemoedsreacties t.o.v. zijn moeder, die ze hem opdrong”.

Inderdaad, Gide, eigenzinnig, duidt én zijn moeder, die hem opvoedt, en haar ethisch-politische ideeën, die Gide met zijn moeder associeert (*5 supra: analogie*), als identisch of, althans, zeer identisch, zowel distributief (proportionele analogie) als collectief (attributieve analogie). Zodat dit type van ‘projectie’ slechts een onjuiste analogieredenering is (zie verder 101/109). Of, althans, een zeer kwestieuze.

Opm. -- De fameuze projectieproeven (geen ‘tests’ geheten, om reden van het omstreden wetenschappelijk karakter ervan; Rorschach; t.a.t.) situeren zich, veelal, hier: zij leggen individueel-stroeve (eigenzinnig), sociaal-stroeve (rechtzinnig) en/of individueel-soepele (vrijzinnig) abducties inzake b.v. vlekken bloot. (*cfr. infra blz. 233*).

Verder zijn sociale ‘attitudes’ als aprioritair antisemitisme, antilinksheid, antirechtsheid, typisch ‘abductieve’ daden; meer niet. Telkens al of niet expressief.

(ii) De dieptepsychologen (freudianen op de eerste plaats) hanteren graag ‘projectie’, ‘projecteren’. Meestal is de betekenis ofwel expressief (zie hoger) ofwel interpretatief. Doch er zijn - vaak vaag omschreven - andere semasiologische varianten., zo o.m. gecentreerd rond de systechnie ‘introjectief’ (met ‘lustaangename’ gemoedsreacties geassocieerd (zie hierboven)) / pro - of (zelfs) of zelfs extrojectief (met ‘lustonaangename’ gemoedsreacties geassocieerd).

MHD 64.3.

Voorbeelden daarvan - eerder pathologisch dan normaal - worden geacht waandenkbeelden (men waant zich door iemand 'vervolgd' (vervolgingswaan, - waarbij men hem/ haar de wil toeschrijft (in hem/ haar 'projecteert') te vervolgen); men is 'bijgelovig' (krachts- of godheidswaan,-- waarbij men aan iets, dat noch kracht noch godheid bevat, toch deze eigenschappen toekent,-- ze erin 'projecteert')).

Meer normaal zijn de (sterk) gemoedsgeladen reacties d.i. abducties (duidingen), t.o.v. medemensen, -- op de eerste plaats de beide ouders, -- dan de burens, werkgenoten, leiders, artsen, allerlei verzorg(st)ers.

Freudianen spreken, dan, van 'overdracht' (transfert). B.v., enerzijds, begeerte (o.m. in de vorm van de beeldindruk ('imago') van de 'geliefde', 'gekoesterde', 'tedere' vader of moederfiguur (we zeggen opzettelijk 'figuur' van de reële, 'waargenomen (*cfr. infra blz. 232vv.*) vader of moeder 'zijn' - objectief - vaak anders));

anderzijds, de 'dreigende', 'strengere', 'onderdrukkende' vader of moederfiguur. Evenzovele 'projecties' van eigen, d.i. subjectieve, reacties (abducties).

Heel bijzonder is de 'projectie', wanneer zij lustonaangename innerlijke abducties (reacties) buiten het subject, dat er zich, vaak, helemaal niet van bewust is, 'toekent' (toeschrijft', -- 'wijt' (ongunstige of negatieve projectie)) aan medemensen.

Jantje heeft de bloempot omgestoten, in de klas. Hij wijst, met de vinger: "Ik heb het niet gedaan! Rik heeft het gedaan". (regulatief model: "De pot verwijt de ketel dat hij zwart ziet"). Het lustonaangename van aan de breuk van de bloempot schuldig te zijn (met schaamrood, gebeurlijk, gekleurd 'projecteert' Jantje in Rik-die-er-dichtbijstond (collectieve structuur, handig 'geduid', d.i. analogisch misbruikt; *cfr. infra 101/109*), d.i. hij wentelt dit lustonaangename op de medemens af (afwentelingsprojectie).

Hetzelfde gebeurt, doch diachronisch-praxeologisch (praxis = handeling), als Jantje zegt: "Meester, Rik is 'eerst begonnen'".

(iii) de godsdiensttheoretici, vooral diegenen, die externalistisch (want te weinig, zelf, of helemaal niet religieus) de religieuze 'waarneming' ('ervaring') minimaliseren en de 'verklaring' (d.i. abductie) maximaliseren.

MHD 64.4

(1) De simpelste vorm is het antropomorfe taalspel.

Reeds Xenofanes van Kolofon (*zie hoger 21vv.*) gispte, net als al vele tijdgenoten en voorgangers (Homeros b.v.), het feit dat de mensen “zich de godheden voorstellen alsof zij mensen waren” (wat dan impliceert dat zwarthuidigen zich hun godheden als zwarthuidig indenken).

Het is overduidelijk dat dit een universeel fenomeen is. De religieus nauwkeuriger waarnemende en denkende mensen, echter, reageren daarop met op de analogie (5; 101 vv.) te wijzen: in zelfs zeer antropomorfe godsbeelden steekt steeds een minimaal-essentiële waarheidskern.

(2) Behalve voornoemde ‘menschvormige’ godheidsvoorstelling, kan ‘religieuze projectie’ ook en zelfs vooral betekenen een zeer bewust geformuleerde theorie (= abd.) inzake oorsprong en wezen van de godheid en de religie.

Het verklarende subject, in dit geval, kent aan de religieuze mens als religieuze mens toe het feit dat deze aan de (transcendent, wereld- en aardevreemd, autoritair-repressief geachte) godheid toeschrijft (‘projecteert in’) eigenheden, die die godheid, op zich genomen, niet bezit, maar die, in feite, eigendom zijn van die (immanent, wereld- en aardegebonden, onmondig geachte) mens.

‘Humanisme’ (*zie infra 180vv (protosofistische denkwijze)*) is, gewoonlijk de geheim gehouden wezenskern van dat type van religie en godheidsduiding. Deze neemt vele vormen aan. Zo b.v.

(a) identificatie (de godheid bezit het verstand van de mens, die ze vereert, maar in hoger, ja, verheven (transcendente) graad;

(b) overdracht (*zie hoger: dieptepsychologische projecties*); zo kent de religieuze mens aan de godheid de kentrekken (beeldindruk) toe van zijn ouders of, zelfs, gezins- en familiegenoten (zo in het totemisme, dat van ‘broeders en zusters in de godheid’ spreekt);

(c) aanvulling (zo b.v. bezit de godheid wat de mens, als religieus, ontbreekt, zo dat deze zijn noden en lot kan verbeteren (agogisch moment)

(d) Lustonaangename toeschrijving (zo ‘werpt’ de religieuze mens ‘in de godheid’ wat hijzelf als lustonaangenaam in zich ervaart: godheden en, zelfs, het opperwezen worden als de ‘ware’ oorzaak van mislukkingen allerhande ‘opgevat’ (men ‘projecteert’ in die godheden en/of het opperwezen zijn eigen kwaad (cfr *Ekklesiastikus (Ben Sira) 15: 11/20*, waar deze ‘negatieve’ projectie op oudtestamentische wijze verwoord wordt).

MHD 64.5.

Deze vorm van ‘projectie’ is, natuurlijk, ultrafrequent in het polydemonistisch-polytheïstisch religietype der oude Grieken b.v. en denkers als Herakeitos en Euripides demonstreren dit overduidelijk. (*cfr infra 250 (Jezus’ rechtsherstel in dit verband)*).

Tot daar de typologie.

Opm.-- Deze theorie der religieuze projectie kan, o.m., tweevoudig opgevat worden:

1. De enen zien in de religieuze projectie(s) een modelidentiteit met de niet religieuze (intersubjectieve en sociale b.v.);

2. De anderen zien er, behalve dat, een waan in aan het werk (zo brandmerkt Freud iedere religie als dusdanig als ‘eine illusion’).

Slotopm. --

(a) Indien men, over religieuze gegevens, in het taalspel der religievriendelijke filosofie spreekt (analogietype 1) of, over filosofische gegevens, in religieuze taal (analogie type 2), dan kan men, met Scheler, van ‘conformiteit’ (logi(sti)sche projectie; 64.1v.) gewagen.

(b) Indien, apriori (eigen-, recht- en/of vrijzinnig), een religieverklaring religie als opium’ (Kant, Marx), ‘illusion’ (Freud) abduceert, dan getuigt zij, ipso facto, van gebrek aan de meest elementaire cognitieve (= reductieve) religieuze waarneming.

(1) Zij verwacht, om te beginnen, de eigen, recht-, en/of vrijzinnige religievormen met de reductieve vormen ervan (sacrale ervaring van het type ‘waarneming’/ abductieve, deductieve en volreductieve reductie’) (*cfr. Supra 10vv.*)

(2) Zij is zelf een vorm van interpretatieve projectie van het hermeneutische, niet-logi(sti)sche type, ook en vooral wanneer zij deze subtiele projectie vermomt in (pseudo)wetenschappelijke betogen (*retoriek; cfr. 184vv.*), want, dan is zij regelrecht ideologie (*cfr. 173; 18; 54; 223*).

Zo b.v. als zij iedere religie als ‘infantiel’, ‘primitief’ (ongeëvolueerd), ‘pathologisch’ (neurotisch, psychopathologisch) d.i. ‘onverlicht’ (261vv.) afschrijft.

MHD 65

2. De neergang van het wijsgerig natuuronderzoek. (-450/-350)

Inleiding.

(1) Samenvatting van het voorgaande.

a/ Twee grote duidingstypes (abstractietypes) zijn ons bijgebleven: de hylisch-speculatieve' en de overwegend speculatieve denkwijzen. Deze laatste (Puth., El., Herakleitos) zijn onderling slechts gedeeltelijk overeen te brengen.

b/ de grondslagen crisis hebben wij op verscheidene punten zien ontstaan.

(2) Overzicht der oplossingen (uitwegen).

Er zijn er hoofdzakelijk twee grote.--

(A) Sceptiserende, ja, scepticistische abducties.

(A)1. De commonsensefilosofie houdt zich aan de concreet-individuele leefwereld met zijn gemeenschappelijke abducties (van het 'gezonde verstand').

Doch de sceptieker, die hetzelfde doet, is negatief ingesteld: de fenomenen (d.i. wat onmiddellijk gegeven is; *cfr. infra blz. 232vv. (fenomenologie)*) - fenomenisme, eigen aan de directe waarneming - empirisme - ons bezorgd door de in- en uitwendige zintuigen - sens(ual)isme-, -- ziedaar wat hij aanneemt; De rest (scept. ccomplementering), buiten de directe ervaring, betwijfelt hij. Ab-, de-, reduceren is steeds betwistbaar (eristiek; *cfr. Supra blz. 15vv.*).

(A)2. Speciaal scepticisme geldt

a. De wetenschappelijke inductie (met haar algemene waarheden en wetmatigheden) en

b. De transempirische, bovenzinnelijke (religieuze, mantisch-magische) abducties. De eerste gaan het concreet-individuele te buiten, de tweede de aards-seculaire evidenties.

(B) eclectiserende ja, eclecticistische abducties.

(B)1. 'Eclexis' is uitkiezen.-- Een Eerste type kiest uit de bestaande systemen, de onderling verzoenbare en, in alle geval, praktisch bruikbare abducties uit, zonder een nieuw systeem op te bouwen.

Summerend eclecticisme, dat soms zeer uiteenlopende stellingen ineen voegt.

(B)2. Creatief eclecticisme verzoent, op hoger vlak (synthese), (schijnbaar antithetische, onverzoenbare abducties. Dat hoger, omvattende standpunt, basis van een nieuwe systeemaanhang, is typisch. (in Hegeliaans-Marxistische taal heet men zulks 'dialectiek' (*cfr. infra blz. 226vv.*)).

MHD 66.

2A. De mechanistisch-atomistische abstractie. (66/180)

Fr. Krafft, gesch. d. Naturw., I, 241, zegt: de belangrijkste oplossingspogingen op natuurfilosofisch gebied, in de loop van de v-de e. v. Chr., zijn die van Empedokles van Akragas (-483/-423), van Anaxagoras van Klazomenai (-499/-428), de eerste vakwetenschappelijke fysieker in de hedendaagse zin van dat woord (op de mathematische analyse na), en de atomisten Leukippos van Milete (tss. -500 en -400) en vooral Demokritos van Abdera (-460/-370), de eerste atoomtheoreticus (binnen antieke gezichtseinder).

(1) Mechanicisme.

Twee axiomata kenmerken ieder mechanistisch wereld- en levensbeeld:

a. Alle beweging (verandering) geschiedt o.g.v. uitwendige ‘beginselen’ (noodz. en/of voldoende grond), aangezien de ‘elementen’ (oerstofdeeltjes), uit zichzelf, inert (traag) zijn;

b. Alle elementen zijn onderscheidbaar (eigen volle identiteit is bedoeld) o.g.v. kwantitatieve, vooral ruimtelijke of uitgebreidheidseigenschappen, doordat de zintuiglijk of verstandelijk-redelijk ervaren ‘kwaliteiten’ slechts secundair, d.i. afhankelijk van de ‘primaire’ (ruimtelijk-kwantitatieve) eigenschappen, zijn.

(2) Stoicheiosis.

Dit is een betere naam dan ‘atomisme’. Reden: in de strenge zin is ‘atomistiek’ enkel de leer van Leukippos en Demokritos, die strikte ‘atoma’ absoluut ondeelbare oerstofbestanddelen voorop stellen. Dit, terwijl Empedokles en Anaxagoras ook wel oerb Bestanddelen vooropstellen, maar dan niet streng ‘atomistisch’.

Meer nog: beide laatste fysiekers stellen ook, axiomatisch steeds, oerstofdeeltjes voorop, die, behalve ‘kwantitatief-ruimtelijke’, ook nog kwalitatief-doorleefde eigenschappen bezitten. Zij zijn, derhalve, geen extreem-mechanistische denkers, doch ‘gematigd-mechanisten’. Daarom stellen wij, het echt Griekse en, daarbij, echt door de latere ontwikkeling van het denken - bij Platon b.v. - op de voorgrond gekomen ‘elementatio’, d.i. het onderscheiden van oerb Bestanddelen, voor als gemeenschappelijke eigenschap der vier grote recentere natuurdenkers.

MHD 67.

A. Voor de louter vakwetenschappelijke punten

(zowel de wiskundige als de fysische) golden de abducties van de Eleatische henologie (cfr. *Supra blz. 14v.*): ‘zijnde’ (d.i. continuum) is één (én ondeelbaar én infinitesimaal continu),-- niet discontinu (‘atomair’, micromonadisch’).

Empedokles, Anaxagoras, Leukippos, Demokritos (deze twee laatsten de atomekers) vertrekken, i.p.v. de Eleatische denksfeer (redeneersfeer), van

(A) De waarneming.

De macroscopische zijnden vertonen, manifest,

a. Synchronisch: een veelheid van losse en autonome wezens, materietypes, betrekkingen allerhande (discontinuïteit) en

b. Diachronisch: een bewegingsvermogen, veranderingen allerhande implicerend.-
- uitgaande van Eleatische abducties die enorme indruk maakten, om reden van het geredeneer (cfr. *supra blz. 15vv. (eristiek)*), los van de empirie, de direct waargenomen fenomenen, de zintuigen, stonden zij voor het verwonderlijke, ja radeloos makende feit (cfr. *Supra blz. 10vv.*): enerzijds, manifeste waarneembare en dagelijks (*common-sense*; cfr. *Supra blz. 2;18*) waargenomen veelheid, zowel syn- als diachronisch, anderzijds, indringende ‘bewijzen’ (en tegenbewijzen) van radicale negatie van de waarneembare veelheid in naam van een continuïteitsontologie (*zie hoger blz. 14v. (Parmenides)*).

(B) Abductie.

“Indien, in de onzichtbare wezenskern van de manifeste veelheid, een echte veelheid van microscopisch kleine, ja, infinitesimale (cfr. *supra blz. 15*) ‘bestanddelen’ (stoicheïosis) - gelijksoortig (homogeen) en gelijktijdig (simultaan), althans tot op zekere hoogte (cfr. Fr. Krafft, o.c., 241), als hypothese werd geabduceerd, dan zou het conflict tussen waarnemende levenservaring en redenerende continuïteitsontologie ‘opgelost’ (*creatieve eclecticiek*; cfr. *Supra blz. 65*) zijn”.

(B).1. Deductie.

De hele filosofie van voornoemde denkers is een lange deductie (met veri- en falsificatie)

B. Filosofisch zijn er vier markante systemen, die wij afzonderlijk bestuderen. (67/70)

B1. Empedokleïsche theosofie.

Wij beperken ons tot de werkelijk nu nog significante momenten.

MHD 68.

1.-- Creatieve eclecticiek kenmerkt Empedokles,
W. Röd, *Die Phil.d.Antike*, 1, 146ff., zegt:

a. Empedokles, is Milesisch hylisch denker.

Wat J. Zafiropulo, *Empédocle d' Agrigente*, Paris, 1953, 36, 215 als volgt preciseerd: "De opvattingen der Grieken van de V-de e. - de (proto)sofisten uitgezonderd - bleven algeheel gedrenkt in voorouderlijke ideeën. Daardoor is het begrip 'wereldziel' (zie hoger blz. 4, 12v.) (...) kenmerkend voor de platonische fysiek (cfr. *Infra blz. 193vv.*) en a fortiori voor de fysiek voor Platon. Na ondergedoken te zijn bij Aristoteles (cfr. *infra blz. 210vv.*), duikt zij weer op bij de Stoa (cfr. *infra blz. 241*)".

b. Empedokles, is speculatief denker,

die de puthagoreïsche (zijn basisinzicht), Eleatische en Herakliteïsche stellingen (abductie, selectief verbindt tot een theosofische synthese. Cfr. *supra blz. 65*).

2.-- Eerste ernstige aanloop tot echte theosofie.

zoals gezegd hoger blz. 13 (onderaan) is 'theosofie' echte filosofie,-- geen archaïsch relict. Dat Empedokles, ons een echt appl. mod. van theosofie biedt, blijkt uit punt 1 (zijn creatieve eclecticiek), doch ook uit volgende feiten:

Empedokles, is mantisch-magisch blijkbaar zeer begaafd (daarvandaan zijn antieke faam als 'thaumaturg' (wonderdoener); -- zonder min of meer ontwikkelde Mystisch-magische 'gaven' (zie hoger blz. 13) heeft filosofie, die de naam 'theosofie' terecht wil dragen, niet veel zin. Cfr. ook *infra blz. 242vv.*

Verder blijkt Empedokles' theosofisch statuut ook uit de twee, ogenschijnlijk niet - samenhangende, werken:

a. 'Peri fuseos' (over de natuur, dat, naar algemeen getuigenis, fysisch overkomt en

b. 'Katharmoi' (reinigingen) (cfr. *supra blz. 13 (ad 4 en ad 5)*).

3.-- "Empedokles postuleerde (= abduceerde) een unieke wereld.

(cfr. Eleatisch Postulaat), die hij onderwierp aan de werking van twee 'zielen': 'minne' en 'strijd' ('filia' (Afrodite); 'neikos') geheten. Deze twee ('godheden'), om beurten, vormden de werkelijkheid om hetzij tot eenheid hetzij tot verscheurdheid". (Zafiropulo, o.c., 107).

Steller voegt eraan toe dat 'Een eeuwig herbeginnen' of 'cyclische ontwikkeling' daarin vervat lag.

MHD 69

4. -- M.b.t. de leer der rizomata (wortels): vuur (Zeus),

Het warme element, tegengesteld aan aarde (aidoneüs), het koele element; lucht (heire of hera), het droge element, tegengesteld aan water (nestis), het vochtige element.

Deze vierledigheid (men denke aan de ‘tetraktus’ van Puthagoras) komt van de puthagoreïzerende geneesheer Alkmaion van Kroton (+/- -500), die met de systechieën (niet harmonieën van tegengestelden in Heraklitesische zin) - ‘warm/koud’ en ‘vochtig/droog’ - werkte (cfr. *J. Zafiropulo, Empédocle d' Agrigente*, Paris, 1953, 99). Ook heet Empedokles ze niet ‘stoicheia’, doch ‘rizomataz’, ‘wortels’ (de Puthagoreïsche term).

Doch, waar Alkmaion de vierledigheid enkel op de mens als lichaam-en-ziel toepaste, verbreedt Empedokles de omvang tot de hele bezielde kosmos. (analogie,--cfr. *supra blz. 7*). Daarin was - aldus Zafiropulo - Empedokles consequent Puthagoreïsch (o.c., 99/100; de mens is ‘microkosmos’ (de wereld in het klein) t.o.v. De ‘macrokosmos’, het heelal).

Aristoteles nam deze vierledigheid over. Vandaar bleef zij meegaan tot in de XVII-de eeuw (en zelfs, in occultistische middens, tot op heden; de reden is dat deze ‘rizomata’ genetisch-generatieve beginselen van hylische - d.w.z. fluïdieke aard zijn, zoals Zafiropulo ook duidelijk merkt. Cfr. o.c., 35vv. (‘animisme’ heet Zafiropulo dit geloof aan oerstof of subtiel-fluïdieke materie.

Deze ongeschapen, eeuwige, bezielde ‘rizomata’ zijn godheden, in-en-toch boven de zon, de aarde, de aither en de zee. Binnen de wereldziel zijn de rizomata passieve oerstof. Het actieve moment, dat deze oerstof bezielt, is een harmonie der tegengestelden, nl. ‘filia’ (Afrodite), -- toeneiging (vriendschap e.d.m.) en ‘neikos’,-afstoting (vijandschap e.d.m.), die het heelalproces beheersen.

Men beweert dat Freud (1856/1939), de stichter der psychoanalyse, dit oerkoppel als ‘mythisch’ model genomen heeft voor zijn systechie ‘eros (libido)/ thanatos (agressie)!

Opmerking omtrent orfisme.

Dit punt is fundamenteel in de theosofie zowel van de puthagoreeës als van Empedokles. *Er. Dodds, The Greeks and the irrational*, Berkeley/Los Angeles, 1966, 149, zegt dat de oerkern van het orfisme drieledig was:

a/ het lichaam is de kerker van de ziel (daimon);

b/ de nare gevolgen van de zonde, zowel in deze wereld als in de komende, ritueel kunnen weggezuiverd’ (‘catharsis’, reiniging) worden;

MHD 70.

c/ vegetarisme - uit eerbied voor het (dierlijke) leven - is een essentiële leefregel. Het vierde punt, de zielsverhuizing ('metempsychosis', 'palingenesia', wedergeboorte of, beter, wederbelichaming, reïncarnatie), is - aldus Dodds - niet direct bewezen in de oudste documenten, maar het kan indirect bewezen geacht worden uit de term 'lichaam als kerker', waarin de daimon 'boet' voor zijn zonden uit het verleden.

Opm. -- M.b.t. Empedokles' leer inzake 'reiniging' zie Dodds, o.c., 153vv.; zie ook Zafiropulo, o.c., 95/125 (*la théorie de l' âme chez Empedocle*), waar blijkt dat Empedokles een typisch fysisch zielsbegrip, nevens het traditioneel-fluidieke, invoerde: waar men, tot dan toe, enkel zielen, die eeuwig en rein oerstoffelijk waren, erkende, sprak hij van zielen, die uit de vier 'zijnswortels' bestonden.

B2. Anaxagoreïsche sciëntistiek of natuurwetenschap. (70/123)

(1) "In de richting van de natuurwetenschappelijke wereldverklaring zagen we reeds de profeet Empedokles aan het werk. Zijn elementenleer wees aan (i) Anaxagoras en (ii) Leukippos en Demokritos de weg, bij hun natuurwetenschappelijke bespiegelingen. Daarbij vertonen deze natuurfilosofen een geheel andere geestesstructuur: Zij zijn minder profeet en meer wetenschapsmens". (*A. Vloemans, de voorsocratici*, 125).

(2) Anaxagoras was:

(a) "de eerste westerse vertegenwoordiger van een met volle bewustzijn van de dagdagelijkse wereld afgekeerde, 'beschouwelijke' mens, gericht op een intensief wetenschappelijk a/ vorsen en b/ denken" (cfr. Fr. Krafft, o.c., 266);

(b) een man, die encyclopedisch geleerd was: "Hij omvatte het ganse weten van zijn tijd" (*Vloemans, o.c., 136*), d.w.z. natuurkunde, scheikunde, sterrenkunde, ja, wiskunde.-- Dit alles belette - volgens Platon - niet dat hij, in zijn omgang, een koele maar innige verbondenheid met de medemens aan de dag legde. Hij had overtuigde aanhangers van groot formaat: Perikles van Athene (-492/-429), het beroemde staatshoofd van Athene, naar wie zijn tijdvak ('het Perikleische') geheten werd; alsook Euripides van Salamis (-480/-406), de derde en reeds protosofistisch gerichte tragieker (zie hoger blz. 57 (Dionusoseredienst). Over wie straks meer.

MHD 71

(c) *Methode.*

1. *Algemeen.*

-- DE. Gershenson (klassiek filoloog)/ DA. Greenberg (theoretisch-fysicus), *Anaxagoras and the Birth of Physics*, New York / Toronto / London, 1963,

-- id., *Anaxagoras and the birth of scientific method*, *ibid.*, 1964 (een uittreksel uit voornoemd werk, ingeleid, overigens, door de bekende epistemoloog Ernest Nagel, - wat een volstreekte waarborg biedt),-- beide werken menen, o.g.v. filologisch-vakwetenschapshistorisch onderzoek, te kunnen staande houden dat, met Anaxagoras de hedendaagse natuurwetenschap, althans in haar pre-galileiaanse fase (d.i. zonder de mathematische zijde van heden) ontstaan is.

“Ofschoon de oorsprongen - (aldus *The birth of sc. M.*, 1/2) - van de wetenschap teruggaan op voorhistorische tijden (...), toch - zo kan beweerd worden - deed het opdagen van ‘natuurlijke filosofie’ - *opm.*: ‘natural philosophy’, is, in het Engels, vaak synoniem van ‘natuurwetenschap’, met of zonder filosofische aanspraken -, begrepen als een proefondervindelijke en theoretische bezigheid - en wel in een vorm zo dat zij grondig dezelfde is als die van heden, zich voor in de Griekse wereld (...).

De eerste natuurfilosoof (in de huidige betekenis van die term),

(i) wiens naam ons bekend is,

(ii) wiens systeem standhield, en

(iii) wiens faam - als de stichter van de nieuwe ‘natuurlijke filosofie’ (zie hierboven voor de juiste betekenis) - geroemd werd, de hele oudheid door - was Anaxagoras”.

Ziedaar een formeel getuigenis van onbetwistbare waarde: het weerlegt de heden meermaals geuite ‘mening’ (zie hoger blz. 15, doch in niet-Parmenideïsche zin) dat het oude Hellas niet tot echte natuurwetenschap in de modern-hedendaagse zin ontwaakt zou zijn.

MHD 72.

2. Bijzonder

Beide stellers vatten de methode, die wij, voortaan, de ‘Anaxagoreïsche’ heten, als volgt samen.

a. Voorop verwijzen we

1/ naar blz. 14/1, supra (*grondslagen crisis*), 66/67 (*grondslagen crisis*),

2/ naar blz. 19/2 supra (*eristiek, vorm van scepsis*), 65 (*scepticistische complementering*)

3/ naar blz. 65 supra (*creatief-eclectische methode; appl. mod. sui generis: 68 (Empedokleïsch model)*).

Deze drieledigheid

a) grondslagen crisis, gevolgd door

b) eristiek-scepticisme en/ of

c) eclecticiek (in een van beide vormen)

is een invariant (onveranderlijke), d.i. - met Thoekudides - ‘n ‘ktēma es aei’, ‘, vaste verworvenheid, ook van het natuur- en menswetenschappelijke denken in zijn ontwikkelingsgang.

b. Gershenson/ Greenberg,

o.c., 6/7, vatten de Anaxagoreïsche methode, in haar eigen identiteit, als volgt, dus, samen.

(i) het object.

a/ de wezenaard van de stof;

b/ de wezenaard van het fysicale heelal. Wat hedentendage nog als ‘paradigmatisch model’ van ‘object’ geldt.

(ii) de benaderingswijze.

a/ waarneming is het aanvangspunt (vergelijk, doch met zin voor het grondige verschil van object, niet van benaderingswijze, blz. 10 supra). Wij zullen daarvan straks applicatieve modellen ontleden.

b/1. Abductie.

zie, weermom blz. 10 supra, doch weermom met de nadruk op het verschil van object natuurlijk. Hier ontstaat de ‘vakwetenschappelijke’, beter: ‘natuurwetenschappelijke hypothese’ (zie verder voor appl. mod.), die een ‘lemma’ scheidt, - een modelschets van de waarneming.

b/2 Deductie.

Weermom, mutatis mutandis supra blz. 10; doch ditmaal is het lemma niet noodzakelijk ‘eristisch-dialectisch weerlegend (‘ongerijmdheidsbewijs’), natuurlijk. Zie verder voor het appl. mod.

b/3. Reductie.-- zie, weermom hoger blz. 10 (waar reeds, vooruitlopend, over de experimentele vormen van reductie even gewaagd werd.

MHD 73.

(3) *Overzicht over de Anaxagoreïsche fysiek.* (73/109)

(3) A. *Methodebeschrijving.*

Wij delen dit kapittel in twee delen in:

(i) Anaxagoras' houding t.o.v. de stand van zaken (probleemstand);

(ii) Anaxagoras' werkwijze (methodefasen). (73/78)

A1. *Probleemstand.*

We nemen twee steekproeven:

1/ zijn houding t.a.v. de grondslagen crisis;

2/ zijn houding t.a.v. Empedokles, zijn onmiddellijke voorganger.

(3) A1a. *Anaxagoras' houding inzake natuurfilosofie.*

W. Jaeger, *A la naiss.*, 168, schetst deze prachtig: de Milesiërs (zie hoger blz. 3/4) waren - wat Jaeger heet - 'empirisch' ingesteld; d.w.z. zij vertrekken van de waarneming. Vanuit dit Ionisch midden verspreidde dit Empirisme zich over de deelfysieken - zie cursus tweede jaar - , zoals allereerst de geneeskunde (zie hoger blz. 13.1 (*Alkmaion*); 68/69 (Empedokles, die zelf ook 'arts' en 'genezer' tegelijk was)) en de andere menswetenschappen, enerzijds, en, anderzijds, de aardrijkskunde, resp. de geschiedwetenschap ('aard- en volkenkunde').

Jaeger kon er, met reden, de cultuurkritische 'verlichting', uitgaande van Xenofanes (zie hoger blz. 21/24), bijgevoegd hebben met haar karakteristieke (meta)-theoretische instelling, die, zoals die der Puthagoreërs en Eleaten en Heraklitéërs. typisch 'speculatief', d.i. het empirisme overschrijdend, was (zie daarom onze titel, van samenvattende aard, op blz. 4 supra: de speculatieve abstracties).

Dit behoort, met klem, tegen Jaeger's nadruk op het empirisme in, bevestigd en herhaald te worden. Zoniet, verstaat men Anaxagora's houding, zoals, overigens, Gershenson en Green deze met klem samenvatten (zie hoger blz. 71: én proefondervindelijk én theoretisch), hoegenaamd niet.

Tweede applicatief model van wat men nu zou heten 'traditiehermeneutiek' (d.i. leer omtrent de duiding, niet van eigentijdse en gelijktijdige, doch van overgeleverde en verleden menselijke feiten), hier, in casu, de strijd tussen Eleaten die onveranderlijkheid en eenheid benadrukken, enerzijds, en, anderzijds, de Heraklitéërs, die verandering en veelheid benadrukken.

MHD 74.

W. Röd, *Von Thales bis Demokrit*, 165, zegt, schitterend overigens: “De Filosofie van Anaxagoras kan begrepen worden als de poging om het axioma “Dat het waarachtig zijnde ongeworden is” - hetgeen Eleatisch is - in overeenstemming te brengen met het feit dat - zoals de waarneming toont -- “wording bestaat”.

Dit ‘in overeenstemming brengen’ is typisch eclecticisch-creatief (*zie hoger blz. 65*): uit een antithese (Elea / Herakl.) puurt men, op hoger peil van denken, een synthese.

Hierop zal F. Hegel (1770/1831), de leermeester van de Marxistische ‘dialectiek’ - die overal uit antithesen syntheses ‘puurt’ -, terecht de allergrootste nadruk leggen: de antieke Grieken hebben het voorgedaan (echter zonder de uitgewerkte theoretische dialectiek, die vooral Hegel schiep).

Parmenideïsch-Zenonisch denkmiddel.

Anaxagoras, in *Fr. 3* (één van de uiterst zeldzame van zijn nochtans te Athene veelgelezen werk), zegt het zoals *EW. Beth, De wijsb. d. wisk.*, 11 (*de prae-socratici*) en vv., het zeer juist gezien heeft, duidelijk:

(1) bij het kleine is er geen allerkleinste, maar een steeds kleiner (hoegrootheid); reden: dat het ‘zijnde’ - zoals Parmenides het opvatte (*zie hoger blz. 15 supra (infinitesimale zijnsopvatting)*) - er niet (meer) is, is onmogelijk.

(2) Doch, bij het grote, eveneens, is er steeds een nog groter (hoegrootheid). Het grote is, nl. onder oogpunt van ‘aantal’ (‘plèthos’), even groot (‘ison’). Ieder zijnde (‘hekaston’), op zich (‘pros heauto’; *zie hoger blz. 22/23 (kath’ heauto)*) genomen, is tegelijk groot en klein”.

Modern infinitesimaalrekenend uitgedrukt: ieder (onderverstaan: uitgebreid, d.i. hoegrootheid (kwantitatief ‘zijn’) bezittend) ‘zijnde’ is grenzeloos deelbaar naar het verkleinende en naar het vergrotende toe. (cfr. limiet- of grenswaardebegrip).

Excursus.

Gershenson / Greenberg, a.c., 8, begaan een ontologisch zware vergissing, waar zij zeggen, in hun commentaar op het Eleatiserend ‘moment’ van Anaxagoras’ fysiek: “De wet van de ongerijmdheid (*zie hoger blz. 9, onderaan*), eens toegepast op de basiseigenschap ‘bestaan’ (‘existence’), loopt uit op een soort ‘wet van het behoud van de bestaande (‘existing’) dingen.”

MHD 75

Dergelijke uitspraak is, natuurlijk, in flagrante tegenspraak met het elementaire ontologische inzicht, dat daarin bestaat dat het werkwoord 'zijn' uitzegbaar is zowel van veranderlijke als van onveranderlijke ('het behoud van het bestaande') werkelijkheid. Indien iets, hoe dan ook, 'werkelijk' is, dan valt het onder het bereik van 'zijn'.

Wat, natuurlijk, wel waar is, is dat het nog naïeve begrip 'zijnde' ('eon') van Parmenides en zijn leerlingen hier als axioma - en dan nog louter fysicaal - vooropgesteld wordt.

Uiterekend de zinsnede, die dat uitzegt, werd in het *Fr. 3*, op blz. 74 supra, overgeslagen - klaarheidshalve.

Na (1) en vóór (2) zegt Anaxagoras nl. "Het is immers, onmogelijk dat het 'zijnde' (op gegeven ogenblik) 'niet (meer) is'".

Hier klinkt het 'taalspel', (zie hoger blz. 35vv.) der nog erg sacraal-hylisch denkende Milesiërs door: de oerstof - bij Parmenides 'Het zijnde' - heeft hetzij daimonische hetzij 'goddelijke' eigenschappen. *Fr. 8* van Parmenides, immers, luidt als volgt: "Eén boodschap ('muthos') rest nog van de weg (der waarheid; zie hoger blz. 15): (Het zijnde) is.

Daaraan zijn erg vele merktekens ('sēmata', d.i. zijnseigenschappen): aangezien het 'ongeworden' (a.gnèton) is, is het ook onvergankelijk, 'geheel', 'eniggeboren', 'onbeweeglijk', zonder afwerking ('ateleston'); het 'was' nooit en 'zal' nooit 'zijn', aangezien het nu ineens geheel en gans is, 'een' ('hen') - zie, hoger blz. 14 (henologie) -, continu ('suneches') - zie hoger blz. 14; 15.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat *W. Jaeger, A la naiss.*, 107, zegt: "Net als Hesiodos verkondigt (Parmenides), in eigen naam, een bijzondere openbaring. Zijn voorwoord - dat 'verkondigt' dat zijn gedicht de 'alètheia' (waarheidsonthulling), afkomstig uit de mond van een godin 'openbaart' - getuigt van de religieuze diepte van zijn boodschap". Cfr. id., 115 (waar W.J. zegt dat de 'merktekens' hierboven, 'een absoluut zijnde, gans anders' dan deze 'fysische' wereld betreffen.

Wel is waar dat Anaxagoras deze sacraal-mythische kentrek, nl. de onvergankelijkheid, begint fysicaal te duiden, nl. in de richting van 'de wet van het behoud van de materie.

MHD 76.

Zoals hoger blz. 3 vv. reeds, voor Herakleitos, met *Cl. Ramnoux, Héraclite*, vastgesteld, is ook hier een meervoud van taalspelen aan het werk, o.m. het sacrale en het fysicale (dat erg seculair klinkt).

Meteen blijkt, voor de zoveelste maal, dat wat de huidige ‘hermeneutiekers’ - zie *hoger blz. 13. (Alkmaion); 26vv., 45vv. (Herakleitos)* - met zoveel klem staande houden, juist is: zelfs de fysieker - of antiek of hedendaags - situeert zich in een of meer taalspelen, vooral indien hij dat taalspelig-hermeneutisch ‘moment’ niet helder beseft.

Indien de sceptisch-onhermeneutische lezer bovenstaande hermeneutische bewering - althans voor Anaxagoras - niet gelooft, leze hij - maar dan met open oog voor de taalspelenboodschap van L. Wittgenstein - *Fr. 14*:

“De (heelal)geest - ‘nous’ -, die er altijd is (‘hos aei esti’, vgl. hoger blz. 27 (‘vuur’ van Herakleitos, analogon van de ‘nous’ (heelalverstand) van A.); 28 (‘pur aeizoön’, d.i. altijd levend vuur)) (...)”. Zelfs de woordkeuze is dermate ‘gelijkend’, op het werkwoord - dat in beide gevallen typisch is - na.

Welnu, bij Herakleitos is het verpletterend duidelijk: het sacrale woordgebruik (taalspel) was, bij Herakleitos, doorslaggevend (zie *hoger blz. 57/64*, voor het hiëro-analytisch bewijs).

Indien dezelfde sceptisch-onhermeneutische lezer nog een aanduiding wil, dan leze hij wat *W. Jaeger, A la naiss.*, 173, zegt: “Men heeft er (...) de aandacht op getrokken dat de verklaringen van Anaxagoras betreffende de ‘nous’ (heelalverstand) een eigenaardige gelijkenis, inzake taalvorm, vertonen met de stijl van de ‘humnos’ (hymne, d.i. ernstig, ja religieuze lied), die zij duidelijk en welbewust als model ter navolging nemen. (...)”.

In feite schakelt Anaxagoras zich, hier, in een overlevering in, die reeds gevestigd was en waarvan men de sporen bij bijna alle voorsocratische denkers kan vinden, ook al zijn er individuele verschillen”. (*Zie ook W. Jaeger, o.c.*, 38, 56, 105, 125, 149, 178). Ook de fysieker, hoe modern ook, situeert zich in een taal. Om het met CSS. Peirce te zeggen: ook de fysieker is een ‘interpretant’ (duider’)

MHD 77.

Herakliteïsch denkmodel.

Wij verwijzen, natuurlijk, naar blz. 27 (vooral ad b, waar gezegd wordt, door Röd nl., dat verzameling van de oerstof, het vuur, onveranderlijk blijft te midden van de onophoudelijke veranderingen! Totdaar Anaxagoras' houding te midden van de grondslagen-crisis, voor zover zij Eleaten en Herakliteeërs betreft.

(3) A1b Anaxagoras' houding t.o.v. Empedocles.

Fr. 8 zegt: "Iets anders wil ik u (enk.: 'toi') verkondigen. 'Fusis' - hier, nog, in de oorspronkelijke zin van 'verwekking' ('baring') - is het geval bij geen enkel van alle sterfelijke ('zijnden'). Ook is er (voor diezelfde verzameling van alle zijnden) geen einde ('teleutè'), dat in ondergang met zich brengende dood bestaat. Doch slechts vermenging ('mixis') en uitwisseling ('diallaxis') van de vermengde (dingen) bestaat.

'Baring' ('geboorte') b.v. is, toegekend aan zulke dingen, een naam (door) de mensen (gegeven)".

Anaxagoras, in *Fr. 17*, zegt: "Inzake geboren worden en vergaan ('ginesthai', 'apollusthai') huldigen de Hellenen een onjuist taalgebruik ('nomizosin'). Immers, geen 'ding', ('chrèma') wordt geboren of vergaat, doch, uitgaande ('apo') van er reeds zijnde ('eonton') dingen ('chrèmaton'), wordt een (ding) 'vermengd' en 'uiteengetrokken' ('diakrinetai').

Meteen, zo gezien, zouden de Hellenen juist zich uitdrukkend, van 'zich vermengen' i.p.v. 'ontstaan' en van 'uiteengaan' i.p.v. 'vergaan' spreken". Men kan, uit de reine vertaling reeds, zo de sterke gelijkenis opmaker.

Toch is Anaxagoras' houding t.o.v. Empedokles, in haar geheel gezien, grondig anders. Niet zonder reden hebben wij, *hoger op blz. 67*, Empedokles' denktipe als 'theosofie' betiteld. Zoals *W. Jaeger, A la Naiss.*, 169, zegt spant Empedokles zich ertoe in van de geneeskunde b.v. een echte vakwetenschap te maken, doch hij vermengt deze vakwetenschap met 'algemene theorieën' - met name: 'theosofische' inzichten.-. Uitgerekend

MHD 78.

dat 'theosofische' - versta: religieus - paranormale - bant Anaxagoras zoveel mogelijk, uit. Dat is secularisering der vakwetenschap. Deze seculaire kentering is haar tot op heden bijgebleven. Een *Ktèma es aei*". Een Verworvenheid! Natuurlijk blijft Anaxagoras steken in preseculaire resten, waarover straks meer (vitalisme (hiërozoïsme), fijnstoffelijkheidsidee inzake de nous b.v.).

Weerom: meer dan één taalspel, natuurlijk.

Samengevat.

(1) Met Herakleitos heeft hij gemeen: 'de wet van het behoud der totaliteit', doch met een even grote nadruk op beweging, en in die zin, veelheid. Maar de harmonie der tegengestelden, zoals de daimonisch-theologische Herakleitos die opvat,- dat is wat anders!

(2) Met zowel Empedoklès als de Atomiekers heeft Anaxagoras gemeen wat hij 'chremata' (dingen) heet. Deze zijn

(a) macroscopisch, b.v. een stuk vlees, doch

(b) zij zijn ook microscopisch ('ultraklein, -- ja, infinitesimaal (*zie hoger blz. 74*)).

Slotsom: er zijn twee types van 'dingen': de gewone (macroscopische) van onze ervaring en de aan onze ervaring ontsnappende (microscopisch-infinitesimale) 'dingen' (beter 'bestanddeeltjes').

Door - zoals Röd, o.c., 165, zegt - 'associatie' en 'dissociatie' van de infinitesimale bestanddeeltjes ontstaan - schijnbaar - en vergaan - even schijnbaar - de niet-infinitesimale dingen.

(2).1. Doch

a. t.o.v. Empedokles verschilt Anaxagoras: waar Empedokles spreekt van 'lichtende Zeus' (vuur)/ 'Aidoneus' enerzijds, en, anderzijds, 'levengevende Hera' (lucht)/ 'Nèstis, die, d.m.v. haar tranen de stervelingen een levensbron toevloeien laat' (water) - de fameuze vier systemische 'elementen' (beter: zijswortels) -, daar heeft Anaxagoras het over infinitesimale deeltjes.

En **b.** t.o.v. de Atomisten verschilt Anaxagoras: waar zij van ondeelbare bestanddeeltjes ('a.toma'), spreken, daar spreekt Anaxagoras van onbegrensd deelbare (limietbegrip) bestanddeeltjes, die 'homoiomerè' zijn.

(3) A2. Methodefaseologie. (78/109)

Wij verwijzen, nu, eens en voorgoed, naar *blz. 10 (waarneming / speculatie) 16/18 (waarneming / speculatie)*.

MHD 79.

Voorop: applicatief model. (79/85)

Vloemans, De voorsocratici, 133v.:

a. -- Toen, op zekere dag, een grote meteorsteen te Aigospotamoi neerkwam,
(1) oordeelde Anaxagoras terecht dat deze uit de wereld der ‘sterren’ (versta: hemellichamen) moest afkomstig zijn.

(2) in aansluiting bij deze vooropstelling, kwam Anaxagoras tot de slotsom dat het heelal fysicaal/ fysisch gelijkaardig moest zijn.

M.a.w.

Fase 1 (waarneming) - de meteorsteen -, wordt verwerkt (geduid) tweevoudig:

fase 2.1- (abductie 1). De meteorsteen komt uit het heelal -;

Fase 2.2 (abductie 2) - het heelal is ‘gelijkaardig’ (homogeen, gelijksoortig) -.

Deze abductie sluit niet zonder meer aan het waargenomen feit aan - in tegenstelling tot abductie 2.1. Hier is het waargenomen feit slechts aanleiding tot het formuleren van een thesis, die, in beginsel, wel toetsbaar is, maar die zeker het waargenomen feit te buiten gaat (‘extrapolatie, d.i. een veralgemening of inductie, die, blijikbaar, niet zonder meer bij het feit, waaraan de inductie vastknoopt, aansluit).

M.a.w. streng genomen formuleert Anaxagoras hier een ‘theorie’ (abductie) naar aanleiding van een feit dat er kan de illustratie (applicatief model) van zijn. Doch dit laatste is een gissing, meer niet.

Excursus.

De Peripatetiekers - d.i. Aristoteliekers - heetten een (twist)gesprek ‘pragmatisch’ (‘pragmatikos’), wanneer het uitging van ‘beginselen’ (d.i. abducties), die strikt eigen zijn aan het besproken object (‘to pragma’),-- die - om met E. Husserl (1859/1938), de stichter der intentionele fenomenologie, te spreken - ‘zu den Sachen selbst’ (‘(tot) de zaken zelf) (toe)behoren.

Of nog - aristotelisch uitgedrukt - Abducties, die wortelen in de wezensaard (‘natuur’) van het ‘pragma’ zelf.

M.a.w. een gesprek, dat pragmatisch (objectgetrouw) is, kan maar over dat ene object gehouden worden. Het thematiseert nl. een natuurgetrouw (werkelijkheidsgetrouw) ‘model’ - zie hoger blz. 5/7-; meer niet.

Hier toegepast: abductie 1 (uit het buitenaardse heelal) is pragmatisch; Abductie 2 (alle hemellichamen zijn van dezelfde aard, is misschien pragmatisch, misschien niet-pragmatisch).

MHD 80.

b.-- Vloemans, o.c., *ibid.*, vat verder samen - wat men zou kunnen heten - de eenheidstheorie inzake het heelal van Anaxagoras.

Twee (noodz. en voldoende) 'factoren' (abductieve redenen) werken:

(i) de middenpuntvliedende kracht van de snel draaiende aarde, die zowel steenmassa's wegslingert als deze in een kringvormige baan vasthoudt, waardoor zij ze verhindert terug op de aarde te vallen;

(ii) de gloeiende of vuurlijke 'aihter' (d.i. de hogere luchtlaag rond de aarde, die, min of meer, overeenstemt met wat wij, nu, de troposfeer en de stratosfeer zouden heten, met de blauwe of azuren kleur), die, zelf, een draaiende beweging heeft; deze aithèr maakt dat de door de aarde weggeslingerde steenmassa's zelf aan het gloeien gaan en worden mee gewenteld. Dit zijn dan de 'hemellichamen'.

Ziedaar de gelijkaardigheidsleer (eenheidsleer) van Anaxagoras. Deze zin voor eenheidstheorie. Die een toepassing is van het denkeconomische of vereenvoudigingsbeginsel, dat vraagt dat men, met een minimum aan denkmiddelen (abducties), een maximum aan feiten 'verklaart', is een 'ktèma es aei' (Thoekudides), een verworvenheid van de moderne natuurwetenschap (pragmatische denkeconomie).

c. -- Vloemans vat verder, *ibid.*, samen.

Het verschil tussen de hemellichamen - zon, maan, planeten, sterren - 'abduceerde' en 'deduceerde' (uit zijn steenmassasabductie) als volgt.

a. De sterren, resp. planeten stralen, 's avonds en 's nachts, in het duister, haar licht uit; ook verwarmen zij de donkere en koude aarde.

b. De zon, echter, die hij zich als een geweldige, gloeiende steenmassa abduceerde, ergens ver in het hemelruim verwijderd en haar omloop doende, is veel sterker inzake licht en warmte.

c. De maan, eveneens, was 'geweldig' en verder verwijderd in haar omloop dan de gewone sterren en planeten. Zij was veel kleiner dan de zon. Toch stelde hij haar oppervlakte gelijk met die van de Peloponnesos.

Opmerking.-- De eigenlijke reductie, d.i. de afleiding van toetsbare deducties (progressieve reducties) en de feitelijke toetsing d.m.v. nieuwe 'pragmata' (feiten), gevolg van proefneming), is er niet.

MHD. 81

Pas met Copernicus (1473/1543), bekend om zijn heliocentrisme, Tycho Brahe (1546/1601), J. Kepler (1571/1630) bekend om zijn wetten inzake het zonnesysteem, en vooral G. Galilei (1564/1642), die de exacte, d.i. mathematisch-experimentele fysiek stichtten, zal het tijdvak van de toetsing aanbreken. Christiaan Huyghens (1629/1695), bekend om zijn onderzoek inzake zwaartekracht, zal de middenpuntvliedende kracht typisch modern-hedendaags formuleren.

Toch heeft Anaxagoras definitief de weg gewezen, in het spoor van Empedokles, doch 'fysikaler', d.i. fysisch, doch seculariserend. Men ziet dit zeer duidelijk in zijn abductieve reactie op de in -468, te Aigospotamoi (aan de Hellespontos) gevallen meteorsteen.

(i) Men vereerde daar ter plaatse de steen als een wijsteen van 'goddelijke oorsprong'!

(ii) doch Anaxagoras ziet er gewoon een stuk aarde, eens weggeslingerd en nu teruggevallen, in. Meer niet. Wel was hij ooit gloeiend geweest dankzij de hogere, gloeiende aither, maar was teruggevallen.

Excursus. - 'Gevaarlijk taalspel'.

Zie steeds blz. 33vv. (Wittgenstein's tweede periode). Anaxagoras behoorde tot de 'verlichte kringen' (rond Peèriklès). Welnu, de archaïserende, 'fundamentalistische' (op religieus gebied behoudsgezinde) adel, gesteund door Sparta, organiseerde een oppositie tegen Perikleès. Zij legde klacht neer tegen Feidias van Athene (-490/-431), de protagonist van de nieuwe Attische kunst, -437; tegen Perikleès' zeer ontwikkelde 'hetaira' (minnevriendin) en later echtgenote, de mooie Aspasia van Miletos (-432/-431), en tegen Anaxagoras, -432.

De processen luiden 'misdad tegen polisreligie'. Anaxagoras werden 'ketterse' (de officiële of politieke religie miskennende) ideeën over de 'godheden' zon en maan, verweten. Hier ziet men dat 'woorden' en 'taal' (taalspel) van vernieuwende aard 'gevaarlijk' kunnen zijn. Men heeft de seculaire tendens van Anaxagoras duidelijk en klaar aangevoeld. (cfr. *Fr. Krafft, Gesch. D. Naturw.*, i, 267f.).

MHD 82.

En, inderdaad, Vloemans, o.c., 137, zegt: “In de kring van de Anaxagoreeërs leefden de traditionele goden slechts in ‘symbolisch’ spraakgebruik voort, als gemakkelijk te hanteren allegorieën”.

Men heeft dat ‘symboolfideïsme’ geheten: het ‘geloof’, dat men aan de traditionele sacrale gegevens hecht (‘fideïsme’) - niet meer een ‘weten’ -, ziet er slechts ‘zinnebeelden’ en wel van seculaire dingen in, meer niet. Een andere manier van ‘zeggen’ (‘all.ègoria’), meer niet. -- wat nog steeds actueel is.

Excursus.

Harmonie van (i) ‘waarneming’, resp. ‘proefneming’ (zie verder) en (ii) analyse’ (versta: abductie hetzij deductief hetzij reductief).

Gershenson/ Greenberg, o.c., 6/7: “Deze twee methoden waren de basiswerktuigen, gebruikt door Anaxagoras, bij de studie van

- a. de natuur van de stof en
- b. de natuur van het fysische heelal als een geheel.

Inderdaad, de belangrijkste kentering van Anaxagoras’ theorie is het eenvoudige feit dat hij beide methoden gebruikte: hij stond erop dat (1) alle waarnemingen (2) in een logisch kader werden ingepast.

Hij was de eerste, die eiste dat (1) waarneming en (2) logica hand in hand gaan in de ‘natuurlijke’ filosofie,- dat geen van beide voorrang heeft op de andere,- dat, indien zij, schijnbaar, onderling in conflict komen, zij moeten verenigd, geharmonieerd worden, ja, onderling gecompromitteerd, zonder dat een van beide ooit losgelaten wordt.

Wij zullen applicatieve modellen zien van Anaxagoras’ pogingen om deze harmonie waar te maken. Doch de werkelijke betekenis van deze pogingen ligt zonder meer in het feit dat zij aangewend werden, dat, meteen, Anaxagoras nooit toeliet dat zijn fysiek

(1) heel en al opging in het rijk van de abstractie en de fantasie of
(2) volkomen gebonden lag aan de fenomenen, die de zintuigen waarnemen”. Tot daar *Birth of scientific method*.

Wij kunnen dit, na het eerste appl. model (meteoorsteen), beamen. Zijn er ook uitspraken van Anaxagoras, tussen de zeer zeldzame fragmenten, die zulks bevestigen? Ja.

MHD 83.

(1) *Fr. 1* zegt dat ‘oneindig kleine’ niet ‘andèlon hupo (s)mikrotètòs’ (niet duidelijk waarneembaar om reden van de kleinheid) was.

(2) *Fr. 7* zegt: “(Zodat) wij de verzameling (‘plèthos’) der zich afscheidende (‘apokrinomenon’) (dingen) noch dankzij rede (‘logoi’) noch dankzij feit (‘argoi’) kunnen ‘weten’ (‘eidenai’). Wat aantoonst dat Anaxagoras kennis meervoudig opvat: feit en rede(nering).

(3) *Fr. 21b*. Zegt: “(Inzake kracht en snelheid zijn wij de minderen van de dieren). Doch wij maken gebruik van wat ons (als mensen) eigen is, nl. ervaring (‘empeiriai’), geheugen (‘mnèmèi’), wijsheid (‘sofiai’), vaardigheid (‘technèi’).”

(4) *Fr. 21*: “Wegens de zwakheid van (onze zintuigen) zijn wij er niet toe in staat het ware te schiften (van het onware; ‘krinein t’alèthes’).”

(5) ‘opsis ton adelon ta fainomena’: de zich tonende (dingen), ‘fenomenen’ (‘verschijnselen’) zijn het ‘zicht op’ (‘opsis’) de onzichtbare dingen. Voeg daarbij wat Diogenes Laërtios (Laërte, stad in Kilikië; tss. + 200 en +300) als anekdote vertelt:

Toen men aan Anaxagoras de vraag stelde ‘wat voor soort ‘leven’ (‘bios’) hij wilde leiden, antwoordde hij: ‘een bios’, leven dat besteed is aan de ‘theoria’ (beschouwing, ‘theorie’; zie *hoger blz. 21* -(*Xenofanes’ metatheorie*)) van de zon, de maan en de hemelen”.

Anekdote, die men vaak van Puthagoras vertelt. Na het samenleggen van de fragmenten en deze laatste (desnoods) anekdotische (maar toch historisch gefundeerde) uitspraak, wordt het duidelijk dat, onder ‘theoria’, Anaxagoras inderdaad, én waarneming (proefneming desnoods) én duiding (‘analyse’, ab-, de- en reductie) verstond. -- Vgl. Herakleitos (*blz. 27; 30/32; 33*); doch ook reeds Alkmaion *blz. 13.1*). Doch elk op een andere wijze.

Uitweiding.-- De systechie ‘zichtbaar/ onzichtbaar’.

De (noodz. en/of voldoende) reden (grond, factor), die de abductie (met haar gevolg, de- en re- ductie) blootlegt, is vaak onzichtbaar.

(1) *JP. Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs (essai de psychologie historique)*, Paris, 1971,II, 105, n. 26, zegt: “De tegenstelling, zo beslissend in het religieuze denken, tussen ‘fanera’ (de zichtbare, evidente dingen) en ‘adèla’ (de onzichtbare, niet-klaarblijkelijke dingen) keert, analoog, in (1) de filosofie, (2) de vakwetenschap en (3) het juridische onderscheid tussen ‘zichtbare’ en ‘onzichtbare’ bezittingen terug.”

MHD 84.

Vernant verwijst naar:

1/ P. Schuhl, *adèle*, in: *homo (Etudes philosophiques)*, I (*Annales publiées par la faculté des lettres de Toulouse*), 1953, 86/ 94;

2/ L. Gernet, *Choses visibles et invisibles*, in: *revue philosophique*, 1956, 79/87.

Vernant, II, 55: “Men stoot (...) op de traditionele tegenstelling ‘fanera/ adèla’ (zichtbare/ onzichtbare (dingen)).

(1)- Het zichtbare is het object van de ‘empeiria’, de ervaring - zie *blz. 83 supra* (voor Anaxagoras’ woorden daarover).

(2) Het onzichtbare vergt een andere verstandsverrichting:

(2)a. Hetzij de (door de godheden ingegeven) mantiek (wichelkunst)

(2)b. Hetzij de reine redenering (‘logismos: ratiocinatio’). Zie weerom Anaxagoras daarover, hierboven.

M.a.w. de strijd tussen religieuzen, resp. theosofen (denk aan Empedokles; zie *hoger blz. 67/70*; denk aan Herakleitos; zie *hoger blz. 64* (Scheler’ s conformiteitssysteem)), d.i. religie en ‘filosofie’ gaat niet over het feit dat de religie, resp. de theosofie onzichtbare dingen benadrukt.

Die strijd, waarin Anaxagoras, dankzij zijn secularisme, gewikkeld was, gaat over een welbepaald type van onzichtbare dingen: de religie en theosofie hebben het over een mantisch onzichtbare; de ‘filosofie’ en de vakwetenschap hebben het over een ‘rationeel-intellectueel’ inzichtbare. Beide denkvormen overschrijden de onmiddellijke, empirisch-sceptische fenomenen - zie *hoger blz. 65 (scepticisme)*; zie ook *hoger blz. 45/49 (Archaisch-religieuze scepisis in de vorm van orakelhermeneutiek)*; 53 (‘ook gij, evenmin als ik’); 56/64 (‘begrijpende methode’); zie ook *hoger blz. 21/24 (Xenofanes’ metatheorie als overschrijdingsbewustzijn t.o.v. de empirisch-sceptische gegevens)*.

(2) O. Willmann, *Die Wichtigsten philosophischen Facheusdrücke in historischer Anordnung*, Kempton/ München, 1909, 20/21: “De uitdrukking ‘theoria’, waarvandaan onze ‘theorie’, d.i. beschouwing, komt, wordt aan Puthagoras toegeschreven.

MHD 85

Naar verluidt, zou hij zichzelf een beschouwer van de waarheid, 'theatès', geheten hebben.(...).

Platon van Athene (-427/-347) heet 'wetenschap' 'beschouwing van het zijnde' ('theorètikè tou ontes').

Aristotfles van Stageira (-384/-322) stelt het theoretische leven tegenover het praktische leven.(...).

De Romeinen vertaalden 'theates' door 'speculator' (hetgeen, eigenlijk, gluurder, bespieder betekent, verwante met 'specula' (uitkijkpost)) en 'theorein' door 'speculari', beschouwen.

Wij heten 'speculatie' de eigenlijke wijsgerige beschouwing: de belangstelling, die (typisch) 'speculatief is.

(1) onderzoekt,

(2)a. Uitgaande van de 'empirische' belangstelling

(2)b. De samenhangen, die achter de empirie of ervaring liggen".

Tot daar Willmann, die, daarmee, Anaxagoras' instelling weergeeft.

M.a.w. De abductie is de kern: het empirische feit lokt een (regressieve) reductie (= abductie of verklaring; een noodzakel. of zelfs volde reden) uit, die een verklaring biedt, die het empirische feit 'begrijpelijk' maakt. Zie *hoger blz. 10vv.*

-- (3) Dat dit reeds in de oudheid zo was - en wel op zeer zakelijk terrein, nl. de technologie -, bewijst het volgende.

Vernant, o.c., *ibid.*, haalt aan: "Heron van Alexandria (+/- 0/100), in zijn *Baroukos* (*mèchanè*), onderstreept dat de 'reden' van alle moeilijkheden in mechanische vraagstukken en van de ondoorzichtelijkheid, die op het terrein van het vorse naar de 'oorzaken' (d.i. de afzonderl. noodz. en gezamenlijk voldoende redenen) weegt, in dit vak, daarin ligt dat men noch de krachten, die, in de aan de zwaartekracht onderhevige lichamen, aan het werk zijn, noch de wijze waarop zij gespreid worden, kan zien.

Aangezien de 'kracht' thuis is in het onzichtbare, beheerst onvermijdelijk de 'logismos' (de redenerende taalvorm) de mechanica".

Vernant wijst er, meteen, op dat de Systechie 'faneron/ adèlon' (zichtbaar/ onzichtbaar), behalve voornoemd technologisch terrein, ook dat van de Helleense geneeskunde en geschiedschrijving beheerst.

MHD 86.

Verdieping: tweede applicatief model. (86/89)

W. Jaeger, *A la naiss.*, 254, Wijst erop dat, behalve de buitenmenselijke natuur, Anaxagoras, ook en vooral, biologisch-menselijke particuliere ervaringsfeiten, Milesisch-empiristisch, als uitgangspunt nam. Twee types van processen vallen in het oog.

(1) *Fr. 10*: “Hoe zou uit niet-haar haar ontstaan en uit niet-vlees vlees?” M.a.w. het voedingsproces interesseert Anaxagoras (en wel als model van zijn fysiek). Bij de planten: bladeren, hout, schors,- bij de schelpdieren: schelpen,- bij de dieren (mensen): spieren, beenderen, merg, bloed; -- dat alles ontstaat uit het opgenomen voedsel, dat alle bestanddelen, hierboven opgesomd, bevat, die dan in het voedingsproces uit hun ongedifferentieerde toestand zich differentiëren tot de genoemde onderdelen der organismen. Deze bestanddelen heet Anaxagoras ‘Homoio.merès’ (enk.), d.i. gevormd uit gelijkaardige (= analoge; deels identische, deels niet identische) bestanddelen.

(2) W. Jaeger, *A la naiss.*, 251: “Het methodologische beginsel (d.i., in de taal van deze cursus, het abductief-reductief beginsel) van Anaxagoras is verwoord, in *Fr. 21a* (opsis ton adelon ta fainomena; de fenomenen tonen ons de onzichtbare gronden; vgl. onze eerste vertaling op blz. 83). Zo b.v. Anaxagoras’ ‘theorie’ over de ‘homoiomereiai’ (term van Aristoteles, maar die perfect Anaxagoras’ gedachte weergeeft).

Deze steunt zich niet op een pure ‘speculatie’ (zie hoger blz. 73 (*synthese van empirisme en ‘speculatieve’ abstracties*); 82 (*‘harmonie’ van waarneming en ‘analyse’*), doch op de waarneming - aldus Jaeger zelfs, steeds aangehaald - van bepaalde fenomenen (cfr. hierboven *Fr 10*, waarnaar Jaeger zelf in deze tekst verwijst”).

Tot daar deel 1 van dit citaat.

Nu deel 2 van hetzelfde citaat: “Natuurlijk, zijn er ook andere waarnemingen, ontleend aan (1) de kleuren-uitleg van deze aanhaling: de schilder schildert, met dezelfde kleuren, een verscheidenheid van werken (hij schildert ermee mensen, dieren, planten, voorwerpen);

MHD 87.

(2) de bewegings- of mechanische processen dat zijn uitgangspunt het vraagstuk van (1) de voeding - zie hierboven blz. 86, ad (1) - en

(2) het groeiproces van de levende lichamen was, wordt door Simplikios verklaart (+/- +400/+500), ad. Arist. Phys., 3, 4, 203a19 (Anax. A 45).

Simplikios verklaart dat Anaxagoras onder de indruk was van de studie van de voedingsfenomenen ('trofè'). Cfr. ook Anaxagoras. A 46."

Wij sloegen, opzettelijk weerom, een zinsnede over, duidelijkheidshalve: "In *Fr. 10* - zie hierboven - wordt gezegd dat Anaxagoras zich afvroeg hoe de meest verscheiden delen van het organisme - zo b.v. het haar, de nagels, de aders, de slagaders, de pezen, de beenderen - konden voortspruiten uit eenzelfde zaad, tenzij er, vanaf het begin(sel), in aanwezig waren".

M.a.w. het voortplantingsproces was het tweede biologisch hoofdfenomeen dat Anaxagoras boeide als model voor zijn fysiek.

Uitweiding.-- Het hierboven - blz. 77v. (associatief/ dissociatief proces) - aangeraakte basisproces van Anaxagoras' fysiek - d.i. een type van 'Stoicheiosis' (zie hoger blz. 2) - werd, natuurlijk, voor hem voorbereid.

(a) Reeds Anaximines van Miletos (zie hoger blz. 3/4) spreekt van 'air' ('pneuma'), - luchtstof, ademoerstof, - die verdicht ('pyknosis') tot vloeibare en/of vaste aggregaattoestanden of die verdunt ('manosis') tot vuuroerstof.

Röd, Von Thales bis Demokrit, 46, zegt, hierbij, dat op die wijze, kwalitatieve onderscheiden tot kwantitatieve herleid werden.

Opgemerkt zij dat Röd hier modern duidt: de fluïdieke oerstof, ofschoon kwalitatief, is tegelijk ook kwantitatief (korrelij,- hetzij atomair hetzij infinitesimaal).

(b) Alkmaion van Kroton (zie hoger blz. 13/13.1) gebruikt, volgens W. Jaeger, o.c., 255, het woord 'krisis' (net als later, Parmenides van Elea), d.i. vermenging, -- weerom een kwantitatief moment van kwalitatieve gezondheids- of ziektefenomenen.

(c) Parmenides van Elea (zie hoger blz. 15 (de weg der meningen, waarin hij zijn 'fysiek' uiteenzet) heeft het over 'vermenging' van de veelvuldig zich vergissende organen.-- op zich is dit 'fysisch' woord eerder kwantitatief makend van kwalitatieve gegevens.

MHD 88.

(d) Empedoklès van Akragas (*cf. supra blz. 68v.: rizomata*) beweegt zich tussen het kwantitatieve en het kwalitatieve gezichtspunt: als Pythagoreër zou hij micromonaden (*cf. Supra 4/9*) behoren voorop te stellen; doch zijn ‘rizomata’ of werkelijkheidswortels (een Puthagoreïzerend term) zijn, eerder, ontworpen vanuit de school voor geneeskunde te Kroton (*cf. Supra blz. 13.1*).

Overzicht. - Gaan wij na waar wij, met Anaxagoras, nu staan.

(A) Waarneming.

Overduidelijk vertrekt Anaxagoras van de commonsenseleefwereld (*cf. Supra blz. 2*). Doch, even duidelijk, kiest hij welbepaalde sectoren uit die commonsenseleefwereld uit (particuliere ervaringsfeiten) en dit met een gebeurlijk tweevoudig doel:

(i) enerzijds, om een particulier fenomeen - b.v. de verwerking der voedingsstoffen - modelgetrouw te duiden;

(ii) anderzijds, om - en hier toont hij zich ofwel eenheidstheoreticus (*zie hoger blz. 80*) ofwél echt filosoof (*cf. supra blz. 40*) - analogisch (*cf. infra blz. 101vv*) - de totaliteit, de ‘Horizon’, waarbinnen de mens - of hij nu gewoon commonsensistisch leeft en denkt ofwel fysieker (vakwetenschapper) is - altijd zich situeert, al levend en denkend, te duiden (d.i. te abduceren).

Dit laatste zal overduidelijk blijken, wanneer Anaxagoras, zeer tegen de zin van menig huidig fysicus b.v., als ‘wereldgrond’ de ‘nous’ abduceert (*cf. infra blz. 11vv. (teleologie)*).

(B) Abductie.

Zoals wij, later, n.a.v. Aristoteles’ ontologie (*cf. infra blz. 217v (Aristotelische wetenschapstheorie)*), zullen uitvoeriger bespreken, is echte filosofie steeds:

(a) singulier en/of particulier in haar aanleiding (= waarneming); neem b.v. de doelgerichtheid in een aantal evident doelmatige en/of doelgerichte processen.

(b) doch, na zo nauwkeurig mogelijke empirische waarneming, stelt zich, voor de filosoof als filosoof, de vraag: “Hoe behoort, logisch-streng gesproken, het ‘zijn’ (d.i. de totaliteit, die ons tot ‘horizon’ van levend denken opgedrongen is, geabduceerd (opgevat) te worden zo dat, deelidentisch (*cf. supra 5; 9; 114 vv.; 40*), b.v. het vastgestelde fenomeen mogelijk is?”.

Ziedaar wat eenheidswetenschap van echte filosofie streng onderscheidt.

MHD 89.

De Anaxagoreïsche oplossing.

Vatten we samen, dan komt Anaxagoras' oplossing van het probleem van het ene in het vele (versta: van de hem eigen stoicheiosis of bestanddelenordering) hierop neer.

Fr. 11 zegt het samenvattend: "In ieder (zijnde, 'chrèma') is, van ieder (zijnde, (chrèma', een deel ('moira')". Röd, a.c., 166, heet dat 'het beginsel "Alles in alles", geldend zowel voor (macroscopisch grote) dingen als voor de (microscopisch infinitesimale) delen (bestanddeeltjes, als men wil, doch als limietbegrip (*zie hoger blz. 74: 'geen allerkleinste'*) van die (in beginsel, eveneens, steeds grotere (limietbegrip, opnieuw, doch naar het grotere toe)) (macroscopisch grote) dingen.

Het klinkt voor de lezer van deze tekst zeer zeker 'abstruus', maar het is de juiste weergave van Anaxagoras' basisidee, die, inderdaad, even ingewikkeld is als onze moderne fysicale theorieën (op het logisch-mathematisch apparaat na, natuurlijk).

Röd, *ibid.*, tracht dit abstruse wereldbeeld 'begrijpelijker' te maken door het volgende: "bij willekeurig doorgevoerde deling, b.v. van een stukje vlees, komen, steeds weer, slechts vleesdeeltjes te voorschijn. Dit, terwijl, anderzijds, door Anaxagoras beweerd wordt dat 'vlees' nooit slechts 'vlees' is, doch steeds - 'alles in alles', d.i., hier, in 'vlees' - bloed, beenderen, haar, enz."

Deze schijnbare tegenspraak van 'reine' (volidentisch ene) en 'gemengde' (deelidentisch ene) 'stoffen' (of, liever, infinitesimale (grotere af kleinere) bestanddelen) wordt dialectisch (*zie hoger blz. 51 (omslag, doch Herakliteïsch); veeleer blz. 40/41 (totaliteit (alles) èn harmonie der tegengestelden (in alles))*) of nog: creatief-eclectisch (= dialectisch in de huidige, eerder hegeliaans-Marxistische zin), (*zie hoger blz. 65*) op hoger (denkvlak opgelost door de in Anaxagoreïsche zin juiste hypothese dat b.v. 'vlees' alle in de kosmos aanwezige 'homoïomerieën' (Aristoteles' woord voor 'bestanddelen') bevat, doch, in een voor vlees exclusieve mengelingsverhouding.

Tot daar Anaxagoras' fysicaal basisinzicht. Het is, voor de beginnende modern aandoende natuurwetenschap typisch dat zij verstrikt geraakt in (schijn- of echte) tegenspraken, die zij met louter 'dialectisch-eclectische' denkmiddelen denkt op te lossen.

MHD 90

Verdieping: derde applicatief model. (90/101)

Samenvattend kunnen wij zeggen dat de volgorde der methode (*zie hoger blz. 72*) - het object, waargenomen, daarna vierledig geduid (ab-, de-, reductief en evaluatief) in de applicatieve modellen, hierboven (*blz. 79/88*) in het stadium de regressieve (abd.) en progressieve (ded.) reductie blijven steken zijn.

Gelukkig bieden *Gershenson/ Greenberg, Birth of sc. Meth.*, 38/46, ons applicatieve modellen van de toenmalige illustratieve (niet: fundamentele) experimentele methode, die ook de Peirastisch-experimentele fase van de methode omvat.

-- 1. We zeggen 'illustratieve' methode.

Waarom? Omdat, toen althans het experimenteren niet absolute voorwaarde van 'positieve' (Aristotelisch: 'pragmatische' (*zie hoger blz. 79*)) wetenschap was. Zij diende 'ter illustratie', meer niet. Men ziet dit aan de twee vorige applicatieve modellen, die, juist daardoor, in het louter hermeneutisch-verbale stadium blijven steken (ab- en deductief; meer niet). -- Doch ter zake.

-- 2.a.1. Eerste lemma.

Om te kunnen de juiste draagwijdte begrijpen van de door *Gershenson/ Greenberg* ontlede voorbeelden, behoort men, allereerst, het begrip 'structuraal' te werk gaan te begrijpen.

'Structuur' is stoicheiosis (*zie hoger blz. 2*) of het resultaat (de daardoor ontstane configuratie ervan). 'Structureel' is wat met 'structuur' overeenkomt (strookt;-- gelijkenis o.g.v. distributieve kijk) en/of ineenloopt (-- samenhang o.g.v. collectieve kijk).

Doch 'structuraal' is 'structureel', maar met de nadruk op beperkingen, uitgevoerd op met talige elementen gelijkgestelde (of, simpelweg, talige elementen, natuurlijk) gegevens. Straks zullen wij zien - het doet aan de 'bewerkingen in de stijl van Cl. Lévi-Strauss (1908/2009), de fameuze Franse structuralistische antropoloog, denken, met zijn tegenstellingsparen - hoe Anaxagoras, al proefnemend, het koppel 'vol/ leeg'; 'opwaarts/ neerwaarts', enz. onbewust (inzake het structurele, natuurlijk, toepast.

MHD 91.

-- **2.a.2. Tweede lemma.**

‘gesloten systeem’, nu een bewust begrip zowel van de ‘algemene systemen-theorie’ (cfr. *Ludwig von Bertalanffy*, Boulding, Gerard, rapport: stichting, in 1954, van de society for general Systems research) als van de cybernetica (stuurkunde; cfr. Norbert Wiener (1894/1964), de stichter-theoreticus van de stuurkunde in de mathematisch-technologische zin: *Cybernetics (control and communication in the animal and the machine)*, New York, 1948-1, 1961-2), is impliciet, maar, voor wie erop let, zeer duidelijk aan het werk in de proefnemingen van Anaxagoras.

‘Black box’ (zwarte doos).

W. Fuchs, Denken met computers, Den Haag, s.d., 237v., brengt de ‘zwarte doos’ ter sprake: “Het woord ‘zwarte doos’ ontstond in de elektrotechniek. (...) Het ontwerpen van een ‘zwarte-dooos’-theorie is, evenwel, een zaak van de wiskundigen. (...).

Experimenten aan de schakelkast, met systematische registratie en controle van ‘inputs’ (aanvoer) en ‘outputs’ (afvoer), geven ons informatie over het schema van de schakeling binnen de kast, zonder in de kast te behoeven kijken,-- om de doodeenvoudige reden dat we er vaak niet in kunnen kijken. Hoe de schakeling er, in alle details, uitziet, weten we dan nog niet. Maar wel weten we wat de structuur is.

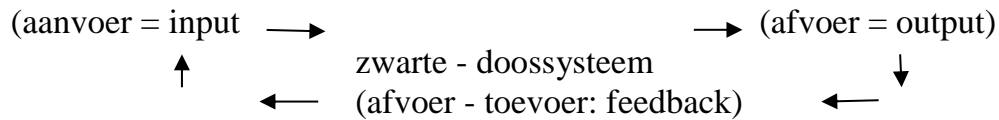
Welnu, deze kan gerealiseerd worden door middel van ‘isomorfe’ (= modelidentische; cfr. *Supra blz. 11/12*) toestellen.”

Men zal deze ‘zwarte-dooos’-methode aan het werk zien bij Anaxagoras. Duidelijk is, voor wie vergelijkt, dat de ‘zwarte doos’ uit de elektrotechniek fungeert als lemma (*zie hoger blz. 8/9*). Hoewel minstens gedeeltelijk onbekend, toch wordt ermee gewerkt. Hier Geschiedt de analyse (betrekkingenonderzoek) niet door middel van semiotisch-kunsttalige symbolen (zoals *hoger blz. 7/9*, in het ongerijmdheidsbewijs), maar d.m.v. fysicale bewerkingen. Deze verlopen liefst ‘structuraal’, d.i. volgens het model der fysicaal uitgevoerde tegenstellingsparen (‘vol/leeg’, ‘opwaarts/ neerwaarts’).

Het grondmodel der stuurkunde is het quasi-gesloten systeem (cfr. *Henry Greniewski, cybernétique sans mathématiques*,

MHD 92.

Paris/ Warszawa, 1965, 1/2 (alsook in de inleiding van L. Couffignal, XI). Het schema ziet er grosso modo als volgt uit:

Men ziet dat zowel aanvoer als afvoer tweevoudig kunnen zijn: een deel van de toevoer komt van de omgeving (het 'supersysteem', waarvan het zwarte-doosysteem subsysteem is); een ander deel komt, van de afvoer, terug in de toevoerstroom, terwijl een ander deel van de afvoer uitmondt in de omgeving.

Men kan, zoals Greniewski, o.c., 2, zegt, de termen " 'stimulus' (prikkel)/ 'respons' (antwoord, reactie)" verbreden en met aanvoer (prikkel) en/of afvoer (antwoord) gelijkstellen. In dat geval voert men, in het stuurkundig taalspel (zie hoger blz. 33vv.), informatieleerstellige termen in. Het is nl. alsof het zwarte-doosysteem 'verstaat' (prikkel) en 'reageert' (antwoord) met een soort immanent verstand van zaken.

De antieke Grieken zouden van een 'sofon' in de fusus (natuur) zelf aanwezig inzicht (informatieverwerking), gesproken hebben. Of, Platonisch, een objectieve 'idea' (verstandelijk-redelijk ordetype) is, immanent, in de zijnden der fusis zelf aanwezig en, bij experimentele manipulering van die fusis, in een van haar subsystemen, aan het werk als een antwoord van 'zinnige' aard op 's mensen ingreep.

-- 2.b.1. De baconiaanse inductie.

Ch. Lahr, Cours de philosophie, I (Logique), Paris, 1933-27, 591, heet Socratische inductie (zie verder) de veralgemening (van S (singulier) en/of P (particulier) naar U (universeel) concluderen), cfr. supra blz. 12: inductief type van reductie).

Baconiaanse inductie sluit aan bij *Francis Bacon of Verulam (1561/1626), Novum organum scientiarum (1620)*.

(1) het fenomeen wordt geduid als gevolg van een oorzaak (Causale of oorzakelijke inductie);

(2) o.g.v. Socratische inductie, maar experimenteel i.p.v. 'dialectisch' (= gespreksmatig), besluit men tot een causale wetmatigheid.

MHD 93

“Men heet dit type van inductieve reductie ‘baconiaans’, niet omdat Bacon het uitgevonden heeft - men ‘vindt’ de natuurlijke methoden van de menselijke geest niet ‘uit’ -, doch omdat hij, als eerste, er de vakwetenschappelijke draagwijdte van belichtte, er de regels van verwoordde en er de toepassing in de vakwetenschappen van vulgariseerde”. (Lahr o.c., 591).

Men kan de Baconiaanse inductieve reductie ook nog anders formuleren.

-- 1. *Waarneming.*

Appl. mod.: na toediening van een dosis vocht (geneesmiddel), reageert een patiënt gunstig: hij begint te genezen. Cybernetisch: de ‘input’ is vocht; de ‘output’ is genezingsbegin. Het is alsof de zwarte doos (de ziekte-toestand) ‘verstaat’ wat zij behoort te doen (informatieproces). Of: men nam als lemma een zekere duiding van de zwarte doos, die de ziekte-toestand is; men past de regel van Bacon ‘sortes experimenti’ (de ‘gerandomiseerde’ of lukraak uitgevoerde proefneming) toe: het resultaat belicht het lemma, dat, door zowel de toediening als de reactie op die toediening, geanalyseerd te voorschijn komt (de betrekkingen tussen vocht en organisme worden geactiveerd en meteen, belicht).

-- 2a. *Abductie.*

Uit dit singuliere experiment veralgemeent men, weerom lemmatisch (men weet het niet zeker). Indien dit medicament, inderdaad het juiste, d.i. de zwarte doos der ziekte sanerende, medicament is, dan, causale wetmatigheid, socratisch geïnduceerd, moet, normalerwijze, d.i. indien de gecontroleerde en ongecontroleerde factoren der zwarte doos der ziekte dezelfde zijn, ook in andere gevallen dezelfde zwarte doos der ziekte genezen te voorschijn treden (‘fenomonaal vaststelbaar zijn).

Men ziet hier het mechanisme der inductieve (regressieve) reductie - zie weerom blz. 10vv. - letterlijk aan het werk in de eerste duidingsfase, de abductieve: men veronderstelt algemene wetmatigheid op causaal vlak.

-- 2b. *Deductie.*

Deze is reeds geformuleerd, hierboven: (progressieve) reductie (voorspelling van fenomenen).-- zie hoger blz. 10vv.

MHD 94.

-- **2c. Effectieve (Peirastische of volle) reductie.**

Lees nu eerst opnieuw blz. 13 (toetsingstypes). Wij staan, hier, met Anaxagoras - het gaat doorlopend over de filosofisch-epistemologische doorlichting van wat Gersheson/ Greenberg over Anaxagoras beweren - voor een vierde type van veri- of falsificatie (behalve het wiskundige, het oerstoffelijke en het ethisch-politische), nl. het 'grofstoffelijke' of fysicale, in tijd en ruimte, desnoods wiskundig meetbaar, in alle geval publiek, d.i. door iedereen, die de proefondervindelijke voorwaarden kan en wil realiseren, uitvoerbaar (en dit op grenzeloos herhaalbare wijze) experiment. Tot daar wat betreft het type over het algemeen.

Doch Bacon reeds, die maar aan het begin van het modern-hedendaagse raffinement van de experimentele methode stond, onderscheidde meer dan één subtype. Wij zullen ze, concreet, ter sprake brengen, wanneer we, eindelijk, de experimenten zelf van Anaxagoras aanpakken.

Toch voorop één type naar zijn structuursoort (modeltype), nl. de ook voor de moderne en huidige dialectiekers gewichtige verhouding tussen geleidelijke kwantitatieve veranderingen en de eraan 'causaal' verbonden kwalitatieve veranderingen (eventueel 'kwalitatieve sprongen' of bruuske veranderingen).

Het is, natuurlijk, niet Hegel of Marx, die deze verhouding het eerst duidelijk gesteld hebben als een frequent fenomeen.

(1). Ainesidemos van Knossos (+ -50),

een herakliteïzerend scepticist (zie hoger blz. 65) cfr. V. Brochard, *les sceptiques Grecs*, Paris, 1969 (1887-1), 253/298; RG. Bury, *Sextus Empiricus*, 4 vol. Cambridge (Massachusetts, USA), 1961, I (outlines of Pyrrhonism), XXXVI X1), in zijn tien 'tropen' (methoden van meningsvorming), onderscheidt, onder de objectieve (in het object eerder dan in het subject gefundeerde) tropen, het verband - blijkbaar, meermaals, echt oorzakelijk - tussen wijzigingen van het object en de kwalitatieve sprongen ermee gepaard gaande.

(i) Distributieve wijzigingen: indien iets (object) frequenter of zeldzamer (structuraal koppel (zie hoger blz. 90/91) voorkomt, binnen éénzelfde tijds- of ruimte-interval, dan verandert het kwalitatief:

MHD 95

(1) een komeet, om reden van haar zeldzaam voorkomen, wekt sensatie; de zon, om reden van haar degelijks voorkomen, niet (wat de Romeinen heetten: ‘*assueta vilescunt*’ (dingen, eens dat zij ‘gewoon’ zijn, dalen in sensationeel effect);

(2) in streken, waar de aarde regelmatig beeft, schrikt men er, op de duur, veel minder van op; -- dit bewijst dat niet het fenomeen op zich, doch zijn al of niet frequent optreden kwalitatief overkomt of, althans, mee - overkomt.

(ii) Collectieve wijzigingen: de ‘massa’ van een fenomeen haar delen- of aspecten - wijziging werkt kwalitatief in; zo b.v.

(1) elk afzonderlijk zijn zandkorrels stekelig; in ‘n hoop bijeen komen zij zacht over;

(2) ‘n kleine dosis (‘massa’) of kwantitatieve maat wijn “versterkt de ziel”; indien men ze geleidelijk vergroot, zal zij kwalitatief, op de duur, op gegeven ogenblik, omslaan in haar tegendeel (cfr. *Supra blz. 39; 51: Herakliteïsche duiding*): de wijn, niet op zich, als zijnssoort, doch kwantitatief, gedoseerd, zal schadelijk inwerken op zintuigen, lijf en ziel; -- wat de huidige hegeliaans-marxistische dialectiekers heten: “De geleidelijke kwantitatieve wijziging wekt een kwalitatieve sprong”.

Vooruitlopend op Anaxagoras’ experiment met de met lucht gevulde leren zak, kunnen wij zeggen: indien Anaxagoras er steeds meer lucht in opperst, - wat op hetzelfde neerkomt als de zak met identische luchtmassa steeds meer de nek draaien, zal hij op zeker ogenblik - ‘kwalitatieve sprong’ - barsten..

(2) Francis Bacon heeft dat fenomeen uitstekend gezien, doch niet dialectisch als Hegel of Marx, doch experimenteel geduid. Hij heet dit proefondervindelijk procedé ‘*productio experimenti*’ (letterlijk: intensiteitswijziging van de proef).

Zo b.v., om in het medische taalspel te blijven: men dient een vocht in steeds wisselende doses toe (dosering) en wacht het resultaat, effect, af. Men wijzigt de oorzaak, en ziet of het gevolg mee evolueert in dezelfde mate. Men ziet dat Bacon, menselijke oorzakelijkheid en natuurnoodzakelijkheid koppelt: het karakteristieke van experimentele wetenschap.

MHD 96.

Opm.-- Huidige hermeneutiekers en, zelfs, dialectiekers durven erover te klagen dat de sciëntistiek (d.i. de eerder natuur- en wiskundige denkstijl) - men denke aan het bekende boek van *PC. Snow, two cultures* - steeds maar kwantificeert (men denke aan de statistiek en tal van andere berekeningstypes, zelfs in de menswetenschappen).

Doch men kijke: sedert Ainèsidèmos van Knossos, de sceptieker, die, daarmee, het al te simplistische wezensinzicht van een aantal dogmatiekers wilde bekritisieren, is het toch overduidelijk dat kwantiteit (wiskundig uitgedrukt of niet) kwalitatief veroorzakend werkt. M.a.w. kwalitatief denken willen uitspelen tegen kwantitatief denken is, in hoge mate, ongegrond en een typische misvatting van het kwalitatieve op zich, dat intrinsiek, naar wezen, een kwantitatief moment bevat.

-- 3.1. Eerste appl. Mod. van Anaxagoreïsche proef.

(a) Alle volkeren weten, sinds de oertijd, dat lucht ergens, hoe dan ook, fysicale kracht impliceert. Iedere ‘geweldige’ (kwalitatieve sprong) luchtverplaatsing bewijst het (stormwind; in iemands gezicht blazen).

(b) Anaxagoras, door structurele intuïtie (zie hoger blz. 90 (onderaan)), past het tegenstellingspaar ‘beweging/ bewegingsloosheid’ toe: voor zijn gehoor van studerenden vulde (cfr. structureel koppel van tegengestelden: eerst leeg, dan vol) een lederen zak (cfr. supra blz. 91/92: gesloten systeem, behalve op een punt, nl. de ‘mond’ van de lederen zak (wat er een quasi-gesloten of partieel gesloten systeem van maakt) met lucht (in stilstand). Hij draaide de nek van de lederen zak - menselijke oorzakelijkheid - totdat de samengeperste lucht hem bol en hard deed staan – natuuroorzakelijkheid.

M.a.w. uit dit applicatief model van experimentele reductie ‘abstraheren’ wij het regulatief model: het ineen (harmonie) van menselijke causaliteit en natuurcausaliteit is één der noodzakelijke gronden van proefondervindelijk reduceren.

-- 3.2.a. Tweede appl. Mod. van Anaxagoreïsche proef.

(i) Zo - even zagen we dat Anaxagoras kracht tegen (tegen)kracht-werk en weerwerk, actie en reactie - weerom ‘n tegenstellingspaar, maar van fundamenteel formaat - toepast. De lucht in de wijnzak fungeert als tegenkracht tegen de Anaxagoras’ eigen spierkracht.

MHD 97

(ii) in de dubbele waterproef speelt Anaxagoras, weerom, met zo een koppel tegenkrachten, doch het water speelt nu een hoofdrol.

Voorop de beschrijving van het nieuwe quasi gesloten systeem. - zie hoger blz. 91v. (*systeemleerstellig-cybernetisch taalspel*), nl. de klepsudra (waterklok). De klepsudra is vooreerst een vat, met minstens één gaatje bovenaan, waarin een stop kan gestoken worden, en met minstens één gaatje onderaan, waaruit het water kan neerwaarts stromen. Dan is er een tweede vat, het opvangvat, dat onder de waterklok geplaatst werd; het is voorzien van een schaal, die de uren aanduidt. Dit tijdmetend instrument, van Egyptische makelij, werd als uurwerk gebruikt.

(iii) De nu volgende twee proeven gaan, onbewust, uit van de structurele tweeledigheid 'leeg/ gevuld' - zie hoger blz. 90 - (onderaan) -. Baconiaans geduid komt deze systechnie neer op wat Bacon heet 'inversio experimenti' - (proefomkering).

Deze kan, natuurlijk, allerlei vormen aannemen, - onder meer die van de omslag (zie hoger blz. 94v. (dosering, zo dat het resultaat negatief wordt (kwalitatieve sprong)), 95 (het barsten van de zak onder plotselinge overdruk (kwalit. spr. type 2)).

Ook, i.p.v. het gevolg (resultaat), kan men de oorzaak omkeren.-- Wat hier structureel gebeurt: 'leeg/ vol' (quasi - gesloten systeem). nl. de klepsudra.

(iv) *Beschrijving*

vlg. Gershenson/ Greenberg, o.c., 40ff.

(1) Anaxagoras nam de lege waterklok, stopte de bovenopening en dompelde ze, leeg, d.i. met lucht gevuld - men ziet hoe relatief het koppel 'leeg/ vol' zijn kan - in het opvangvat. Zijn humane ingreep (eerste causaliteit) toonde aan ('opsi ton adèlon ta fainomena' (het zien van de onzichtbare dingen ligt in de zich tonende (hier veroorzaakte gevolgen); *cfr. supra blz. 83*) dat de binnenste luchtdruk de noodz. en vold. tegenkracht uitmaakte tegen het opwaarts - zie hoger blz. 90 (onderaan: structureel variatie moment) opdringende water.

MHD 98.

De tweede causaliteit ligt in de ‘zwarte doos’ (zie *hoger blz. 91v. (systemenleer; stuurkunde)*), die, als lemma (zie *hoger blz. 8/9 (semiotisch-kunsttalige variante)*), werd ingevoerd - abductief en die gelegen is in de onzichtbare en toch in de fysikale bewerkingen geïmpliceerde ‘kracht’, die de lucht potentieel is.

Men ziet, nu, denkkelijk, waarom wij, met zoveel zorg (en langdradig overkomend), de inleiding (zie *hoger blz. 90/95*) uitwerkten met denkmodellen van actuele (of in alle geval, moderne) aard: zonder die denkmodellen ‘ziet’ men niet wat juist Anaxagoras aan vernieuwing ingevoerd heeft en waarom hij de hele oudheid door gevierd werd als de stichter van een toen ‘nieuwe natuurfilosofie’ geheten vak.

Kant (1724/1804), de Duitstalige hoofdfiguur der moderne Europese verlichting (‘aufklärung’) zei: ‘zonder begrippen is de aanschouwing blind; zonder aanschouwing zijn de begrippen leeg’.

De experimentele methode van Anaxagoras, voor zover wij deze uit de uiterst schaarse fragmenten kennen, natuurlijk, miste de huidige begrippen. Daardoor kon zij, gewoon, niet doorbreken als, later, de moderne fysiek zal doorbreken. Doch dit is het cultuurhistorisch bepaalde van alle denken. Kant’s bedenking, ondertussen, belicht waarom wij de inleiding zo uitvoerig en modern - hedendaags maakten.

Samenvatting:

Anaxagoras’ duiding van zijn experiment, ook al bezat hij niet het modern-hedendaagse begripsapparaat (denkmodellen), was juist: zijn regressief-reductief (= abductief) vooropgezette noodzakelijke en volde reden van het niet-opwaarts lopen van het water, onderaan het bovenvat, bestond in het feit dat

a/ de lucht, binnen de waterklok,

b/ voor zover opgesloten (en meteen als mede gecontroleerde factor - zie *hoger blz. 13* (helemaal onderaan) - in Anaxagoras’ ‘historia’ (onderzoek) betrokken) in ‘quasi-gesloten systeem (het vat),

c/ voldoende tegendruk uitoefende aan de onderingang ervan

d/ om het opdringerige water buiten te houden. Hèron van Aleksandria’s ‘moeilijkheid’ inzake mechanische vraagstukken waarover *hoger blz. 85*, was, in zekere zin, lang voor hem door Anaxagoras’ proefondervindelijk gedrag omzeild.

MHD 99.

De ‘zwarte doos’ der onzichtbare ‘kracht’ was a.h.w. fenomenaal, zich tonend gemaakt, door wat Bacon, zoveel later, in zijn metaforisch geladen stijl, zal heten: “De natuur onderwerpen aan een ondervraging, begeleid van foltering”.

De foltertuigen - die aan de toenmalige gerechtelijke methoden herinneren - zijn de ‘gesloten of quasi-gesloten systemen’, waarin b.v. de zich aan de ondervraging onttrekkende ‘zwarte dozen’ (in Anaxagoras’ geval: de lucht als kracht) enigermate opgesloten worden ter onderwerping.

-- 3.2.b. Tweede appl. mod. van Anaxagoreïsche proef (omgekeerd).

Het experiment wordt nu aan ‘inversio experimenti’ onderworpen. Dezelfde waterklok, die hierboven als ‘leeg’ (luchtgevuld) (*cfr. supra blz. 97*) werd aangewend, wordt nu met water gevuld, -- doch, onmiddellijk begint een nieuw structureel model te werken, bij de sciëntistieker Anaxagoras, nl. het tegenstellingspaar ‘stop erin/ stop eruit’ (*zie hoger blz. 90*).

Dit herinnert aan de binaire logica, die slechts met twee ‘waarden’ werkt nl. ‘ja’ (+) en ‘neen’ (-). Iets dat o.m. in de informatica frequent is. Wat, weerom, aantoont dat de stelling van mensen als M. Foucault en andere structuralistische systeem-technologen juist is, nl. dat indien een systeem (hier het sciëntistisch systeem der experimentele natuurwetenschap) begint te bestaan, het er, ineens helemaal is. Gaan wij nu de tweeledige proef, kort, na, zoals Gershenson/Greenberg, o.c. 41, ze ons bieden.

(1) Anaxagoras neemt de klepsudra (bovenvat), vult ze met water met de stop bovenaan erin. Hij keert ze, na vulling, om. Resultaat: het water loopt er niet uit. Noodz. en voldoende reden: de lucht als onzichtbare of ‘zwarte-doos’-kracht toont zich, onrechtstreeks, doordat zij opwaarts tegendrukkend het water als gewichtskracht tegenhoudt. *Cfr. supra blz. 90 (structuraal koppel)*.

(2) Anaxagoras trekt de stop bovenaan eruit. Resultaat: de gewone luchtkracht volstaat niet meer, opwaarts werkend; het water loopt eruit.

Besluit: slechts een verschil tussen de twee fasen, nl. de stop erin of de stop eruit. Binaire logische bewerkingen.

MHD 100.

Opm.-- Gershenson/ Greenberg, 41f., noteren dat Anaxagoras geen rekening hield met de atmosferische druk. Hij zag gewoon niet de luchtlaag, die de aarde omringt als kracht (in de vorm van ‘gewicht’). –

Dit bewijst het cultuurhistorisch gebonden taalspel. -- Het enige dat Anaxagoras experimenteerde, was in een quasi-gesloten systeem opgesloten lucht, die, in feite, slechts een onderdeel is van de atmosfeer.

Anaxagoras kende dezelfde ‘kracht’ toe aan niet-opgesloten lucht (als zij het water, door tegendruk, in de waterklok houdt), ofschoon hij daarmee niet had geëxperimenteerd.

Opm.-- Dezelfde stellers, o.c., 42, besluiten: “Het feit dat Anaxagoras zijn wetenschappelijke lessen illustreerde met proefnemingen, is op zichzelf ver dragend.

-- (1) Het toont aan dat, in zijn dagen, het niet ongebruikelijk was

a/ rechtstreekse waarneming (empirie)

b/ met actieve (ingrijpende) proefneming (experiment) aan te vullen.

-- (2) Het toon ook aan dat de proefondervindelijke tak van de natuurfilosofie - die, geleidelijk, de rein waarnemende (‘empirische’) tak zou evenaren en overtreffen, een reeds erkende ‘partner’ was van de theoretische tak, zodra de tijd van de strenge wetenschappelijke methode was aangebroken”.

M.a.w. de twee hoofdmomenten typeren strenge of ‘harde’ wetenschap:

(a) waarneming (empirie), desnoods proefneming (experiment)

(b) theorie.

Opm. -- *Th. Kuhn, The structure of Scientific revolutions*, 198 (Ned: Meppel, 1974) wijst op het historisch gegroeide van wetenschap. Er zijn kortstondige revoluties en er zijn tijden van ‘rust en vlijt’ Het is evident dat Anaxagoras van Klazomenai zo’n kortstondige revolutie heeft betekend.

De inzet is een of ander paradigma (schoolvoorbeeld) van wetenschappelijke methode. Dit is: toonbeeldige problemen (voorkeurproblemen), ontdekt door baanbrekers als Anaxagoras, met toonbeeldige oplossingen, eveneens geschapen door baanbrekers.

Doch beide zo dat een hele reek navolgers in die richting kunnen werken (flexibiliteit).

De hoofdvoorwaarde is een abductieve verzameling. Deze omvat:

MHD 101.

a. 'Beginselmatige' abducties:

b.v., hier, 'werk en weerwerk' (zie hoger de voorbeelden); structureel koppel (id.); quasi-gesloten systeem (id.); enz..

b. Axiologische abducties:

b.v. Anaxagoras' voorkeur van affectieve aard voor 'symmetrie' (op zijn Grieks); voor 'eenheidstheorie' (alles verklaren met liefst (voorkeurabductie) één type van model); voor fysicalisme (verstaan als secularisme); enz.

Th. Kuhn zegt van die abductieve voorkeuren (cognitief, affectief) dat zij worden aangenomen zonder voldoende bewijs. M.a.w. (steeds min of meer ongekend, worden zij toch gemanipuleerd en dus) zij zijn lemmata (*zie hoger blz. 8/9*), waarvan de juiste waarde slechts achteraf blijkt (de 'analyse', hier, is het werk der wetenschappers, vooral dat der navolgers in de periode van 'rust en vlijt'.

Verdieping: vierde applicatief model.

Wij herinneren, even, aan de reductieve volgorde (na waarneming: ab-, de-, vol reductief).

De analogische reductie.

(1) laat ons beginnen met de literaire of esthetische analogie (metafoor, metonymie).

Fr. Bacon, hierboven als leider gevolgd, is bekend voor zijn pittige stijl. Zie hier hoe hij, eclectisch-creatief (zie hoger blz. 65), de drie hoofdmethoden der beginnende moderne wetenschap 'karakteriseert' d.m.v. analogie:

De empiristen gelijken op de mieren, voor zover zij materialen ophopen zonder samenhang. Daarmee stellen zij zich tevreden.

De partijgangsters van de a-priori-methode (intellectualisten, speculatieven) gelijken op de spin die, uit haar eigen lijfsstof, prachtige webben scheidt, vol verfijning en symmetrie, doch zonder stevigheid noch bruikbaarheid.

De partijgangsters van de proefondervindelijke methode gelijken op de bij, die, uit de bloemen, de stof voor haar honing trekt, om deze, dankzij een vermogen dat haar eigen is, uit te werken zodat haar nectar eruit te voorschijn komt.-- en het *Novum Organum* commentarieert letterlijk: "Zodoende kan men alles verwachten van de nauwe verbondenheid van ervaring en rede, wier teleurstellende 'echtscheiding', tot nog toe, alles verstoord heeft in de wetenschappen".

MHD 102.

M.a.w. hier verbinden zich twee denkrichtingen:

- (i) het begrip 'model' (zie hoger blz. 5vv.) en
- (ii) het begrip 'taalspel' (cfr. *Supra blz. 33vv.*).

Wij leggen dit uit: indien Anaxagoras, zoals Gershenson/ Greenberg, o.c., 23f., zegt, **a.** over het ene particuliere singuliere fenomeen spreekt 'in termen van een ander' particulier of singulier fenomeen (zo b.v. in termen van gewoon vuur over de bliksem, in termen van roodgloeiend erts over de zon; in termen van dierengedrag over het gedrag der planten);

b. over het universele zijnde in termen van het particuliere of singuliere zijnde (zo b.v. in termen van vloeistofwervelbeweging over de ordestichting in de heelaloermassa ('schepping' nl. verstaan als ordestichtende schepping), in termen van de levensfuncties over de voortgezette ordestichting in het heelal, dan gaat Hij duidelijk uit van een hem (min of meer) bekend systeem - gewoon vuur, roodgloeiend erts, dierengedrag; -- vloeistofwervelbeweging, levensfuncties - om informatie (dankzij gelijkenis of desnoods modelgelijkenis) te verwerven over een hem (min of meer) onbekend systeem - bliksem, zon, plantengedrag; -- ordestichtende of ordevoortzettende 'schepping'.

Het model, verwoord in het ene taalspel, wordt aangewend in de verwoording van het andere taalspel.

Gershenson/Greenberg, o.c., 24 zegt uitdrukkelijk dat de analogische methode **(i)** fundamenteel is in het menselijke denken en **(ii)** frequent toegepast in vakwetenschappelijk denken.

-- **(2) Inductieve en analogische reductie.**
zie nu eerst blz. 92vv. (*inductieve reductie*).

Ch. Lahr, Logique, 609, zeg dat de structuur de volgende is.

-- **I. Waarneming.**

Men neemt minstens twee fenomenen waar. Men stelt een gelijkenis vast tussen beide (of meer dan twee) fenomenen.-- zo b.v. stelt men vast dat de planeet mars, net als de aarde (gelijkenis), een aswenteling, een baan om de zon en een atmosfeer heeft.

-- **IIA. Abductie.**

Op grond van waargenomen gelijkenis(sen) stelt men als hypothese op dat er ook niet-waargenomen gelijkenissen zijn.

MHD 103.

Zo b.v.: “Zou ook mars, net als de aarde, bewoond zijn?”

Hierbij wordt verondersteld dat de kenmerken van de aarde en die van mars één coherent geheel vormen (collectieve structuur). Wat niet waargenomen is.

Men ziet: **1/** de inductieve reductie neemt steekproeven (singulier of particulier) en veronderstelt (abductief) dat alle (universeel) exemplaren van éénzelfde type identisch zijn (veralgemening); zij gaan van helemaal hetzelfde naar helemaal hetzelfde (Lahr, o.c., 609); o.g.v. distributieve structuur:

2/ de analogische reductie stelt een deel van de gelijkenissen vast en, o.g.v. (hypothetische) collectieve structuur (dat de andere erbij horen), veronderstelt dat de andere, niet-vastgestelde gelijkenissen erbij zijn; m.a.w. men abdiceert van één deel van de kenmerken tot een ander deel o.g.v. de hypothese dat het geheel der kenmerken er is. Zij gaat van gedeeltelijk hetzelfde naar (geheel) hetzelfde.

-- IIB. *Deductie en Peirastische reductie.*

Deze volgen, natuurlijk, de regels van wat hoger gezegd is.

M.a.w. de (regressieve) reductie dat mars, behalve de vastgestelde kenmerken, ook de niet-vastgestelde heeft, leidt tot de (progressieve) reductie (deductie) dat, indien de hypothese juist is, men b.v., behalve in natuurlandschap op mars, ook net zoals op aarde, een cultuurlandschap moet kunnen vaststellen.-

Wat met kosmo- en astronauten b.v. kan geverifieerd of gefalsificeerd worden (Peirastische reductie).

Besluit: de inductieve reductie stelt het geheel der kenmerken vast in iedere steekproef; de analogische reductie stelt slechts een deel vast in de steekproeven.

Opm.-- Appl. model.

E. Geoffroy Saint-Hilaire (1772/1844) paste de analogische reductie geniaal toe. Als eerste stelde hij de analogie vast tussen de arm van de mens, het been van de viervoeter, de vleugel van de vogel en de vin van de vis. Deze analogie zette G. Cuvier (1769/1832) op de weg van de vergelijkende anatomie, die hij stichtte. Het verband (collectieve structuur) tussen orgaan en functie werkte als geheel, waarvan een deel was vastgesteld.

MHD 104.

Opm.-- Heuristische waarde der analogie.

Men kan, uitgaande van de (abductief gestelde) samenhang tussen oorzaak en gevolg, een ontdekking maken.

Zo B. Franklin (1706/1790):

a. Waarneming: Hij neemt op zekere dag de uitwerksels (gevolgen) van de bliksem en van de elektrische vonk waar;

b. Abductie: plots wordt het hem duidelijk ('heureka'), nl. indien, net zoals de elektrische vonk, ook de bliksem, als 'vonk', als oorzaak, een soort 'elektriciteit' (de atmosferische nl.) had, dan zou de gelijkenis van de gevolgen dezelfde oorzaken verraden. Meteen stond de weg naar de deductie (voorspellingen) en de Peirastisch-experimentele reductie open.

Opm.-- Cybernetica en analogie.

Cfr. *supra* blz. 91v.. De stuurkunde houdt zich, fundamenteel, op met de quasi-gesloten systemen, d.i. die systemen, die, op welomschreven punten en op welomschreven wijze, in interactie (en communicatie) zijn met het supersysteem, waarvan zij subsysteem zijn - de zgn. omgeving.

Doch - aldus L. Couffignal, *Préface à l' édition Française*, in: H. Greniewski, *Cyb. sans math.*, IX/XV - Het meest oorspronkelijke van de cybernetica is het gebruik van modellen (zie *hoger* blz. 5/6, en dit op een systematische wijze. Er zijn b.v., aldus Couffignal, logische en gecodeerde, praxeologische, verder biologische en economische modellen. Zij betreffen domeinen als vertaalmachines, onderwijsmachines, automaten, geconditioneerde reflexen, economische planning.

Het eenvoudigste model is dat van de geconditioneerde reflex (men denke aan de hond van Ivan Pavlov (1849/1936), Nobelprijswinnaar van fysiologie en geneeskunde in 1904).

De cybernetische beschrijving van het model terzake

(1) somt de elementen op, waaruit het model bestaat, alsook hun verbindingen (d.i. de 'organen', de structuur van het model) en

(2) bevat de beschrijving, faseologisch (fase na fase) van de informatie-uitwisselingen tussen de 'organen' van het model en het model en zijn omgeving (de beschrijving m.a.w. van het functioneren van het model).

MHD 105.

-- Het zo beschreven 'mechanisme' (systeem in beweging of 'functie'), structureel en functioneel, is het model van een geconditioneerde reflex. Waardoor?

(1) De structuur verschilt: inderdaad, de simulatie (nabootsing op technologisch vlak: schematisch min of meer nabootsen, met het oog op proefnemingen) 'is' nooit volkomen wat de levende hond van Pavlov was.

(2) Het functioneren, echter, is hetzelfde. "Deze twee mechanismen hebben gemeenschappelijke eigenschappen nl. die welke het functioneren betreffen, maar ook verschillende eigenschappen, nl. die welke de structuur kenmerken. Zij zijn analoog, doordat zij gemeenschappelijke eigenschappen hebben. Deze gemeenschappelijke eigenschappen maken de analogieën uit van beide mechanismen.

Het door prof. Greniewski beschreven mechanisme is een 'model', doordat het uitgevonden is om analogieën te vertonen met het origineel, dat de hond van Pavlov is". (o.c., XII).

Opm.-- Hier ziet men dat Couffignal het begrip 'analogie' beperkt tot het identische. Doch de gedachte is ideëel dezelfde als de onze hierboven.

Verder: Couffignal wijst erop dat (a) analogie vaststellen of (b) simuleren zo dat analogie bestaat tussen het gesimuleerde en het model (afbeelding), geen deductie is, doch iets eigens, nl. de analogische redenering (o.c. XIII). "De analogische redenering suggereert mogelijke waarheden en de 'ervaring' (de Peirastische reductie, m.a.w.) verifieert of falsificeert ze".

-- "Het cybernetische denken kan modellen construeren van alle gegevens. Kan de meest verschillende modellen onderling bijeenbrengen. (...) Deze modellen kunnen 'elementen' ontlene aan de meest uiteenlopende domeinen van het menselijke weten. (...) Deze kunnen grondig verschillen van de gebruikelijke modellen en, dankzij hun nieuwheid, het kennen doen vooruitgaan. (...) De cybernetica is een denkmethode (...). De analogische redenering en de constructie van modellen is er het essentiële van". (o.c., XV).

Opm.-- Wiskunde en analogie.

L. Couffignal, *ibid.*, geeft 'n glashelder appl. mod. van de functie van de wiskunde t.o.v. de niet-wiskundige werkelijkheid. Wij geven het, met commentaar, weer.

MHD 106.

(a) waarneming.

(1) wij kennen allen de beleving van een nachtegaal, die, in een zomernacht, zijn lied zingt - musicologisch spreekt men van noten. Doch, daarmee, zitten we reeds in de duiding.

(2) -- Anaxagoras, in zijn waarnemingstheorie, gaat uit van het axioma dat interacties, die leiden tot een waarneembaar fysikaal verschil, slechts plaats grijpen tussen lichamen, die hoe dan ook verschillen.

Op de waarneming toegepast: een waargenomen object (b.v. een geluid) is een materieel iets; een waarnemend subject (b.v. het gehoorsorgaan) is, eveneens, een materieel iets. De waarneming bestaat in het verschil van toestand tussen beide, object en subject, en in de verandering (verschil), veroorzaakt in het subject zelf. Zo b.v. - aldus steeds Anaxagoras - wordt het geluid, door(heen) de lucht doorgegeven, gehoord, indien het doordringt tot in de gehoorsholten van het hoofd. Vlg. Gershenson / Greenberg, o.c., 28ff., is de rest van Anaxagoras' leer inzake gehoor verloren.-- Men ziet: een fysicale duiding van de beleving. *cfr. supra blz. 81.*

(B)Ia. Abductie.

1. De klanken van de nachtegaal kunnen, modern-fysisch in een model vertaald: men spreekt dan van trillingen van de luchtdeeltjes en van de gehoororganen. Iets waartoe Anaxagoras de weg baande

2. De klanken kunnen echter ook modern-wiskundig in een model vertaald worden. Dan zijn er factoren: de onafhankelijk veranderlijken (factoren) - *zie hoger blz. 6* ($y = f(x)$) - zijn, hier,

a (amplitudo, maximale slingerwijdte of -uitslag),

w (omega = slag, evenredig met de frequentie);

t (tijd); de afhankelijk veranderlijke is x (slingeruitslag of -afwijking, 'noot' (als verschil tussen de rusttoestand van een deeltje, dat trilt, en de triltoestand)). Het eerste moment van 'stoicheiosis'. Deze factoren worden tot een structuur ineen gevoegd: $x = a \sin(w)t$. ('sin' = sinus (driehoeksmmeetkundig taalspel; w = omega))

Het tweede moment van 'stoicheiosis' (*zie hoger blz. 2*). Indien de beleving b.v. twee gelijktijdige noten verneemt, dan worden deze wiskundig afgebeeld in het model: $x_1 = a \sin w_1 t$ en $x_2 = a \sin w_2 t$.

MHD 107

De slingeruitslag (= afwijking), in dit dubbele geval, is de som van de twee aparte:
 $y = a \sin w_1 t + a \sin w_2 t$.

Ziedaar - abductief - de modellen: indien deze modellen aangenomen worden, dan is het dubbelgeluid 'begrijpelijk' (wiskundig}.

(B) II.a. Deductie.

Men kan de wiskundige modellen wiskundig transformeren (modelverandering): andere modellen worden zo, axiomatisch-deductief - zie hoger blz. 8 (lemmatransformaties) - gegenereerd. De axiomata behoren hier tot het trigonometrisch taalspel, natuurlijk.

$$y = 2 a \cos (w_1-w_2)/2 * t . \sin (w_1+w_2)/2 *t.$$

Hierbij is 'cos' cosinus. -- Deze transformatie is logisch geldig aangezien zij het ene model in het andere vertaalt volgens axiomatisch-deductieve methode.

(B)II.b. Deductie.

Men kan van deze formule een interpretatie (vertaling) geven in het taalspel der muziek en der geluiden:

$\sin (w_1+w_2)/2 * t$ duidt men als slagroot; $a \cos (w_1-w_2)/2 * t$ duidt men, fysicaal weerom, als met de tijd wisselende amplitudo (maximale slingeruitslag).

Uitweiding: Couffignal, o.c., XIII, zegt: men herkent in deze redenering drie fasen :

ad (A) waarneming:

vertrekkend van fysicale waarnemer, construeert men een mathematisch model ($x = a \sin w t$); wat ad (b) abductie is;

ad (b)II.a.

Men vormt het model, wiskundig, om; wat deductie is;

ad (B) II.b.

Men interpreteert dit omgevormd model in fysicale termen. -- Zoiets is een analogische redenering.

(1) tussen de formules ' $x = a \sin wt$ ' en ' $y = 2 a \cos (w_1-w_2)/2 *t.\sin (w_1+w_2)/2*t$ ' is er analogie: de termen ' $\sin w t$ ' en ' $\sin (w_1+w_2)/2*t$ ' hebben dezelfde functie. Ook de termen ' a ' en ' $a \cos (w_1-w_2)/2 *t$ ' hebben dezelfde functie.

(2) De functie toegekend aan deze termen in het getransformeerde model, worden ook toegekend aan 'elementen' van het fysicale systeem. Welnu, indien de wiskundige transformatie, hierboven, logisch geldig is (verificatie), dan is, daardoor alleen, de eigenschap toegekend aan het fysicale systeem nog niet geldig.

MDH 108.

Zij kan het zijn.-- M.a.w. Men heeft, hypothetisch-deductief, een voorspelling gemaakt betreffende fysicale fenomenen aan de hand van wiskundige transformaties. Meer niet. Maar juist deze analogische redeneringen vanuit de mathesis naar de natuur toe hebben de modern-hedendaagse natuurwetenschap enorm vooruitgeholpen.

(B)III. Experimentele reductie (verificatie! falsificatie).

(1) De verificatie, mathematisch, valt samen met de logisch correcte deductie. Cfr. *supra* blz. 8; 10.

(2) De volle reductie, fysicaal, verschilt van de voorspelling.

(i) Indien de nachtegaal twee gelijktijdige noten (b.v. do en sol) laat weerklanken dan neemt het oor deze onderscheiden waar. Zie hoger: $y = a \sin w_1 t + a \sin w_2 t$. Maar het neemt de noot, die als model heeft de helft van de slagnoten, b.v. de noot mi, niet waar.

(ii)a. Doch indien de noten voldoende dicht bij elkander liggen zodat het oor ze niet meer onderscheidt, dan, ook, onderscheidt het oor de klank, die als model heeft de helft van de slagnoten, niet.

(ii)b. Doch het oor onderscheidt wel de traagjes wijzigbare amplitudo (maximale slingeruitslag, afgebeeld in de term $'a \cos (w_1 - w_2)/2 * t$. Dit mathematisch model wordt fysicaal de kloppen, die de pianostemmer b.v., die deze aanwendt om de juiste 'stemming' van een snaar te toetsen en bij te sturen (cybernetisch taalspel).

(B)IV. Evaluatie.

De analogische reductie wordt gedeeltelijk geverifieerd, gedeeltelijk gefalsifieerd. M.a.w. wiskunde is niet steeds fysicaal. L. Couffignal vat samen: "Besluit: in de redeneringen, die 'slaan op' (model) natuurfenomenen, dient de wiskunde

(1) om van de waargenomen fenomenen, modellen te construeren en

(2) om deze te transformeren in andere modellen, die logisch geldig (want axiomatisch deductief verworven) zijn. Doch de zo getransformeerde 'modellen' verwerven slechts een werkelijkheidswaarde (extra wiskundig)

(a) dankzij een bijkomende analogische redenering en zij verkrijgen waarheidswaarde als model van 'iets', slechts

(b) indien zij geverifieerd zijn dankzij waarneming of proefneming

MHD 109.

De analogische redenering ‘suggereert’ mogelijke waarheden, de ervaring (waarneming, proef) bevestigt ze of weerlegt ze”. (o.c., XIV).

Opm.-- Meteen is overduidelijk

(1) dat Anaxagoras, waar hij analogisch redeneert op fysicaal (fysica en astronomie) gebied, de weg gebaand heeft- een ‘ktèma es aei’ (Thoekudides) -;

(2) dat hij, vergeleken met de modern-hedendaagse natuurwetenschap slechts in een beginstadium wast. Daarom deze uitweidingen, die comparatieve epistemologie zijn.

(3)B Anaxagoras’ fysiek naar enkele grondtrekken.

(3)B1. Algemene fysiek.

De vraag luidt: “Kent, zoals Gershenson/Greenberg beweren, o.c., xi, ‘a unified theory of natural phenomena, for which he (=Anaxagoras) believed he had good observational Reasons’ (een eenheidstheorie omtrent de natuurverschijnselen, voor dewelke Anaxagoras, naar zijn overtuiging, degelijke klaarlijkheid dankzij waarneming had)?”

Het antwoord behoort sterk bevestigend te zijn. -- *cfr. supra blz. 80* (denkeconomisch beginsel; zie ook *blz. 101 (axiologische abductie)*).-- Doch er is meer

(i) *Fr. 1* spreekt van ‘homou panta chrèmata’ (alle dingen samen), ‘panton eonton’ (van alle zijnden), ‘en tois sumpasi’ (in de gezamenlijke massa); -- allemaal termen uit een taalspel, dat niet bedriegt wat betreft een totaliteit (vgl. 40 (Herakliteïsch-dialectisch));

(ii) *Fr. 8* is nog formeler: “De in onze ene kosmos (ta en toi heni kosmoi’) bevatte (stoffen) zijn, onderling, niet afgezonderd noch ‘met de bijl afgehouden’: noch het warme van het koude noch het koude van het warme”.

Hier is zelfs de collectieve structuur (samenhang) in de precisering duidelijk naar voren gehaald, waar in *Fr. 1* eerder de distributieve structuur verduidelijkt naar voren komt.

(iii) Dit zal straks nog blijken, wanneer de nous (intellectus, verstand) - zie *hoger reeds blz. 76 (heelalverstand)* - ter sprake komt. Die heelalgeest is éénmakend.

(3)B2a. Bijzondere Fysiek: Anaxagoras’ vitalisme.

Overduidelijk is dat Anaxagoras dacht dat het leven het substraat was van het fysicale heelal.

MHD 110.

(i) cfr. *supra* blz. 86 (voedingsproces); (ii) cfr. *supra* blz. 87 (voortplantingsproces).

Beide processen zijn van biologische aard. -- Hoewel ook mechanische modellen en culturele modellen (denk aan de schilder die kleuren vermengt) ingevoerd worden, in het heelalproces - en heel bijzonder in het tot stand komen van de chremata, de macroscopische dingen - cfr. blz. 86 (onderaan), -- toch mag men zich niet laten misleiden: Het zijn de biologische processen die fundamenteel zijn.-- We leggen dit kort uit.

(A) Basaal vitalisme.

Na de lezing van blz. 86v. hoger, is zijn basaal vitalisme gemakkelijk te begrijpen:

- a. in alles is alles - cfr blz. 89 *supra* - ;
- b. merkwaardigerwijze geeft Anaxagoras telkens weer biologische voorbeelden (vlees b.v.);
- c. dit is niet toevallig: alle oerdeeltjes (homoimerieën) zijn wezenlijk levend.

Het probleem, voor Anaxagoras is dus niet dat de macroscopische 'dingen' levend (organisch) zijn, doch wel dat zij niet-levend (anorganisch) zijn. Het is een kwestie van (mechanistisch opgevatte) stoicheiosis (zie *hoger* blz. 2) of combinatoriek, die configuraties sticht (of opnieuw afbreekt).

Gershenson/Greenberg, o.c., 16, geven een appl. Mod.

1/ Een graankorrel, die tussen twee molenstenen verpletterd en tot meel geworden is, is - aldus Anaxagoras - levenloos. Reden: zijn structuur (ordering, organisatie), die zijn leven was, is afgebroken.

2/ Een graankorrel, die gaaf is, is levend. Reden: hij bezit de structuur van het microscopisch levende. Die structuur is enkel en alleen een kwestie van dosering zo dat het dieper gelegen leven (microscopisch) zich kan tonen. Dankzij de ordening.

M.a.w. alle stof is levende stof, infinitesimaal-microscopisch gezien. Enkel toont zich dat leven niet, indien de ordening er niet is.

Dit knoopt, natuurlijk, voor wie godsdienstwetenschap voldoende kent, aan het archaïsch 'hiërozoïsme' (alle fluïdum is tegelijk levend en 'heilig') aan. Anaxagoras duidt dit fysicaal.

MHD. 111.

(B) Biologische inzichten.

Tot nog toe bleek Anaxagoras eerder Fysieker en sterrenkundige dan bioloog. Toch zijn de schaarse resten, die bewaard zijn, meer dan de moeite waard.

Ofschoon dit inzicht verouderd voorkomen kan, toch is wat *Ch. Lahr, logique*, 604ss., beweert inzake ‘biologie’ als wetenschap nog steeds filosofisch geldig: zij bestudeert niet enkel ‘feiten’ (processen), doch ook en vooral ‘wezens’. I.p.v. Enkel maar van singuliere en/of particuliere feiten (als applicatieve modellen) tot universele ‘wetmatigheden’ te besluiten (die regulatieve waarde hebben), besluit de biologie van individuen tot typen. De collectieve structuur speelt hier een bijzondere rol in de biologische reductie.

(1) Lahr, 606, geeft een applicatief model: het herkauwende ‘type’ impliceert altijd gespleten hoeven, samengestelde maag, maaltanden met platte kroon en sluit altijd uit klauwen, enkelvoudige maag, hoektanden en maaltanden met geknobbeld kroon, die ‘typisch’ zijn voor het roofdierlijke type.

(2) Lahr, *ibid.*, definieert het Regulatief model: Een verhouding (d.i. standvastige betrekking van een meervoud van levensvormen (zo b.v. de lijst van het appl. mod.) zo dat:

- (a) deze onderling inclusief zijn op invariante en noodzakelijke wijze en
- (b) deze exclusief zijn op t.o.v. welbepaalde andere levensvormen.

Aangezien alle levende ‘wezens’ op ondergeschikte punten onderling verschillen, ook indien zij tot dezelfde biologische groep behoren, gedefinieerd door bovenstaand regulatief model, staan wij, methodologisch hier voor een bijzonder type van inductie, de biologische of typische, typologische veralgemening.

Cfr. (i) *de socratische inductie* (*hoger blz. 92*);
(ii) *de baconiaanse inductie* (*hoger blz. 92vv.; causaal type*)
(iii) de biologisch-typische inductie is, vooreerst, socratisch-veralgemenend (van s en/of p naar u); doch zij is vooral analogisch (zie *hoger blz. 101vv.*; vooral appl. mod. op *blz. 103* (*vergelijkende anatomie*)).

Immers, zij verloopt in twee fasen.

a. Fase 1. De steekproeffase.

De bioloog onderzoekt (waarneming) een willekeurig (stochastisch) of lukraak gekozen aantal individuen (‘wezens’ is hier in de volidentische zin genomen; cfr. *supra blz. 5*).

MHD 112.

Abductieve fase zet, meteen, in: hij merkt op dat een meervoud van levensvormen telkens weer samen horen (zie *appl. mod. op blz. 111*), met uitsluiting van een welomschreven aantal andere.

b. Fase 2.-- De veralgemenings- of inductieve fase.

Plots wordt het hem duidelijk: indien alle individuen van een welomschreven groep deze ‘typologische’ complementering (‘inclusief’ voor een verzameling levensvormen en ‘exclusief’ voor de rest (‘complement’) vertonen dan ook en o.m. de door hem lukraak gekozen en onderzochte groep (beter: ‘subgroep’);

Welnu, deze ‘subgroep’ (nog beter: steekproefgroep) vertoont, na verificatie van de inclusieve verzameling levensvormen, en na falsificatie van de exclusieve verzameling (complementaire verzameling), inderdaad, genoemde kenmerken;

Dus alle individuen (‘wezens’ met de volksnaam) vertonen de typologische complementering.-- *Zie hoger blz. 11/13.*

Tot daar één steekproef van biologisch redeneren.

Waarom staan wij erbij stil op die grondig-logische wijze? Omdat, heden, de microscopische processen (let op: processen en niet: ‘wezens’) de meeste spitsonderzoekers inzake biologie dreigen te misleiden. Het is juist dat ‘het leven’ een micro-fysicaal (microchemisch) substraat heeft, dat zijn eigen wetmatigheden vertoont. Doch dit éne moment mag onze onderzoekers niet doen vergeten dat, behalve dit moment, ‘het leven’ - bemerk de biologische abstractie (zie *hoger blz. 3 (hylisch type); 4 (speculatieve types van ‘abstractie’)* - ook en, in de directe ervaring en omgang met ‘het leven’ - dat, existentieel, steeds een abstractie, doch nu in de zin van levensvreemde ‘abductie’, blijft -, eerst en vooral het moment der ‘wezens’ vertoont. ‘Het leven’, inzonderheid ‘het microscopisch substraat van het leven’ komt na de directe waarneming, en dit als een abductieve duiding.

MHD 113.

Metatheoretische opmerking.

Zie *hoger blz. 21/24 (Xenofanes)*.-- Lahr, *Logique*, 607, merkt op dat de typologische complementering een noodz. en, wellicht, vold. reden (a-priori-voorwaarde) heeft.

De fysicale wetmatigheden (fysicaal, chemisch, biochemisch, enz.). - Ook de biologische wetmatigheden 'verklaren' (zie *hoger blz. 10 (regressieve reductie)*) slechts gedeeltelijk het feit der waarneming, juist geduid, 'type' geheten.

De teleologische zienswijze, zo misprezen, heden, in de 'geest' - (versta: abductieve en voorlopig radicaal onbewezen duiding, meer niet) van zo vele 'positivistisch-sciëntistische vakidioten' - verontschuldiging voor deze uitdrukking van McLuhan (1911/1981), de Canadese communicatietheoreticus, en bijgevalen door menig kritisch (maar dan wetenschapskritisch) denker -, de finalistische duiding - zeggen wij - 'verklaart mede (let op: 'mede', en niet: 'zonder meer') het feitelijke en volidentische bestaan ('existentie' in de middeleeuws-ontologische zin) van 'types' (die ook een abstractie, versta: abductief denkstadium), zijn.

De reden: de individuen van eenzelfde type zijn onderworpen aan éénzelfde leefregel. -- cybernetisch-systeemtheoretisch uitgedrukt: zij vormen samen - en met heel hun structuur - een subsysteem binnen een welomschreven - hoewel in de loop der geschiedenis der aardkorst variërend - 'leefmidden' ('milieu'), dat hun supersysteem uitmaakt. Cfr. *supra blz. 91/92*.

Meer nog: om te leven, resp. te overleven - de minimale doelstelling of doelgerichtheid -, ja, om 'behaaglijk' ('ideaal') te leven - maximale doelgerichtheid - behoren de enkelingen, samen en met hun hele structuur, zich aan te passen op 'harmonische' wijze (aldus Lahr zelf, o.c., 609). Deze 'harmonie' - zie *hoger blz. 4/5 (onderaan)* - is meer dan de heden algemeen aanvaarde inpassing, cybernetisch systeemtheoretisch verstaan.

Zij bevat zelfs een esthetisch moment, dat de Puthlagoreeërs reeds duidelijk vooropgesteld hebben als minstens noodzakelijk moment van alle 'zijn'.

Deze harmonie is ook 'dialectisch' - cfr. *hoger blz. 41 vv. (vrl. 42/43; 63 (Pandora))*. Waarover later meer.

MHD 114

Lahr, o.c., 607, als theoloog - wat filosofisch volstrekt verantwoord is, inzake grondslagenonderzoek der biologische vakwetenschap (filosofie is, immers, wezenlijk 'ontologie', d.i. co-extensief met alle werkelijkheid, ook de goddelijke) - zegt, in dit louter biologisch verband: "De bestemdheid (der types, nl. tot overleven, leven, ja, harmonieus leven) vooronderstelt, op haar beurt, het feit dat er een natuurplan bestaat. Dit impliceert, nl., dat de enkelingen niet lukraak tot bestaan komen doch dat ieder onder hen afzonderlijk - volgens zijn 'species' (type) zich laat besturen door een ideaal type. Dit laatste kan niets anders zijn dan de idee van de schepper, die, zowel de eerste totstandkoming als de verdere ontwikkelingsgang in zijn wetmatigheid beheerst".

(B)1. Anaxagoras' biologische grondlaag.

Onder 'grondlaag' verstaan wij, met hem, het feit dat alle leven één is en wel teleologisch.

a. Probleemstand.

Cfr. supra blz. 73 (het begrip).

Volgens *W.Jaeger, A la naiss.*, 174ss., is Anaxagoras de eerste fysieker - want dat was hij, niettegenstaande alles, op de eerste plaats - die welbewust de doelgerichtheid van het 'hele' heelal - in niet-nutteloze overtolligheid - als vaststelbare waarheid stelde. Het woord daartoe luidde 'diakosmèsis' d.i. door uiteen te plaatsen - *zie hoger blz. 2 (stoicheïosis)* - ordentelijk opstellen. Merkwaardigerwijze waren het niet de typische fysiekers, doch de theologen - Xenofanes van Kolofon op de eerste plaats (*cfr. supra blz. 21/24*); ook, enigermate Herakleitos van Efesos (*cfr. supra blz. 26 ('logos' = heelalverstand)*); 30 ('vuur' = *stuurkundige macht*) - die de doelgerichtheid 'zagen'.

We zeggen wel 'zagen', want de idee 'doelgerichtheid' is een abductieve bewerking en behoort niet tot de waarneming, althans niet universeel.

Verder noteert Jaeger, o.c 175, ook de felle opkomst van de techne, in alle domeinen van het leven in de V-de e. voor Chr. 'Technè' is zowel vaardigheid als vakwetenschap.

Welnu, blijkbaar, creatief eclecticisch - *zie hoger blz. 65 (regulat. model)*; 68 (*appl. mod.*); 74 (*appl. mod.*) - heeft Anaxagoras al deze aanlopen a.h.w. op hoger denkvlak verzoend.

MHD 115

Blijkbaar, even creatief-eclectisch ging Diogenes van Appolonia, (+/- -500/-400), leerling van Anaximenes van Miletos (*cfr. supra blz. 3/4*), te werk; doch, i.p.v. de doelrichtende 'kracht' -- veel meer is het niet, wat Jaeger er ook voor theologisch aan vindt -- apart, zoals Anaxagoras, te abduceren t.o.v. de dingen en processen der fisis, abdiceert Diogenes ze immanent, ja, volidentisch met de lucht en adem als hylisch, - fluïdieke 'grond' (beginsel) van dingen en processen.

Met deze twee, Anaxagoras en Diogenes, die Jaeger terecht als teleologische denkers typeert, zet een 'ktèma es aei'', een verworvenheid voor altijd, in, hoe omstreden zij ook, achteraf, mag zijn.

Maar wat Jaeger (en hij is ver van alleen) niet ziet, is dat Diogenes nog archaïsch-hylisch denkt, te midden van zijn fysicaal-seculaire denkbeelden, terwijl Anaxagoras radicaal fysicaliserend te werk gaat.

In die zeer beperkte zin is Diogenes vergelijkbaar met Empedokles van Akragas (*zie hoger blz. 67/70: Empedokleïsche theosofie*).

Socrates van Athene (-469/-399) - *cfr. Jaeger, o.c. 179ss.*, Platon van Athene (-427/-347), die Anaxagoras' teleologie opmerkelijk vond (*Jaeger, o.c., 179*) vooral Aristoteles van Stageira (-384/-322) zullen de teleologische abductie van beiden teleologische denkers zo volledig mogelijk uitwerken.

Jaeger merkt, *o.c., 175*, op dat Aristoteles van Anaxagoras beweerde "dat hij, te midden van de eerste denkers, met zijn 'nous' (wereldverstand), ordestichter in het heelal, overkwam als een nuchtere te midden van dronkenen".

Samengevat.-- We staan vaar een complementaire beweging (denk aan de beide armen van een weegschaal):

1. Naarmate de hylisch-dynamistische heelalopvatting - zie nu *hoger blz. 3/4 (Milesische vorm van hylisch-dynamistisch denken)* - verdween en

2. de oergrond van hylisch-dynamistische aard 'speculatief' en louter denkproduct werd - zie *hoger blz. 4 (de drie grote speculatieve abstracties, vooral de eleatisch-zenonische)* - nl. een simpele abstracte materie, in dezelfde mate "groeide het mysterie" - aldus Jaeger, *o.c., 183* -, nl. (...) hoe dergelijk opgevatte 'materie', blind opeengehoopt, toch zich kon tonen, in de vele 'werker' ('erga') van de fisis, als in dienst staande van een vindingrijke orde en als doelgericht van nature".

MHD 116

En Jaeger voegt er, terecht, aan toe: “In diezelfde mate werd het een noodzaak er een tweede ‘kracht’ aan toe te voegen. Deze werd dan opgevat als, analoog aan de menselijke geest, een kracht die bewust de wereldorde heeft gesticht”. (o.c., 183).

Precies dat, (1) dat humane en (2) bewuste, zal het probleem worden inzake teleologie voor zover zij buiten de mens en zijn bewustzijn - in de anorganische materie, in de plantaardige en dierlijke natuur, dus - evidentierwijze aan het werk is.

Niet de teleologie (der hylisch-dynamistische denkers) op zich, doch de humanistische abductie ervan wordt problematisch.

Men vindt dit, mutatis mutandis (analoog), terug in de theorie der doelgerichte systemen: ook daar rijst verzet - en terecht - tegen een humaan opgevatte doelgerichtheid.

b. Anaxagoras’ diacosmische oplossing.

Nu wij de noodz. en denkelijk voldoende axiomata klaar gesteld hebben, kunnen wij Gershenson/ Greenberg, o.c.,55/57, kritisch volgen.

(1) *Eenheidstheorie.*

“De eenheid - versta: gelijksoortigheid (homogeneiteit) - van de levende wereld, in Anaxagoras’ theorie, is dermate volkomen dat er, zo lijkt het, geen criterium (‘kritèrion’, middel om te schiften, schiftingsmiddel) is, bruikbaar ter differentiëring van de mens, enerzijds, en, anderzijds, de rest van het planten- en dierenrijk.

In feite ‘zag’ Anaxagoras weinig grondig verschil. Naar zijn zeggen, was datgene dat de mens onderscheidt van de andere levende ‘dingen’ (sic: ‘things’), enkel een van de evidentste fysiologische kenmerken, de hand van de mens. Volgens Anaxagoras stellen enkel zijn handen de mens ertoe in staat de verst gevorderde dieren achter zich te laten in de manipuleervaardigheden en technische bekwaamheid die hun de schijn van ‘wijsheid’ schenken”.

MHD 117.

Men ziet hier de oorsprong van het verhaaltje dat de hand de mens kenmerkt of dat, bij de Grieken, de hand de fase der techniek typeerde. Het is een eenheids-theoretische ‘gleichschaltung’ - verontschuldiging voor dat fascistisch woord - van de mens met wat niet-menselijk is.

(2) *Momentopnamen.*

(2) A. *Het ademen der planten.*

Men herleze eerst *blz. 101vv. (analogie; analogische reductie)*. We zien, immers, hier opnieuw aan het werk de analogische redenering en, meteen, het analogische taalspel.

a/ Anaxagoras’ waarneming gekleurd door zijn eenheidstheorie, doet hem het volgende ‘vaststellen’, nl., planten delen met dieren kenmerken (‘levensvormen’; cfr. *supra blz 111v.*), -- hetgeen tot typologische eenvormigheid leidt; zo b.v., net als de dieren, bouwen zij haar weefsels op uit voedsel (zie hoger *blz. 86; 110 (basaal vitalisme)*),-- waardoor zij bewijzen dat, net als dieren, zij hoog energetisch-geordend peil vertegenwoordigen t.a.v. het supersysteem (omgeving) waarin zij zich situeren;

Als de dieren, zijn de planten informatieverwerkende systemen (zie *hoger blz. 92 (immanent verstand van zaken)*):

1/ zij bewegen zich naar een lichtbron toe;

2/ vaak openen af sluiten zij bladeren en/of bloemkelken als respons op een of andere stimulus;

3/ Zij ‘richten’ (sturen) hun wortels naar water toe.—

Anaxagoras - aldus Gershenson/ Greenberg, o.c., 56 - ‘ziet’ daarin - hetgeen geen waarneming, doch abductieve duiding is - ‘uitingen van begeerte en wil, “net zoals bij de dieren”’.

Anaxagoras - aldus weerom uitdrukkelijk stellers, *ibid.*, ziet, in deze vastgestelde (versta: geprojecteerde) levensvormen (*zie hoger blz. 111*), het feit - versta: projectie vanuit zijn eenheidsvisie - dat, net als de dieren, de planten over ‘nous’ (intellectus, verstand) beschikken.

b/ Analogisch deel nl., na deze ‘vastgestelde’ (theoriegebonden duiding) gemeenschappelijke levensvormen - zie *hoger blz. 102* (dier als model van plant; dierlijk taalspel, m.b.t. planten; 102/103 (van een deel der gelijkenissen besluit men tot het ‘vermeende’ geheel) veronderstelt Anaxagoras een in zijn ogen, blijkbaar, niet ‘vastgesteld’ fenomeen, nl. het feit dat alle planten, net als dieren, ook ademen (Gershenson/ Greenberg, o.c 55).

MHD 118

Wat, in feite, in ons huidig taalspel gezien, juist is. Doch wat, in zijn taalspel, een deel van zijn analogische redenering is.

(2) B. *Het ademen der vissen.*

Op een hoger peil van 'leven' 'ziet' Anaxagoras eveneens, o.g.v. analogische reductie, het ademen der vissen, d.i. onder water levende wezens; nl. hij vertrekt van het waarnemen der kieuwen; net als de borstbeweringen, zijn die der kieuwen ritmisch: "haar beweging suggereert onmiddellijk dat zij, in de functie van het ademen, een rol (functionele gelijkenis of roldentiteit) spelen, behalve het feit dat het zeer onwaarschijnlijk is dat water lucht bevat voor het ademen der vissen".

Men ziet er is slechts gedeeltelijke identiteit (zie *hoger blz. 5 (analogie)*).

Anaxagoras kan, echter, op grond van zijn basistheorie (zie *hoger blz. 77/78; 86/88; vooral 89*), gemakkelijk lucht in water situeren: 'alles in alles'; hier toegepast: verborgen in water is o.m. lucht aanwezig. Gevolg: de vissen kunnen, net als alle onderwaterwezens, de luchtdeeltjes uit het water afzonderen.

Anaxagoras preciseert, echter, nog het mechanisme (zie *hoger blz. 91/92 (aanvoer / afvoer; quasi-gesloten systeem)*): de kieuwen betrekken de lucht uit het water en vullen zo het vacuüm op dat ontstaat doordat de vis b.v. regelmatig water, langs de mond, uitstoot. Meteen ademt de vis de uitgezogen lucht zijn longen in. Net zoals landdieren, die echter niet, onder water, kunnen ademen, uitgerekend doordat zij 'kieuwen' missen en het teveel aan ingezogen water niet langs de mond uit kunnen stoten.

Weerom gedeeltelijke identiteit. En dus analogie! D.i. van een deel der 'vastgestelde' levensvormen besluiten tot het geheel. Behalve waar het 'gezonde verstand' dit niet meer duldt. Of, ook, de theoretische axiomata.

MHD 119.

Besluit. -- G. Bachelard, *Le nouvel esprit scientifique*, Paris, 1934-1, 27, waar hij het heeft over de begripsveralgemening (in de context gaat het over de niet-euclidische meetkenden), zegt dat men slechts de inhoud hoeft te verminderen om de omvang te vermeerderen. Cfr. *Cursus logica* (eerste jaar).

Anaxagoras is daar een meester in. Bekijk zijn begrip 'Nous' (verstand): op *blz. 117 supra* zagen we hoe, net als de dieren, de planten, ook, 'verstand' hebben. Hoe minder begripsinhoud, des te groter begripsomvang: hoe minder - vertaald - 'verstand' menselijk is, des te meer is 'verstand' applicatief m.b.t. dieren en planten.

Dat Anaxagoras het meent - zo stellen Gershenson/ Greenberg het, in ieder geval -, blijkt uit het feit dat Anaxagoras slechts een verschil ziet t.o.v. de dieren (de meest gevorderde dan nog), nl. de handen.

1/ 'analogie' is een voorzeker vruchtbare methode. De huidige wetenschap werkt er voortdurend mee. Daarom stonden wij er dan ook zo lang en grondig mogelijk bij stil.

2/ Maar de nous-leer van Anaxagoras, die wij nu aanvatten, leert ons toch voorzichtig te zijn met begripsverarming naar inhoud en begripsverrijking naar omvang.

(B)2. Kosmisch verstand.

Gershenson/ Greenberg, o.c. 25, zegt: "De hypothese van een kosmisch verstand was het volmaakte complement van Anaxagoras' theorie omtrent de samenstelling van de stof.

(i) Immers, (...) in het hart van zijn theorie inzake de natuur, situeert hij het leven. Dit 'leven' was, grondig verbonden met alle materiële dingen. Uitgerekend hier, aan de basis van zijn theorie omtrent de beweging en de verandering - zie *hoger blz. 73/74* -, vinden we het dynamisch, rationeel en geordend aspect van het leven, nl. verstand.

(ii) Gevolg: het hele universum kreeg het uitzicht van een oneindig groot, volkomen gestructureerd organisme. Dat heelalorganisme was opgebouwd uit dezelfde basisstof als de levende organismen en bestuurd door de sturende macht van het (kosmisch) verstand." Men ziet dus hoe we met reden begonnen zijn met het 'basaal vitalisme' van Anaxagoras (zie *hoger blz. 110*). En hoe we terecht voortdeden met 'biologische inzichten'.

MHD 120

(iii) Wetmatigheid is een ander kenmerk: “Nous” impliceert de idee van natuurwet. -- ‘Nous’ bezit noch grill noch wil noch het beslissingsvermogen.

Daartegenover (...) is ‘nous’ de bron van alle veranderingen in het universum, net zoals het de bron van alle onveranderlijke orde is.

Anaxagoras’ theorie omtrent de kosmische nous was de uitdrukking van de overtuiging dat al wat in de natuur is, zich strikt wetmatig gedraagt. M.a.w. er is niet zoiets als ‘ongeordend gedrag’; de natuur kent geen chaos noch lukraak proces.

Kortom: wet en orde karakteriseren alle stof in het universum, waar zij zich ook aangetroffen wordt.

Aangezien ieder ding bestuurd wordt door rede, is, volgens Anaxagoras, ‘nous’ (verstand) in al dingen en beheerst ‘nous’ alle dingen”. (o.c., 25).

Wat zijn wij ver van Fr. Bacon’s spot met het onderzoek naar de doelgerichtheid: “Het vorsen naar de doelgerichtheden is onvruchtbaar: als een maagd, die Godgewijd is, baart zij niets”. Men herkent de pittige stijl, dankzij analogie, van Bacon (*zie hoger blz. 101*).

Wat zijn wij ver van de spot van de XVIII - d’ eeuwse verlichte ‘filosofen’ met het opsporen van doelgerichtheid in ‘wetenschap’. Doelgerichtheid leek hun enkel een kwestie van genot of nuttigheid van de mens: “de neuzen zijn niet gemaakt om een bril te dragen; de vingers zijn niet gemaakt om met ringen versierd te worden; de benen zijn niet gemaakt om zijden kousen te dragen”.

Zo maakte men, toen ten tijde, het finalisme of de teleologie belachelijk. En, meteen, de mensen die men, in Frankrijk, met het spotwoord ‘causefinaliers’ afmaakte.

Maar de teleoloog kan repliceren: “De ogen: zijn die niet ‘gemaakt om te’ ... zien?”

Dezelfde teleoloog kan Bacon van antwoord dienen met zijn eigen theorie: Baconiaanse inductie is opsporing van wetmatigheden (*zie hoger blz. 92vv.*). En wel oorzakelijke wetmatigheid. Gesteld één ogenblik dat de ‘natuur’, die Bacon wil ‘folteren’ op die wetmatige werkdadigheid, niet-doelgericht werkdadig en veroorzakend was, wat dan met die inductie en haar resultaat, wetmatigheidsgeloof? Wetenschappelijke ‘methode’ is op zich reeds ‘doelgerichte handeling’.

MHD 121;

(iv) In wezen, dus, bestonden twee grondig verschillende soorten ‘dingen’ in werkelijkheid (...):

- a. Onbegrensd gevarieerde stof, met haar kenmerken, de eigenschappen en
  - b. ‘verstand’. De enige dynamische agent, verantwoordelijk voor al wat gebeurt”.
- (o.c., 25f.).

Wat *Fr. Krafft, gesch. d. Naturw.*, 1, 278, bevestigt: “Empedokles en Anaxagoras (...) werden ertoe gedwongen een veelheid van éénsoortig ‘zijnde’ aan te nemen, waartegenover zij de bewegende oorzaak, als een (...) afgezonderd, slechts voor het denken toegankelijk beginsel, stelden.

Bij Empedokles was dit neikos (strijd) en filia (liefde); bij Anaxagoras Nous (verstand). Beide denkers zijn ‘dualisten (...): voor hen bestaan twee wezenlijk onderscheiden types van beginselen,

- (1) Een passief type, waarmee iets gebeurt, en
- (2) Een actief type, dat het gebeuren bewerkt;
  - (1) een lichamenlijk-stoffelijk type en
  - (2) vooral bij Anaxagoras, bijna reeds onstoffelijk en onlichamelijk gedacht type. Deze beginselen werden, analoog aan de - sedert Hesiodos (+/- -700) geleidelijk in het algemene bewustzijn gedrongen tweedeling van de mens, uitgelegd, als lichaam en ziel, het ene lichamenlijk opgevat, het andere zielkundig opgevat, ja, geestelijk verstaan”.

Wat Jaeger - *zie hoger blz. 115v.* - bevestigt.

(v) We luisteren nu naar Anaxagoras zelf: “Al de andere (dingen) hebben aandeel aan alles. De ‘nous’, echter, is iets oneindigs, zelfheerlijks (‘autocrates’) en is met niets vermengd, doch alleen, zelfstandig, op zich bestaande. Indien hij niet op zich bestond, doch ‘vermengd’ met iets anders, dan zou hij aandeel hebben aan alle dingen; welteverstaan: indien hij er mee ‘vermengd’ was,- immers, in alles is een deel van alles aanwezig, zoals ik in het vorige (deel) heb gezegd - dan zouden hem de met hem vermengde (stoffen) hinderen, met als gevolg dat hij niet op dezelfde wijze over ieder ding zou ‘heersen’ (‘kratein’) als hij dit doet als op zich bestaande en alleen.

Hij is, immers, het fijnste (‘leptotaton’), (fijnstoffelijkste) onder alle dingen en het reinste (‘katharotaton’). Hij bezit iedere gedachte over ieder (zijnde) en de grootste kracht.

MHD 122

(...) Al wat vermengd werd en afgezonderd en gescheiden, daar had de nous inzicht in. Al wat in de toekomst zijn zou, al wat was, al wat nu niet meer is, al wat is, dat ordende de nous door uiteen te plaatsen ('di.ekosmèse')". (*Fr. 12*, gedeeltelijk).

(3)b2b. Bijzondere fysiek:

Een fysicaal ongerijmdheidsbewijs.

Wij verwijzen naar *blz. 6; 7/8; 9; 10/11 supra*. Daar komt een ongerijmdheidsbewijs ter sprake in het domein van de semiotisch-kunsttalige sfeer (nl. de tekentaal der wiskunde). Hier staan wij voor een appl. mod. in de fysicale orde.

1. De aither als neerwaarts gerichte kracht.

Volgens Anaxagoras verwarmt het (gereflecteerde) zonlicht de aardkorst. Aangezien dit met het stijgen in de hoogte afneemt, verkoelt de dampkring, naarmate men de hoogte ingaat.

Doch, op gegeven moment, benadert men, bij verdere stijging, de brandend-hete sfeer van de 'aither'. Soms kan deze aither neerwaarts dalen: donder en bliksem worden veroorzaakt door neerwaartse aithèr. Wanneer dat gebeurt, dan komt dit 'hemelvuur' in wolken terecht en ontvlamt, daarin, als 'bliksem'. De wolken bevatten vochtigheid: de aithèr wordt ogenblikkelijk afgekoeld met een knetterend geluid, 'donder' geheten.

Overigens: Anaxagoras duidde **a.** gewoon vuur (als gloed), **b.** de zon, - *cfr. blz. 79vv.* -, **c.** de bliksem, **d.** alle andere vormen van (vuur)gloed, als 'vuurgloed'.

Dermate hield hij vast aan het economiebeginsel: met een minimum aan abductieve middelen een maximum aan waarnemingen duiden. *Cfr. blz. 30 (eenheidsleer; denkeconomisch beginsel); 100v. (paradigma)*.

2. De aither als opwaarts gerichte kracht.

'Aithèr' is volgens Anaxagoras het lichtste 'ding' ('chrèma') en het 'heetste' onder alle dingen. Gevolg: 'normaliter' is het opwaarts gericht. Anaxagoras geeft, nergens, in de overgeleverde teksten, in noodz. en/of volde reden aan voor het feit der neerwaartse aithèrvormen, die niet-normaal zijn.

De aardbevingen duidde Anaxagoras als veroorzaakt door massa' s aither, in de ondergrond 'gevangen'.